

1976 | 4

Szocializmus és kultúra
Képzőművészeti életünk
új minőségéről

Madács-**■**-emlékérmesek
„megvallatása”

Hajnóczy Péter
és Pál József prózai írása,
Veres János, Banos János
és Hann Ferenc versei

Nógrádi dokumentumok
a Rákóczi-szabadságharc
korából

Munkásfiatalok
országos versmondó
versenye

PALŐCZFÖLD

Új igények, nagyobb követelmények alakítják a művészeti élet jelenét, formálják fejlődési irányait. Nem a remekműveket direktívák alapján megrendelő „hivatali” szándékokról van szó, hanem „egy tudást és kultúrát kereső nép várja íróink, művészeink eligazító, szép szavát, eszméltető alkotásait. Olyan alkotásokra vágyik, amelyek önmaga megismerésére, az ember otthonosan és igazságosan berendezett életének eszményeire tanítják”.

Ezek az alkotások csak akkor születhetnek meg — feltételezve persze a valóság művészi értéket teremtő megformálásának képességét —, amikor az alkotók nem divatok, „irányzatok” nyomán, hanem a valóság alapos ismeretéből építkeznek; amikor mondaniva-

lójuk a közösségnek és a közösségért fogalmazódik meg; amikor nem egymás méricskélése, rangokkal, kapcsolatokkal és anyagiakkal kifejezett presztízse a mérvadó; amikor nem a nyilatkozatok megfogalmazását, hanem a művek, eszményeket és értékeket adó alkotások révén kívánnak önmaguk, gondolataik iránt figyelmet keltetni.

Szűklátókörű provincializmus lenne nógrádi léptékkal mérni az alkotómunka fejlődési ütemét. Azok az eszmecserék, amelyek a közelmúltban alkalmat adtak a megye művészeti életét jellemző vonások felmérésére, az újabb tendenciák elemzésére — országos viszonyításokon alapultak. A megyében élők, a művészet iránt valame-

TÁRSADALOMPOLITIKAI, IRODALMI, MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

TARTALOM

- 3 E. A. Baller: Szocializmus és kultúra
 5 Bereczky Loránd: Sikerek, gondok, remények
 7 Sulyok László: Madách-émlékermesek „megvallatása”
 9 Kő-Szabó Imre: Új élet felé. Romhány
-
- 11 Veres János: Vidit az ég, Csillagok fia
 11 Banos János: Havak havában
 11 Hann Ferenc: Stílusgyakorlatok a hetvenes évek avitt divatja szerint
 12 Hajnóczy Péter: Hány óra?
 14 Hajnóczy Péter: A fűtő
 18 Pál József: Leanderlevél
 22 Tamás István: Kötéltánc, Kesely, Bal
-
- 23 Lakos György: Rákóczi és megyénk korabeli irodalma
 25 Leblancné Kelemen Mária: Dokumentumok a Rákóczi-szabadságharc Nógrád megyei eseményeihez
-
- 27 Munkásfiatalok országos versmondó versenye (Csík Pál)
 27 Palóc Múzeum, 1976 (Garamvölgyi József)
 28 Köpeczi Béla—R. Várkonyi Ágnes: II. Rákóczi Ferenc (Rásó József)
 29 Ratkó József: Törvénytelen halottaim.
 30 Iluh István: Jó reggelt, fény (Horpácsi Sándor)

★

A címlaldalon és borítókon Bálványos Huba munkái

PALÖCFÖLD

TÁRSADALOMPOLITIKAI, IRODALMI, MŰVESZETI FOLYÓIRAT

A NÓGRÁD MEGYEI TANÁCS MOVELŐDESUGYI OSZTÁLYANAK LAPJA

Felelős szerkesztő: Végh Miklós. Szerkesztőség: 3100 Salgótarján, Arany János út 21. Telefon: 14-13. Kiadja a Nógrád megyei Lapkiadó Vállalat. Felelős kiadó: Vida Edit. Terjeszti a Magyar Posta. Elfizethető bármely postahivatalnál, a kézbesítőknél, a posta hírlapüzleteiben, és a posta Központi Hírlap Irodánál (KHI Budapest V., József nádor tér 1. sz. Postacím: 1900 Budapest (közvetlenül, vagy postautalványon, valamint átutalással a KHI 215-961 62 pénzforgalmi jelzőszámra. Egyes szám ára 5 Ft, előfizetési díj fél évre 15, egy évre 30 Ft. Megjelenik kéthavonta. Kéziratokat és rajzokat nem örzünk meg és nem küldünk vissza.

INDEX: 25.925

76.5815 N. m. Ny. St. 1600 db

O

lyest érdeklődők előtt is közismert, hogy az elmúlt másfél évtizedben elsősorban a képzőművészet fejlődése, az alkotómunka feltételeinek javítása, a kiállítási programok gazdagodása, a mecenatúra egészséges erősödése kapta a legtöbb figyelmet. A koncentrált erőfeszítések eredményei ismertek: Nógrád (s főképpen Salgótarján) az ország művészeti térképének számon tartott, jelentős pontja.

Már ma látszik azonban, hogy a fejlődésnek ez csak az egyik nélkülözhetetlen, de csak kezdeti fázisa lehetett, hiszen az alkotók számának gyarapodása, a kiállítási és vásárlási alkalmak bővülése nem öncél — a közösségben tovább élő műveken van a hangsúly. A közönségen, mely érdeklődik, érti és befogadja az alkotásokat, s a műveken, melyek a mi világunkról, korszerűen és elkötelezetten szólnak. Ez a bonyolultabb, az alkotókat orientáló, a közösséget felkészítő nevelő munka ma már nélkülözhetetlen feltétele a továbbhaladásnak.

Képzőművészeti életünk ma tapasztalható gondjai — a stagnálás tünetei — összefüggnek azonban e terület kiemelt helyzetével is. A nagyobb és szerves fejlődésből fakadó hagyományokkal rendelkező szellemi-művészeti központok példája mutatja: ha egyik vagy másik alkotói-művészeti ág nem egy szélesebb ívű, eleven, alkotásra serkentő művészeti életnek része — belterjessé válik, éppen monopolhelyzete lesz fejlődésének legfőbb akadálya. (Ahol például a képzőművészeti életet nem segíti az irodalmi élet, nem kapcsolódhat a zenei, színházi stb. élethez, befelőlfordulása, bázisának szűkülése előbb-utóbb törvényszerűen megmutatkozik.)

Az alkotásra ösztönző légkör azonban nem csupán művészetszervező munka eredménye. Ha maguk az alkotók nem élnek a megújulást adó társadalmi kapcsolatokkal, élményekkel, ha „a tiszta forrás” absztrakcióvá válik, akkor a stagnálás, a zsákutcák gyarapodása erősödik, az eszmei biztonság törvényszerűen gyengül.

A művészeti közéletet formáló konstruktív erők nagyobb aktivitása és a kritika felelőssége, elvszerűsége az újabb kibontakozás fontos feltétele. Ma a vidéki alkotók — a helyi erők szabta lehetőségek miatt is, az országos figyelem bizonytalansága következtében is — hátrányos helyzetben vannak. (Az országos fórumok ritkán — s nem elég következetesen — értékelik a vidéki folyóiratok munkáját, a zenekritika fővárosközpontúsága is közismert, a nagyobb vidéki kiállítások méltatásában pedig időnként a személyes kapcsolatok, a privát szempontok nagyobb figyelmet kapnak, mint a művészetpolitikai, esztétikai érdekek.)

A gondok számbavétele egyúttal a továbblépés irányait is segít tisztázni. Ezért is lesz, lehet a következő időszak művészetpolitikai munkájában nagyobb szerepe az alkotókat orientáló társadalmi kapcsolatoknak, élményeknek, ezért kell — a közművelődés fejlődése kínálta lehetőségekre építve — a művészeti élet „háttérét” bővíteni, ezért kell elevenebb szellemi élet kialakításán munkálkodni — a zene, az irodalom, a színházi kultúra pozícióit javítva. Ezért nem lehet mellékes az amatőr művészeti mozgalom jövője, a nagyrendezvények koncepciója sem.

Ma alkotásra ösztönző légkörben élünk. Százvezrek életét formáló folyamatok, nemzedékek útját alakító tervek, hagyományokat teremtő kezdeményezések, izgalmas, állásfoglalásra készítő ellentmondások tanúi és részesei vagyunk. Olyan korban, amelyben a langyos jelenlét senkitől sem (a művésztől még kevésbé) fogadható el, olyan időszakban, amely az embert gazdagító, az emberért szóló szocialista művészetet ösztönzi. S ez nem határozatokkal oldható meg, de az alkotói felelősséggel együttjáró feladatokat jelent, művekben kifejeződő cselekvést igényel.

Kiss Aurél

VÁLTOZÓ VALÓSÁGUNK

Szocializmus és kultúra

Az SZKP KB-nak a párt XXV. kongresszusa elé terjesztett beszámolójában L. I. Brezsnyev kiemelte: „A kommunizmusra való áttérés elérése érdekében nem csupán az egész társadalom gazdasági, hanem kulturális fejlődésének is magas színvonalat kell elérnie”. A kommunista építés gyakorlata tehát a Szovjetunióban különös figyelmet szentel a kultúra problémáinak: aminek bizonyosságául ki kell emelni, hogy a tudomány, a művészet és az oktatás, de a szocialista kultúra mint egész fejlődésének kérdéseit olyan, egyik legfontosabb pártokumentumban is kidolgozták, mint „A népgazdaság fejlődésének fő irányai a Szovjetunióban 1976–80 között”.

Ugyanakkor a szocialista társadalomban a kulturális haladás elméleti és politikai aktualitásának problémája a jelenlegi nemzetközi helyzet és az ideológiai harc sajátosságaiból is ered, ami a következőket teszi szükségessé: a) a kulturális-történelmi haladás, és ezzel kapcsolatos különböző antikommunista elméletek polgári koncepcióinak a kritikája, és b) a jobb- és baloldali revizionizmus különböző jelenségeinek leleplezése.

A KULTURÁLIS FORRADALOM LENINI ELMÉLETÉNEK LÉNYEGE

A marxizmus tanítását továbbfejlesztve a szocialista forradalom következtében a társadalom szellemi szférájában végbenemő forradalmi változások törvényszerűségeiről és a régi kultúrának egy új típusúval való felváltása szükségességéről, a kulturális forradalomról alkotott következetes és logikus elméletet Lenin dolgozta ki.

Mi a lenini kulturális forradalom elméletének lényege, és mi a jelentősége a mai korunkban? Ez a kérdés különös érdeklődésre tart számot.

Amennyiben ugyanis különböző országok más-más utakon jutnak el a szocialista forradalomhoz, különféle körülmények között valósítják azt meg (figyelembe véve a konkrét, történelmi, nemzeti és egyéb sajátosságokat), akkor vajon a kulturális forradalom — ahogy a revizionisták állítják — nemcsak a kevésbé fejlett országok számára kötelező-e? Nem lehetséges-e, hogy szükség volt erre Oroszországban, ahol a lakosság 78 százaléka írástudatlan volt és több tucat még az írásbeliséggel sem rendelkezett, de nincs rá szükség a fejlett tőkésországokban?

A marxizmus erre a kérdésre válaszolva hangsúlyozza: a kulturális forradalom, mint a kommunista forradalmi kialakulásnak egyik legáltalánosabb törvényszerűsége, valamennyi ország számára kötelező, még a legfejlettebbek számára is. Miért?

Ismeretes, hogy a kapitalizmusban az emberi kultúra fejlődésében óriási ugrás megy végbe. Ez a kor az ész legnagyobb győzelmét jelenti. A korhoz a művészet és az irodalom legnagyobb meszjereinek neve fűződik: nagy tudósokat és feltalálókat adott a világ számára. A kapitalizmus korszakában jelennek meg az olyan tömegkommunikációs eszközök, mint az újság, rádió, mozi, televízió stb.

Ugyanakkor a kapitalizmusban a szellemi fejlődés az emberiség nagy tömegeinek kárára megy végbe: a kultúra valódi alkotója kívül reked a kultúrán. Ezt az ellentmondást jellemezve, Marx a következőket mondja: „... Minél kulturáltabb az a dolgozó, amit a bérmunkás létrehoz, annál barbárabb ő maga; ... minél átgondoltabb az a munka, amit végez, szellemileg annál kifosztottabb és a természet igájának még kiszolgáltatottabb.” Ezt a kapitalizmus ideológusai is elismerik, beleértve az „elit-elméletek” híveit. Ebből a tényből azonban a marxizmussal ellentétes következtetést vonnak le, mivel úgy teszik fel a kérdést: tud a szellemileg kifosztott munkás a kultúra igazi alkotója lenni? Azaz: a dolgozók szerepe, szerintük, a kultúra fejlődésében az,

hogy megteremtsék az alkotás feltételeit a kiválasztott „szellemi elit” számára. Közben azonban „elfelejtik”, hogy mind az esztétikai érzék, mind a mesterségbeli tudás, mind a művész tehetősége nem más, mint az embermilliók alkotó tevékenységének eredménye — a kőszerszámok megmunkálásától kezdve, a barlangművészet naiv rajzaiig. „Elfelejtik”, hogy a Newton előtti nemzedékek százai mindennapi életük során az általa megfogalmazott törvények szerint cselekedtek, ezzel készítve elő magát a newtoni felfedezést: vagyis tehát, hogy a nagy alkotások mindig az egyszerű emberek millióinak tettein alapulnak, az ő alkotó tevékenységükben kelnek életre, öltenek testet, fejlődnek.

„A zenét a nép alkotja, mi zeneszerzők csak elrendezzük” — mondta Glinka. A kulturális értékek nem mások, mint az alkotó tevékenység materializálódott formái. S csupán abban az esetben lépnek elő kulturális értéké, miután már elsajátították őket, új életet kapnak a további alkotó teremtésben: az elmélet fejlődésében vagy a valóság gyakorlati, tárgyi átalakításában.

A tőke világában az uralkodó osztályok nem csupán mások munkájának eredményeit sajátítják ki maguknak, hanem azok alkotó tevékenységét is. Hogyan megy ez végbe?

A tőkés munkamegosztás az embert a gép tartozékává változtatja. A burzsoázia természetesen kénytelen bizonyos fokig „gondoskodni” a munkások kulturális szintjéről, ez a „gondoskodás” azonban nem megy tovább a termelés követelményeinél, és elvileg egyenlő a gép tőkésítéséről való gondoskodással. (A japán Sony cég például rendszeres kémiai, fizikai és elektronikai foglalkozást tart a munkások számára. Ezek az órák azonban kimondottan utilitárius jellegűek. Miközben a dolgozók munkáját a tőkés munkamegosztás a gépnek rendeli alá, hiányzik a munkások önálló tevékenysége, nem alkotó, mechanikus funkciókká korlátozza azt.) Ilyen körülmények között a munkás olyan kultúrát hoz létre, amely teljesen feloldódik a tömegben és elveszti individualitását. Mivel a kulturális-történelmi folyamat alanyaként, szubjektumaként a nép csak mint összesség jelenik meg, a dolgozók egész alkotó tevékenysége is úgy jelenik meg számukra, mint valami ismeretlen, nem hozzájuk tartozó — idegen tulajdon. Sőt mi több: mint velük (ti.: a tőkéséssel) szemben ellenséges erő.

És ez még nem minden. Mivel azonban a kultúra, mint tulajdon nyilvánul meg, és az emberek többségének szellemi világát vásárlóerejük korlátozza, így ez közvetve vagy közvetlenül korlátozza a kultúrával való egyesülésüket is. (A fentebb már említett Sony cég munkásainak havi bére például 15 %-kal kevesebb, mint az átlagos országok keresetei: következésképpen a cég a termeléshez szükséges kereten kívül korlátozza a kulturális felemelkedés lehetőségeit is.) Még a tömegeknek a kultúrával való ilyen mérvű egyesülése is megijeszti azonban a burzsoáziát. A nép szellemi erejének növekedésében — nagyon helyesen — saját létét látja veszélyeztetni, ezért (érdekei szerint) a kultúra elleni harcot sugallja. (A középkori máglyák elhalványulnak a Hitler-jugendok barbárságaihoz képest, akik pedig a sors iróniájaként a világ egyik legkulturáltabb nációját „képviselték.” De még ott is, ahol a dolog nem fajult el ennyire, látható a modern kapitalizmus ellenséges viszonya a kultúrához.) Megnyilvánul ez a szellemi közszükségleti cikkekben, amit „tömegkultúrának” neveznek, csakúgy abban a tartalmatlanságban, ami a modern „elit kultúrát” jellemzi.

Nem véletlen, hogy a kommunistabarátsággal egyáltalán nem vádolható amerikai publicista, Griffith, „A hájasok kultúrája” című könyvében felteszi a kérdést: „Nem vagyunk-e haladókultúra, miközben az anyagi érdekeket ki tudjuk elégíteni?” Ennek a félelemnek megvan az anyagi alapja: a szellemi és fizikai munka közötti antagonizmus a szélsőkéig fokozódott, ez viszont kibékíthetetlen ellentétben van a kapitalizmus egyik alapelvével, az utilitarizmussal. Az alkotó individuum mérhetet-

lenül többet tud adni a mai termelésben, mint a „részmunkás”; a dolgozók szellemi fejlődését akadályozva viszont a kapitalizmus a társadalmi gazdaságból óriási összegeket fecsére el, és közben egyre inkább a teljes csőd felé halad. Tehát azért van szükség a kultúra továbbfejlesztése érdekében arra, hogy gyökeresen átépítsék az anyagi és szellemi termelés egész rendszerét; olyan forradalomra, amely megteremti a körülményeket arra, hogy minden ember alkotó képességei sokoldalúan kifejlődjenek.

Az új típusú szocialista kultúra megteremtése érdekében viszont kötelező érvénnyel van szükség a kulturális forradalomra — ami minden országban másképpen megy végbe. Azaz: a kulturális forradalom egyrészt minden népre jellemző általános vonásokat is és az egyes népek számára különös jegyeket, speciális momentumokat is tartalmaz. Ami már az oroszországi kulturális forradalomban is nyilvánvalóvá vált.

Ennek a forradalomnak egyrészt meg kellett szüntetnie a kultúrának a néptől és a népnek a kultúrától való elidegenedését, a népet az emberiség által teremtett kultúra egész gazdagságának a tulajdonosává kellett változtatnia; biztosítani kellett a maximális lehetőséget minden ember számára az alkotó tevékenységben való részvételre; olyan körülményeket kellett létrehozni, amelyek nélkülözhetetlenek a személyiség alkotó erejének sokoldalú kibontakoztatásához és kifejlődéséhez, valamint arra, hogy sokoldalúan tudjuk azokat felhasználni a társadalmi méretű alkotásban.

Lenin a valamennyi nép számára közös tartalmú feladatok kiemelése során, amelyeket az oroszországi szocialista forradalom (természetesen, nemcsak a kultúra területén) oldott meg, azt írta, hogy az oroszországi forradalom fő vonásai „nem csupán helyi, nemzeti, nemcsak orosz, hanem nemzetközi jelentőségűek.” Másrészt azonban az oroszországi szocialista forradalom természetesen rendelkezett egy sor olyan specifikus sajátossággal, amelyek rányomták bélyegüket az egész szocialista átalakulás menetére, beleértve a kultúrát is. Az oroszországi szocialista forradalom specifikumai voltak, hogy: 1.) a forradalom egy olyan országban győzött, amely jelentős mértékben elmaradt mind gazdaságilag, mind a kultúra szempontjából a többi országtól, 2.) a forradalom egy országban győzött, kapitalista környezetben, ami igen kiélezte az osztályharcot.

Az orosz forradalomnak ezeket a sajátosságait számításba véve Lenin a kulturális átalakulás tervének kidolgozása során típusát tekintve két különböző feladatot tűzött az ország elé.

Az egyik feladat Oroszország szélsőséges műszaki-gazdasági és kulturális elmaradottsága. Ezt úgy lehet meghatározni, hogy polgári-demokratikus jellegű feladatcsoport, amihez a következők tartoznak: az írástudatlanság felszámolása, az egyháznak az államtól, illetve az iskolától való elválasztása; a korabeli termelés szintjének megfelelően a tömegek sajátítsák el a szükséges ismereteket; a tömegkommunikációs eszközök fejlesztése stb. Nem nehéz észrevenni, hogy a feladatoknak ez a csoportja nem általánosan kötelező érvényű: a fejlett tőkésországokban megoldották, illetve szocialista forradalom nélkül oldják meg, Oroszországban viszont a sajátos viszonyokból fakadnak. A kulturális forradalom feladatai közé emelni őket így (általános érvénnyel) nem lett volna helyes.

A másik feladatcsoport, hogy az előbbieket csak a szocialista jellegű gazdasági és politikai átalakulások bázisán lehet végrehajtani, ami viszont minőségileg új kultúrát eredményez. A teendőket itt két részre lehet felosztani. Az egyik feladat azt a követelményt jelenti, hogy „össze kell kapcsolni a győztes szocialista forradalmat a burzsoá kultúrával, a burzsoá tudományával és technikával, amely eddig csak keveseké volt”. Azaz: biztosítani kell a tömegeknek az összes kulturális értékhez való hozzájutás lehetőségét, a népnek kell átadni a kultúra anyagi alapjait, a burzsoá szakemberek tevékenységét ellenőrizni kell, a népoktatást szocialista módon kell átszervezni, új alapokon szocialista értelmiséget kell létrehozni stb. Más szóval arról van itt szó, hogy meg kell szüntetni a tulajdonos osztályok kizárólagos monopóliumát a kulturális javakra, a kultúrát össznépi tulajdonná kell változtatni.

A kulturális forradalom e feladatainak óriási jelentőségét — azaz a kultúra kisajátítását — aláhúzva Lenin egyáltalán nem korlátozta a kulturális forradalmat csupán ezekre a kérdésekre —, hanem a súlypontot áthelyezte a kultúrának a tömegek által történő elsajátítására. Vagyis a kommunista formáció kialakulása során (a kultúrában) végbemenő minőségi átalakulások lényegét nem annyira abban látta, hogy a tömegek hozzá tudnak férni az alkotói tevékenység eredményeihez, a műalkotásokhoz, hanem abban, hogy a munkások számára biztosítani kell az alkotó tevékenység lehetőségét (azaz az aktív, társadalmi jelentőségű alkotás folyamatát). „A kulturális forradalom számára a legfontosabb az — mint mondta Lenin —, hogy fel kell ébreszteni a tömegek kultúra iránti vágyát. Új emberek nőnek fel, akiket az új társadalmi rendszer szült, és akik ezt a rendszert egyszersmind létrehozzák.”

Ilyen módon a kulturális forradalom lényege a szellemi termelés egész rendszerének gyökeres átalakítása, minden embernek a kulturális-történelmi folyamat tudatos szubjektumává való átalakítása: a végső célja pedig az, hogy a személyiség sokoldalúan, harmonikusan fejlődjön.

Az elmondottakból az is következik, hogy az ún. „nagy kulturális forradalomnak” semmi köze nincs a kulturális forradalom lenini elméletéhez. Kínában a „kulturális forradalom” éveiben Mao Ce-tungnak és híveinek ideológiai platformja és gyakorlati tevékenysége kimondottan politikai célokat tűzött maga elé: leszámolni a kalandor, szovjetellenes, sovinszta-maoista vonallal szembeszálló pártkáderekkel, és alkotó értelmiséggel. A hunvejbinek „aktivitása” a kultúra területén hirdetett nihilizmusokkal akadályozta a széles dolgozó tömegek kezdeményezéseinek növekedését és szellemi fejlődését, fanatizmust szült. Valójában a dolgozóknak a kultúrától való eltávolítása Kínában ahhoz vezetett, hogy még nagyobb szakadék keletkezett a szellemi és fizikai munka között. Mao Ce-tung istenítése pedig kioltotta a nép aktivitását. A személyi kultusz a tömegek alkotó erejével szembeni hitetlenség, és ezért a hunvejbinek „forradalmisága”, a kultúra gazdagságának Mao-idézetek kívülről való fújásával való felcserélése a kultúra frontján végül is ellenforradalomhoz vezet.

A SZOVJET KULTURÁLIS ÉPÍTŐMUNKÁ TAPASZTALATAINAK NEMZETKÖZI JELENTŐSÉGE

A kulturális forradalom a társadalom kapitalizmusról a kommunizmusra való átmenetének egyik legfontosabb törvényszerűsége. Mint ilyen, a kommunista társadalom más törvényszerűségeihez hasonlóan nemcsak általános tartalmi jegyekkel, hanem megjelenési formáinak sajátosságaival is rendelkezik. Ez bonyolult, soklépcsős folyamat, amely a szocialista forradalom győzelme után kezdődik. A konkrét történelmi, nemzeti sajátosságoktól függően az egyes országokban speciális vonásokra tesz szert, és ez rányomja bélyegét a kulturális építés feladatainak megoldási módjára, fejlődésének ütemére stb.

Az a körülmény, hogy a kulturális forradalom mindig különböző történelmi és nemzeti fejlődésű országokban zajlik, valamint az a tény, hogy mindez eltérő nemzetközi helyzetben megy végbe, természetesen nem marad nyom nélkül a kulturális fejlődésben, és következőképpen valamilyen módon hat a kulturális forradalom menetére.

A különböző belső és külső körülmények hatnak a kulturális forradalom megvalósításának konkrét menetére. Egyesek meggyorsítják és megkönnyítik, másik akadályozzák, lassítják a forradalmat. Mindezek a tényezők a különböző nemzetközi helyzetekben, a történelmi fejlődés különböző szakaszaiban másképp fejlődnek és hatnak, ezért a kulturális forradalom minden országban különböző: a) a társadalom szocialista kulturális átalakításának módszerében, b) a nép kulturális életének szocialista átalakítását végző kulturális intézmények konkrét szervezeti formáiban, c) a szocialista kulturális építés megvalósítási ütemében. A szocialista közösség országaiban végbemenő kulturális forradalmak specifikumát elemezve mindezeket a momentumokat figyelembe kell venni.

Így például az NDK és Magyarország kulturális forradalmának fejlődésére nagymértékben kihatott az a körülmény, hogy itt évekig keresztül fasiszta rend uralkodott. Ezért ezekben az országokban, mint sehol másutt a szocialista közösség országai-
ban, az ideológiai munkában fontos helyet foglalt el a fasiszmus örökségével, a nacionalizmussal vívott harc. Ezzel együtt természetesen ezekben az országokban a kultúra fejlődésében sajátos, lényeges eltérések is voltak, hiszen az NDK gazdaságilag sokszorosan felülmulta Magyarországot.

A szocialista közösség más országaiban is megvoltak a kulturális forradalom sajátosságai. Bulgáriában például a kulturális forradalomra nagy hatással volt az a haladó és forradalmi hagyomány, amelyet az évszázadok során halmozott fel a bolgár értelmiség, amely már a török uralom éveitől kezdve a lakosság demokratikus részéből alakult ki.

Ami Csehszlovákiát illeti: a háború előtt magasan fejlett tökéletes ország volt, ahol nagy súlya volt a munkásosztálynak. Szervezettsége és tudatossága számos osztályharc során edződött meg. Itt már, a többi kulturális forradalomtól eltérően, a kulturális forradalom előtt nem volt irástudatlanság és a kulturális-művelődési intézmények egész hálózata alakult ki. Ugyanakkor — éppen a magas gazdasági fejlettség következtében — az értelmiség jelentős része származását és tevékenységi körét tekintve a burzsoáziához kapcsolódott, erős antimarxista beütéssel, a polgári-demokratikus illúziók terhét viselve a vállán, ami természetesen lassította az ideológiai és kulturális szférában a forradalmat. (Ez többek között megmutatkozott 1968-ban is.)

Ismétlem hát: minden más szocialista országban sajátos és igen lényeges specifikummal bírnak a kulturális forradalmak. Elég csak arra emlékeztetni, hogy milyen nehéz körülmények között kezdődött meg a kulturális építés Vietnamban, Kubában.

Így beláthatjuk, hogy a kulturális forradalom mint a kommunista formáció kialakulásának általános törvényszerűsége, minden országban sajátosságokkal rendelkezik. Ezek, mint mondtam, a különböző népek konkrét történelmi-nemzeti fejlődé-

séből származnak. Minden különbség mellett a fő azonban a kialakuló kultúra közös tartalma. Innen ered, hogy a kulturális forradalom, az új kultúra megteremtésének lenni eszméi realizálásáért és alkotó fejlesztéséért az SZKP által vívott harcban szerzett tapasztalatok óriási nemzetközi jelentőségűek. Október jelentőségét méltatva Lenin a mi forradalmi tapasztalatunkról azt mondta, hogy „minden országnak mutat valamit, és egész lényegeset, ami elkerülhetetlen és már a közeljövőben megvalósul”. Ezek próféta szavak voltak. A szocializmus egész menete és folyamata, a szovjet kultúra alakulása jelenleg is nagy tapasztalat és iskola a szocializmus kommunista és munkáspártjai számára: akik alkotó módon alkalmazták és alkalmazzák is a társadalom szocialista átalakításának szovjet tapasztalatait a maguk országainak körülményeire. S a Szovjetunió, a mi pártunk is átveszi mindazt az értékes tapasztalatot, amit ezeknek az országoknak a kulturális, műszaki-tudományos fejlődése eredményezett. Ez különösen erősen megmutatkozik a szocialista rendszer országainak sokoldalú, sokféle kulturális együttműködésében, a tudomány, technika, művészet, felsőoktatás, rádió, televízió, sport, valamint a városok, szovhozok, kolhozok, tudományos akadémiák, tudományos intézetek, színházak, írószövetségek együttműködésében stb. Ez a valódi testvéri együttműködés, az új élet építéséből adódó tapasztalatok baráti kicserélése, amiben világosan kifejezésre jutnak a proletár internacionalizmus elvei, a szocialista országok népei és pártjai alapvető érdekeinek és nemes eszméinek megbonthatatlan egysége.

A szovjet szocialista kultúra és más szocialista országok kultúrája tovább erősödik, tökéletesedik, gazdagodik és fejlődik Lenin örök, nagy tanításainak alapján. A szocialista országok a kulturális forradalom megvalósítása során a kommunizmus közös kultúrája felé haladnak, amely magába foglalja mindazt, amit a múltban hoztak létre, és ami az emberiség kulturális fejlődésének egy új, magasabb foka lesz.

E. A. Baller

Részlet E. A. Baller azonos című tanulmányából.

Sikerek, gondok, remények

Nem sok ideje annak, hogy e lap hasábjain a képzőművészethez fűződő kapcsolatmról, elfogultságomról vallottam. Könnyen és szívesen tettem ezt, mert igaz, s mert annyi szépet és jót sorolhattam fel eredményként, hogy elfogultságomat a tények sora már önmagában is magyarázta. Ám az is természetes, hogy vajmi keveset érne az olyasféle szeretet, amely a napfényes örömei idején határtalan, ha azonban az esőt ígérő első felhő megjelenik, annak már pusztán látványára jégverést kiált, s tagadja minden korábbi vonzalmát. Nos, amikor most néhány gondról szeretnék szólni, ugyanannak a képzőművészetet becsülő kötődésemnek alapján teszem, ahogyan korábban a sikerekről igyekeztem számot adni.

Kiegészítésül pedig még annyit: nem ijesztő, kiúttalanságot, vagy vétkes tévedést jelző, hanem csupán az élet alakulásából természetesen adódó gondokról ejtek itt szót (s nem is bizonyos, hogy mindenben igazam van).

★

Ahhoz, hogy mondandóm indítékai világosak legyenek, elengedhetetlenül sorba kell szednem — szélesebb horizontú megközelítéssel — képzőművészetünknek az utóbbi években elért eredményeit, és a minőséget, a művészeti közéletet érintő problémákat.

Szinte közhelyszerűen ismert tény, hogy képzőművészetünk az elmúlt másfél évtized során szinte soha nem tapasztalt módon kiteljesedett. Kulturális politikánk koncepciója, a művészetirányítás — s nem utolsósorban a szocializmus építésének eredményei — olyan nyugodt alkotói légkört és munkafeltéte-

leket biztosítottak, hogy képzőművészetünk sokszínűen és színvonalasan volt jelen társadalmunk mindennapjaiban. Különböző, a felszabadulás után formálódott művészeti ág (mint például az önálló képzőművészet, az egyre szélesebb körű feladatokkal találkozó alkalmazott grafika, vagy a közösségi feladatok új szemléletét és megoldást kívánó hatására életerőre kapott murális „műfaj”) végérvényesen nagykorúsodott. Eltérő eszközökkel, de hagyományt tisztelve, s a világ képzőművészetének eredményeire is figyelve dolgoznak az alkotók, s nem túlzás azt állítanunk, hogy minden nagyjából körülhatárolható törekvésnek megvoltak az igazán figyelmet érdemlő egyéniségei is. A hagyomány és korszerűség összefüggéseit kutató szakmai kísérletek az eszközök gazdagodását segítették elő; az elsősorban magatartásban érzékelhető extravagancia pedig lényegében inkább a művészeti közélet perifériáján okozott figyelmet igénylő gondokat.

Természetesen a törvényszerűen kiteljesedő képző- és iparművészet társadalmosodását igen komolyan segítette, ösztönözte a megélénkülő, s egyre színvonalasabbá váló mecénáló munka. S most e tevékenységen nem elsősorban az egzisztenciális és szakmai-erkölcsi elismerés természetes folyamatát értjük, hanem azt a felelősségteljes munkát, amely az anyagi ösztönzés közvetlen ígérete nélkül is a közönség, a befogadók oldaláról közelítve biztosította a művek társadalmi szintű nyilvánosságát. Zömmel bizonyos formák — pl. kiállítások, tárlatvezetések stb. — megújításában valósult meg a közvetett, művészetet és művészetet befolyásoló tevékenység, de újabb formák is születtek (pl. brigádkapcsolatok, szocialista szerződések stb.), s ezek igen hatásosan egészítették ki a központi szakmai fórumok körét. Bizvást állíthatjuk, hogy a mára már országos jelentőségűvé és hatásúvá vált vidéki kulturális, helyesebben képző- és iparművészeti centrumok e speciális művészetpártolás eredményeként fejlődtek azzá, amiért a kulturális közéletben számon

tartják őket. (E folyamatról éppen Salgótarján ilyen jellegű szerepéről szólva hangzott el a bevezetőben említett vallomásom.)

Ez az egészséges, s a társadalom egyre igényesebben növekvő érdeklődése által is igazolt munka azonban az utóbbi időben mintha lassúbb tempójú, s eredménytelenebb volna; olykor a megszokás kényelme, vagy éppen a tanácsatlanság bizonytalansága érződik a hanyatló színvonalon. Vajon mi lehet az oka? Elfáradtak volna a képző- és iparművészet eddig fáradtságot nem ismerő, önzetlen propagátorai? Lehet, de valószínű, hogy a sikerélmény elmaradása okozza a fáradtságot, s nem az értelmes munka terhe. Vagy talán a képzőművészet küszködik olyan nehézségekkel, hogy produktumaiban érződik a küszködés kínja, s a művek a katarzist okozó minőségükből veszítettek volna? Valószínű, hogy ebben is van igazság. De közelebb kerülünk a helyzet megértéséhez, ha a két összetevőt — amelyek lényegében egymást feltételezik a kölcsönös ösztönzés összefüggésében — egyszerre vizsgáljuk. Úgy vélem, arról van szó, hogy a művészetpártolás gondoljai komolyan befolyásolják a művek számának, minőségének kérdéseit; s a pártolók munkáját már nem mindig ösztönzik (vagy éppen visszafogják) a kortárs képzőművészetben olykor tapasztalható értékmegítélési bizonytalanságok, a hullámzó színvonal, s azok a művészeti közéletben zajló viták, amelyek érdekellentéteken alapulva, szakmai köntösben szólnak hagyományokról, korszerűségről, elkötelezettségről. Ezekben a polémikákban olykor még a „hivatásos” kritikai gyakorlat is inkább a zavart segíti, semmint az eligazodást.

Nem arra szeretnénk vállalkozni, hogy e helyen képzőművészetünk fejlődésének problémáit elemezzük. Az alapkérdések ismertek, s erről nagyon világosan és egyértelműen szövelt a XI. kongresszus is, amikor a művészetek és a valóság viszonyát elemezve a társadalom valóságos kérdéseire való reagálásra, az elkötelezett közéletiségre, s a „népről a népek érthetően” program követésére hívta fel az alkotók figyelmét. Tagadhatatlan, hogy a gondolatok érvényessége jókor és szükségszerűen ró feladatokat képző- és iparművészetünkre. Tapasztalhatjuk ugyanis, hogy a korábbi évek kísérletező kedve nem ritkán már végső célként jelenik meg egy-egy alkotó vagy alkotói csoport programjában; hogy a szakmai, esztétikai kérdések jogos hangsúlyozása olyan előjellel történik, mintha a művészet társadalmi kötelessége másodlagos lenne. Ehhez járul a különleges jogok vindikálása, azaz egy esztétizáló szakmai színvonalra hivatkozással a kizárólagosságra való törekvés, amelynek végső célja az egzisztenciális és erkölcsi elismerés forrásainak birtoklása.

A dolog természetes rendjéből adódik, hogy ellenhatásként erőteljesebb hangon szólnak azok, akik a közéletiséget színvonalengedménnyel óhajtják megvalósítani; nem választják szét a műben és a közéletben megnyilvánuló világnézeti tartalmakat; s egyenlőséget tesznek ideológia, politika, műalkotás és alkotói magatartás közé. A két pólus között feszülő ellentmondásba olykor még az is zavart okozóan játszik bele, hogy áttételesen vagy közvetlenül polémia folyik a hagyományokhoz való viszony és a világ eredményeire is figyelő kortársi érdeklődés szakmai, politikai, kulturális tartalmának megítélése körül. Úgy, mintha ebben is csak a végletek léteznének. Mindez a művészet színvonalának, a további kibontakozásnak visszafogása mellett, kulturális politikánk megértésében, célkitűzéseink megvalósításában is gondokat okoz.

Szakmai vitákban, közéleti eszmecserekből, a művészet jelenét, holnapját taglaló elmélkedésekben olykor a kellesténél hangosabban, s nemegyszer elemző indoklás nélkül, csak úgy általában említve hangzik az elvek és gyakorlat közötti ellentét zavarára való hivatkozás. Természetes dolog, hogy bizonyos eltéréseknek — már ami a konkrét helyzet konkrét körülményeit illeti — lenniük kell, de ezek abszolutizálása különösen csak a deklarálás szintjén, végső soron a helyes elvekben való kételkedéshez is elvezethet. S csak azt eredményezheti, hogy ahol tényleg probléma van, elmarad a konkrét, korrigáló vagy számonkérő fellépés. Kissé talán ennek eredménye is, hogy a fentebb említett problémák — a „végletek csatája” figyelmet és külön erőfeszítést kívánó jelenséggé nőhettek művészeti közéletünkben. Ez pedig befolyásolja a mecénások munkáját is.

Arról van szó ugyanis, hogy a korábbi nagy lendületű fejlődéshez igazodó művészetpártolási formák ma már nem mindig képesek hibátlanul betölteni feladatukat. A képző- és iparművészet a maga gondjaival küszködve keresi a továbblépés lehetőségeit. Ugyanakkor az is tény, hogy a kibontakozási folyamattal együtt nagymértékben nőtt a társadalom érdeklődése a vizuális, s ezen belül a képző- és iparművészet iránt. A különböző művészeti ágak között — s ezt nem értékítéletként mondom — bizonyos mérvű átrendeződés zajlott és zajlik le a társadalom életéhez való kapcsolódás tekintetében. A lakásépítési program például keresetté tette az iparművészetet. A közterti munkák mindennapjaink természetes részévé formálták a képzőművészet bizonyos ágait; a könyvillusztáció természetessé a grafikát; a kereskedelmi kultúra szükségessé az alkalmazott grafikát stb. Az alapvető kapcsolódási formákban nincs is probléma, azokban a szükségszerűség, s a tudatosan formálódott igény törvényei biztosítják a rendet és a folyamatot. Az elmúlt évben például 10,5 millió látogatója volt a múzeumoknak. Ez, úgy hiszem, önmagában elég bizonyítéknak.

Van azonban olyan terület is — ez is jelentős, ha nem a legjelentősebb része a művészetpártolásnak —, ahol áttételesebb a mű és közönség közötti kapcsolat, ahol nem a közvetlen jelentkező konkrét feladat inspirálja az alkotót. Úgy lehetne talán megfogalmazni, hogy itt az alkotói folyamat egészéről van szó, s arról a mű-közönség kapcsolatról, ahol a nézők már a „kész tények”-kel találkozhatnak. Ezt segítette a már eddig annyiszor említett művészetpártolás, s többek között e munka problémái jelzik a sikerek mellett hol jelzésszerűen, hol elég hangosan jelentkező gondokat.

S most nem a korábbi dicséret visszavonását szeretném deklarálni, hiszen azok a hozzávetőleg másfél évvel ezelőtt írott dicsérő szavak igazak voltak — s lényegében még ma is országos szinten példaadó Nógrád megye és Salgótarján művészetpártolása. A sikerek és a mecénások hozzáértő szeretete jogosít fel arra, hogy — a véleményem szerint — e téren jelentkező problémákat épp ebben a körben kísérleljem meg vázolni. Itt azért, hogy tovább is az eddigi jó úton folyjon a munka, máshol pedig, hogy a példán okulva kezdjék el, vagy tereljék helyesebb irányba a mecénási tevékenységet.

Salgótarjánban például a város új vizuális közegét biztosító építészeti programmal együtt alakult a kiállítási program. A tavaszi tárlatok sora; a zománchiennalé, a Derkovits-galéria, s más, időszaki bemutatók a színvonal mellett az érdeklődés, a megnyilvánuló közönségkapcsolat tekintetében is város- és megyehatárokon túli példával szolgáltak. S a közönség még hűséges. De szabad legyen ünneprontóként jeleznem, hogy a legutolsó tavaszi tárlat már „nem volt az igazi”, s azt sem szívesen bevallani, hogy a legutolsó zománchiennalé egy kicsit fias-kónak tekinthető. Ebben az előjáróban említett gondok mellett, szerény véleményem szerint, ludasak a mecénások is. Ma már kevés a kiállítási lehetőséget biztosítani; a megnyitón ünnepeles, szép szavakkal a művészet értelméről szólni. Sokkal többre van szükség, mert a feladat s „tét” nélkül ismétlődő tárlatokat kikezdeheti a megszokás unalmának szürkésége, s az ismétlés egyhangúsága. Feladatokat és feltételeket kell szabni, mert a ma már joggal sokfelé járónak mondható közönség, a másik helyen már látott munkákat nem biztos, hogy szívesen nézi. Sőt, a helyi, valóságosan is „közvetlen mecénásnak” tekinthető közönség még meg is sértődhet, ha csak ennyire becsülik. A szép eredményeket maga mögött tudó művészetpártolási munka most érkezett el legnehezebb feladatához: programot kell adnia. Programot kulturális politikánk célkitűzései, a művészi minőség törvényei, s a közönségért való felelősség parancsai szerint. Nem elég csak bábáskodni, a folyamatba be is kell avatkozni — s akkor, szerény véleményem szerint, nem lesz a természetesnél hullámzóbb a színvonal; s nem lesz a megszokás szerint leírható esemény a képző- és iparművészet nyilvánosság elé lépése.

Tudom, hogy igaztalan lenne, ha e véleményem épp itt, az országnak ezen részén jelentene szigorú kritikát, hiszen máshol talán sokkal inkább igazak ezek az állítások. De a felsorolt gondok esetleg viharral okozó forgatagának előszele már érezhető, s éppen az eddigi jó munka biztos alapja teheti elviselhetővé az aggó-

dást magában hordó kételyeket. Azt is tudom, hogy nehéz munka a művészpártolás — itt a fáradozásért nincs azonnal térülő ellenszolgáltatás. Csak a folyamatos és hosszú munka örömet, keservét vállalva számíthatunk az azt honoráló eredményekre: a vizuálisan művelt és érzékeny, a képző- és iparművészetet szerető közönség elismerésére és megbecsülésére. Arra, hogy e művészeti ág értékeit értő, az azt felhasználni, azzal

élni tudó közönség minden tagja gazdagabb egyéniségként végzi mindennapi munkáját a szocializmus építésében. Mi mindent kell még ezért az eredményért elvégezni! De úgy hiszem, érdemes. Mert csak így: értelmes munkával, orientáló erővel mecénázhathatjuk művészeinket, és szolgálhatjuk becsületesen a társadalom és művészet kapcsolatának ügyét.

Bereczky Loránd

Madách-émlékérmesek „megvallatása”

A Nógrád megyei Tanács végrehajtó bizottsága 12 évvel ezelőtt alapította a Madách-émlékérmeseket, amellyel — a madáchi életmű örökségének szellemében — megyénk művészeti életének felvirágzását, szélesebb körű kibontakozását kívánta elősegíteni. Az emléklapokat kezdetben (minthogy művészeti díjként létesült) a megyében és azon kívül élő alkotóművészek kapták. Néhány év óta azonban a közművelődés munkásai, művelődő kisközösségek, közeleti személyniségek is részesülhetnek e kitüntetésben, ha munkájukkal számottevő mértékben járultak hozzá a megye szellemi, kulturális életének gyarapodásához, fejlődéséhez, következetes, áldozatos munkájukkal nap mint nap példázák a madáchi örökséget.

Az ideai kitüntetettek is az utóbbiak közül valók: közeleti emberek. Dr. Vonsik Gyula, a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat főtáskára, a megyében végzett politikai, művelődésirányító munkában és a megyei ismeretterjesztő munka feltételeinek fejlesztésében szerzett érdemeket. Mendele Ferenc, az Országos Műemléki Felügyelőség tudományos igazgatóhelyettese és dr. Román András, a felügyelőség műszaki tanácsadója Hollókő falurekonstrukcióját tervezte meg, illetve kivitelezte. Dr. Boros Sándor, az MSZMP Nógrád megyei Bizottságának titkára a tudományos és kulturális élet irányításában végzett közel két évtizedes munkájáért részesült a kitüntetésben.

★

Dr. Vonsik Gyula életének Nógrád megyéhez fűződő kapcsolatait felidézésével kezdi vallomását:

— Salgótarjában születtem. Édesapám a Rimamurány-salgótarjáni Vasmű Rt. kovácsa volt. A salgótarjáni acélgyárban szabadultam fel géplakatosként 1948-ban, de nemsokára propagandista-tanfolyamra küldtek, majd 1949 szeptemberében végérvényesen elszakadtam az acélgyártól. Tulajdonképpen azóta dolgozom függetlenített politikai munkásként. Pécs kivételével az ország valamennyi nagyobb városában dolgoztam. Az ellenforradalom után az MSZMP Központi Bizottságának utasítására tértem vissza Nógrád megyébe, s a megyei pártbizottság apparátusában ideológiai és kulturális feladatokkal foglalkoztam. 1962-ben a Szovjetunióba kerültem aspiránsnak, s filozófiai témában kandidáltam. 1970 óta vagyok a TIT

főtáskára... Ennyi a tömör életrajz, amelyben a Nógrádban töltött évek talán a legfontosabbak. Ott kaptam az indítást, ott tanultam meg a munkában az igényességet, a határozottságot, az egyenlőséget és következetességet, azt hogy a munkát csak úgy lehet becsülni, ha az ember érzelmileg is kötődik hozzá

— Elbeszéléséből is érezhetjük, hogy jó ismerője a megye régebbi és mai életének: hogyan vonna mérleget közöttük?

— Valamikor a felszabadulás tájékán Nógrád megyét tudatlag a legsötétebb területek közé sorolták. A megyében kevés magas képzettségű ember élt, s tudománytermelőként Nógrád nem jelentkezett, az embereknek a tudománnyal való találkozása is szinte lehetetlen volt. A palóc népben élő kitoráni akarás, rátartóság, erős lokálpatriotizmus aztán a felszabadulás után megnyilvánulási lehetőséget kapott. Amikor például az országban nagyon kevés szavazatot kaptak a kommunisták, akkor Nógrád megyében jóval többet, gondoljunk a '45-ös, '47-es választásokra. Ebben természetesen benne volt a politikai meggyőződés, de az is, hogy meggyőződését a nép végre ki is fejezhette. Megmutatkozott ez a termelési eredményekben, a szénecatákban, egyebekben. S tulajdonképpen ez a kitoráni akarás jelentkezett aztán a szellemi élet területén is. 1956 előtt, sajnos, ez a törekvés nem nagyon tudott kifejeződni, vagy legalábbis nem kapott elég támogatást a megyei politika, az irányítás alakításában. Ezért látható jelei 1956 után jelentkeztek. Ehhez azonban egyénenként is fel kellett készülni, mert ha a vezetés oldaláról igényességet látnak az emberek, akkor a többi már — ahogy mondani szokták — gyerekkjáték.

— A vidék szellemi életét bizonyos körökben gyakran szokták a fővárossal összevetni, s általában egyértelműen alacsonyabb rendbe sorolják. Helyesen következtetnek-e?

— A provincializmus, amit én mindig idézőjelbe tennék, szerintem, ha még nem is minden összefüggésben, de elvesztette értelmét. A valóságban ma már nincs vidék és Budapest. Csak: van, amiben Budapest, van, amiben a vidék a jobb, amiben többet tett. Mert ki tudná bebizonyítani, hogy a városfejlesztés nem Salgótarjában történt átgondoltabban, esztétikusabban, mint akár Budapest bármelyik részében. A köztéri szobrokat tekintve pedig Nógrád megye koncepcióban messze meghaladja — tapasztalatból tudom — bármelyik fővárosi kerület tevékenységét. A főváros most készíti el mo-

nográfiáját, Nógrád megye már elkészítette. Már nemcsak budapesti művészek neve ismert külföldön, hanem Czinke Ferenc, Lóránt János nevét is ismerik. A megye politikai kisugárzó ereje sem állítható szembe úgy és nem degradálható úgy, hogy az a fővárosé után következik. De a fő problémát én nem is ebben látom. Inkább abban, hogy az értékeket nem tudatosítjuk eléggé az ott élőkben.

— Ebben az ismeretterjesztés jelentős szerepet vállalhat: hogyan vélekedik a megye ismeretterjesztő tevékenységéről?

— Szívügyem a munkások közötti ismeretterjesztés és az értelmiség összefogása. Ebben tervszerű, jó munkát végeznek a megyében. A természettudományos műveltség emeléséért viszont többet kellene tenni

— 1975 jelentős esztendő a megyei ismeretterjesztés életében: Salgótarjában első ízben rendezték meg a nyári egyetemet, s átadták rendeltetésének a TIT továbbképzési központját. Véleménye szerint milyen perspektívák állnak ezek előtt?

— A salgótarjáni ifjúságpolitikai nyári egyetemet nem egy tudományra építő hozták létre, mint a többi, hanem egy társadalmi feladatra. Egy társadalmi rétegnek, az ifjúságnak a helyzetét, tevékenységét, irányítási és nevelési kérdéseit kívántuk középpontba állítani. Úgy gondoltuk, hogy a megye ehhez rendelkezik elég politikai erővel, tapasztalattal. Sikeresült tapasztalatokat gyűjteni, s ha így halad, akkor ezt a nyári egyetemet a külföld előtt is nyugodtan megnyithatjuk. Ami a továbbképzési központot illeti, szintén nagy perspektíva előtt áll. A TIT hivatásos apparátusának továbbképzése itt történik. Ez két szempontból is jó: több Nógrád megyei vehet részt a munkában, hiszen helyben vannak, másrészt itt cserélik ki a tapasztalatokat és innen is visznek el. De létrehozásakor egy kicsit arra is gondoltunk, hogy később nemzetközivé szélesítjük, hiszen az intézmény felszereltségénél fogva bármiféle nemzetközi fórum megrendezésére alkalmas.

★

Mendele Ferenc és dr. Román András építészek megosztva kapták az emléklapokat. Különböző egyéniségű emberek, akik más-más úton jutottak el közös munkájukhoz. Hollókő rekonstrukciójához is. Mendele Ferenc Ybl-díjas építész már egyetemi éve alatt eljegyezte magát a népi építészettel, dr. Román András mérnök-kandidátus viszont csak az egyetem befejezése után, közel másfél évtizeddel később került a bűvkörébe.

— Mint építészjelölt, úgy találtam — emlékszik a kezdetekre, Mendele Ferenc —, hogy a jó építészek mindenütt népi építéssel is foglalkoznak. Éppúgy, mint Bartók a zenében, a tiszta forráshoz nyúltak, és tulajdonképpen így lettek jó építészek; még akkor is, ha alkotásaikban ezek a hatások, jegyek nem direkt módon jelentkeznek. De a népi építészetben nem is az únos-untalan fotografált külső jegyek az érdekesek, hanem a benne megtestesülő magatartás és racionális gondolkodás, melyet az építészetnek el kell sajátítania. Az ötvenes évek közepén a fiatal építészek egy része ezt megérezte, és később (mint például Finta József) nagyon híres tervező-építész lett. Egyrészt tehát felismerték, hogy a népi építészet forrása és alapja az építészet megújodásának, másrészt hittek az újabb kori történeti értékek megőrzésének fontosságában.

— Nagyon rossz rajzkészségem van — jelenti ki tárgyilagosan dr. Román András. — Ezért tervezéssel, noha az építés számára ez a legalkotóbb, leggyönyörűsebb munka, sohasem foglalkoztam. Olyan munkaterületet kerestem, ahol elméleti munkával és kivitelezéssel foglalkozhatom. Dunaújvárost akkor kezdték építeni, amikor végeztem, odamentem kivitelezőnek. Aztán tíz év múlva az Építésügyi és Városfejlesztési Minisztérium területfejlesztési főosztályára kerültem, és tulajdonképpen itt oltották belém a műemlékvédelemnek és a városrendezésnek a közös szemléletét. Gyakorlati munkámnál és tudományos érdeklődésemnél fogva igyekszem műemléki együttesekkel foglalkozni — legyenek azok falusiak vagy városiak. A hollókői munkálatok irányítása, összefogása is az én feladatom.

— Mit adhat a népi építészet — és általában a műemlékvédelem — a ma egyre modernebb, városiasabb körülmények között lakó embernek?

— Pogány Frigyes úgy fogalmazta meg — válaszol Mendele Ferenc —, hogy a műemléki érték gyakorlatilag történeti, esztétikai és etnikai érték. Ez a hármasság érvényes a műemlékvédelemben. A népi építéssel kapcsolatban azonban még ma is él egyféle romantikus elképzelés, amely az esztétikai értékét becsüli többre: a szép tornácot vagy a muskátlis ablakot például. Holott történeti és etnikai értéke izgalmasabb. A népi építészet ugyanis alkotásaiban mindenkor (de legalábbis a XIV—XV. századtól kezdve) függvénye volt az uralkodó osztály építészetének, a történeti stílusoknak. Azok átértékelésével alakította ki a maga esztétikai rendjét és ennek megfelelően épített. Ha tehát csak ezt az oldalt kutatjuk, tévúton járunk, mert akkor tulajdonképpen azt a forrást kellene néznünk, amelyikből merített. A magatartás, a racionális gondolkodás a lényeg, s ezt kell megértenie belőle a ma emberének is.

— Hollókő műemlékvédelmével mikor kezdett foglalkozni a Felügyelőség?

— Az ötvenes évek közepén készült el a megye topográfiája, s Varga László

„dolgozta fel” Hollókőt. Az ámbitusos tucascor, amely körülbelül nyolc házból áll, bekerült aztán az 1960-ban készített országos műemléki jegyzékbe, s az első ráfordítás egy évvel később már meg is történt. A topográfia készítésekor az országban minden tizedik település olyan volt, mint Hollókő. A kormány és a felügyelőség érthető módon arra az álláspontra helyezkedett, hogy a műemlékvédelem számára az anyagi eszközöket az idegenforgalmi centrumokban (például a Balaton környékén, a Duna-kanyarban) kell biztosítani. A Balaton környékén még 1966-ban is 11 olyan település volt, amelyet múlt századi vagy korábbi állapotában meg lehetett volna menteni. Hollókő műemlékvédelmét tehát „házon belül” is nehéz volt elfogadtatni. Már csak azért is, mert a falu 1909-ben teljesen leégett, s az új házak a leégett alapon, a népi építészeti hagyományok átértékelésével, 1909—1911 között épültek; s a hatvanas évek közepén még tartotta magát az a szemlélet, hogy igazán történeti értéknek csak a múlt század 60—80-as éveiben keletkezett épület tekinthető. Terveinkben Hollókő egészen a végén szerepelt: Kőszeg, a Balaton környékét is előbbre helyezték. Ha a megye akkori és későbbi vezetői nem tanúsítanak megértést, nem állnak mellénk, nem támogatnak, akkor talán Hollókő is úgy jár, mint több más Veszprém megyei község, amelyek műemlékileg értékesebbek voltak, de hagyták tönkremenni őket.

— Mikor készítették el Hollókő falurekonstrukciós tervét?

— A megyei tanáccsal végigkonzultálva, Komjáti Attila munkatárssal, 1968-ban tettük le az asztalra — feleli Mendele Ferenc. — Nagyon érdekes munka volt, mert rekonstruálni akartuk az eredeti térbeli mozgást is, az épületek rendszere és struktúrája alapján. A tervdokumentáció háromnegyed része tulajdonképpen szociológiai felmérés. Nemcsak az épületeket írtuk le, hanem azt is, kik laknak benne, hogyan élnek, ragaszkodnak-e hozzá. Mindezek alapján szűrtük ki, hol építsük fel a közösségi épületeket, melyeket hagyjuk meg saját kezelésben. A vizsgálódások alapján az éttermet a régi kocsmához közel helyeztük el, a tanácsházát is visszahoztuk a központba. Meg kívántuk menteni az eredeti településszerkezetet, amelynek igénye és lehetősége a falvak rekonstrukciója esetében korábban fel sem merült. Ez a településszerkezet speciálisan északkelet-magyarországi, nincs ilyen a Kárpát-medence többi részén, sem máshol. További célunk volt a településhez tartozó táj, környezet megmentése. Amikor Gadrola, az UNESCO nemzetközi műemléki szervezetének olasz elnöke néhány évvel ezelőtt itt járt, és hallotta, hogy a falu északi oldalát és a vár körüli legelőket nem tagosítják be, rendkívül megörült. A környező országokban általában múzeumfalukat csinálnak, mi viszont élő, a népi értékeket őrző szocialista falut akarunk. Plovdivban egy konferencián épp ez a

terv váltotta ki a legnagyobb érdeklődést és vitát.

— Vannak dolgok, amelyekről az ember el sem hinné, hogy az egész világ beszél róluk — jegyzi meg dr. Román András. — Hollókő ilyen. A szakemberek ismerik az egész világon. 1972-ben Mexikóban, a városrekonstrukciós szimpozionon Hollókőről is beszéltem, s az elképzeléseket nagyon sokra értékelték. Miért? Mert ilyen átgondolt és tudatos építése egy falu sorsának, jövőjének kevés van a világon. Nem szabad Pompejít vagy Gyűrűfűt csinálni. Akkor van igazi értéke a műemléknek, ha a település városként vagy faluként marad fenn. Hollókőnek is csak így van értéke: és addig lesz, amíg élő faluként létezik.

★

Dr. Boros Sándor, az MSZMP Nógrád megyei Bizottságának titkára a megye kulturális, szellemi életének eredményeiről, fejlődéséről, a megoldásra váró, sürgető feladatokról nyilatkozott.

— Mi jellemezte Nógrád megye közművelődését az elmúlt másfél évtizedben?

— A megye számára az egyik fő kérdés az volt, hogy a múltból örökölt műveltségi elmaradottságot felszámoljuk, s ezzel egyidőben a szocialista építés támasztotta műveltségi igényekhez gyors ütemben felzárkózzunk. Elmondhatjuk, hogy jelentős lépést tettünk előre ezen a téren; a korábbi nagymértékű elmaradás csökkent — bár még nem szűnt meg. Ezt egyrészt tényleges eredményként értékeljük, másrészt viszont feladatainkat is megszabja.

Milyen területen léptünk különösen nagyot előre? Elsőként az iskolázottság színvonalának, főként a munkások iskolázottságának, szakképzettségének, általános műveltségének emelkedését említeném. A felszabadulást követően az általános és közepiskolát végzett lakosok száma egyaránt nyolcszorosára emelkedett, az egyetemet, főiskolát végzettké több mint négyszeresére. A fejlődés legszembetűnőbb tényezője azonban természetesen az ifjúság műveltségének emelkedése: a megyében tízből kilenc fiatal elvégzi az általános iskolát, és közülük a túlnyomó többség — 80 százalék — középfokot tanul tovább. Ez a legfontosabb biztosítéka annak, hogy a régi elmaradásunk hasonló mértékben nem termelődik újjá.

Azt hiszem, a művelődés intenzitását legkifejezöbben az eredmények tényszerű mutatói jellemzik. Tíz évvel ezelőtt például még a megyeszékhelyen is évente három-négyszer került sor színházi előadásra. Ma a szolnoki és a debreceni színházzal együttműködve rendszeres színházi program valósul meg, s 1975-ben a megyei művelődési központban a színházi bemutatókat átlagosan kétezren tekintették meg. 85—90 százalékban bérlettulajdonosok. Hasonló eredményt „számolhatunk el” a képzőművészeti műveltség, a könyvvásárlások, a könyvtári olvasók számának fejlődése területén.

— A megye közművelődésének másfél évtizedes eredményeit ismerve világosan érzékelhető az a művelődés iránt megnövekedett társadalmi igény, mely az egyének művelődési szokásaiban realizálódik. Ezt a kedvező fejlődési folyamatot milyen erők segítették elő?

— A szocialista építés általános követelményei mellett feltétlenül szólnunk kell a pártszervezetek tervszerű kulturális irányító munkájáról. Intézmények létesültek, javultak a személyi feltételek. Művelődési eredményeink elérését nagyban segítette továbbá, hogy jelentősen nőtt a megyében dolgozó értelmiségiek száma, a megyei tanács, a városi párt- és tanácsi szervek megkülönböztetett figyelemmel foglalkoztak a feladatokkal és mozgósították erre mindazokat, akiknek szerepük lehetett a fejlődés megvalósításában.

— Tapasztalata szerint milyen közvetlen hatása volt a közművelődés-politikai határozatnak?

— A párt Központi Bizottságának 1974. márciusi határozata új lendületet adott a közművelődés fejlesztésének. A megyében is élénk munka bontakozott ki, s néhány hónap múlva — júniusban — a megyei pártbizottság megfogalmazta azokat a sajátos megyei feladatokat, ame-

lyekkel a közművelődés fejlesztését elő lehet segíteni... Elmondhatjuk, hogy az eltelt két év a közművelődés lendületes fejlődésének időszaka volt. A művelődés ügye szélesebb társadalmi jelentőséget kapott. A párt- és tanácsi szervek, gazdasági, szakszervezeti és KISZ-vezetők többet foglalkoztak a közművelődés kérdéseivel, és szélesebb körökben segítettek megértetni, hogy ez ma a szocialista építésnek olyan feladata, amely nélkül a többi, más feladatunk sem tudjuk megoldani. Természetesen a feladatok megvalósítása nem történhetett meg maradéktalanul ennyi idő alatt. 1974-ben egy több évre szóló program készült el a megyében is, amelynek további végrehajtása a következő évek feladata lesz.

— Melyek azok az előttünk álló legfontosabb feladatok, amelyek megvalósítása a jelen és a közeljövő követelménye?

— Első helyen említeném a még meglévő szemléleti problémák leküzdését. A közművelődéssel összefüggő feladatokat ugyanis több helyen — különösen gazdasági egységeink, társadalmi szervezeteink — kissé szűken értelmezik. Örülünk, hogy nagy lendületet kapott a felnőttoktatás, de a közművelődés nemcsak ez. Nagyon nagy szükség van például arra, hogy a megyében dolgozó em-

berek szorosabb kapcsolatba kerüljenek a könyvvel, művészettel, fejlesszék technikai, műszaki ismereteiket, hogy érdeklődésüket sokoldalúan elégítsék ki, hogy minél többen maguk is megpróbáljanak alkotni, ki-ki olyan körben, ahová érdeklődése vonzza, ahol kipróbálhatja erejét. Másik követelmény a művelődésnek a munkahelyi kollektívák mindennapos életével való szorosabbra fűzése. A szocialista brigádok művelődési tevékenységében hatalmas lehetőség rejlik. Ezért megkülönböztetett figyelmet kell fordítanunk arra, hogy ezek a lehetőségek termékenyen kamatozzanak. Fel kell számolni a meglévő formalizmust, sematizmust, el kell érni, hogy minden kollektíva, minden egyes ember tegyen valamit ahhoz, amit eddig elért életmódjának fejlesztésében. Szorosan összefügg ezzel a közművelődés mozgalmi jellegének további fejlesztése: a közművelődés ne csak a „hivatásosok”, hanem az egész társadalom ügye legyen. A közművelődés formáinak szélesítése révén meg kell találni az utakat a tartalmas szórakozáshoz, a sporthoz, a turizmushoz. Olyan komplex tevékenységi formákra van szükség, amelyek kitöltik a növekvő szabad időt, és helyes irányt adnak a növekvő anyagi lehetőségek felhasználásának is.

Sulyok László

Új élet felé

ROMHÁNY

A tanács a „népképviselői alapon felépülő államhatalom igazgatási szervezetének egy egysége”. Az országban 19 megyei és 79 városi tanács, valamint 97 járási hivatal működik. Az önálló községi tanácsok száma 1182, a közös községi tanácsoké 1946.

Romhány önálló tanácsú község, lakosainak száma 2300. Nógrád megye negyedik legjelentősebb iparral rendelkező falva: üzemében 1150 munkás dolgozik.

★

Szép színekkel lepte meg a falut az idei ősz is. Az Építési Kerámiagyár fölött játékosan szökik magasba a gőz, fut a tiszta égbolt felé. Emberek, autók az utcán. Az állomáson, ahová érkeztem, tolatómozdony pőfékel: agyagot rakodnak a gyári „csónkán”.

A tanácsházára készülök, új épületek soraj között haladok: gyógyszertár, posta, áruház, kocsmából átalakított étterem, szolgáltatóház, presszó. És évről évre szépülő lakóházak.

★

Hárman ülünk, beszélgetünk a tanácsházán, az elnök szobájában.

Az elnök, Tuskó Mihály, harmincöt éves, szakmáját tekintve villamosmérnök,

most jár marxista—leninista esti egyetemre. Kiegyensúlyozott embernek ismerik, szemében vidámság bújkál. a beszélgetés során többször megigazítja bajuszát.

A titkár, Vigyinszki János, ötven év körüli, halk szavú ember. Pár éve lakik ebben a faluban, az ország másik feléből jött — Baranyából, Úgy érzi „megtelepedett” itt, nem akar tovább vándorolni.

— A tanács munkája érdekelne — mondom. — Minden! Így egyszerűen.

Nevetnek, aztán az elnök elkezd:

— Három éve jöttem ide dolgozni. az akkori cserépkályhagyárat hagytam ott. Nehéz volt a váltás, félttem is tőle, most már férfiasan bevallhatom. Egy dolog vezérelt titkon: mindig szerettem az emberek dolgával törődni, segíteni. Ezt akartam folytatni. Nehéz persze, mert a kérések nem mindig egyértelműek, nemet is kell mondani. Bár azt hiszem, ez teszi széppé és egyben izgalmassá is a tanácsi munkát.

— Igen, valóban így van — veszi át a szót a titkár. — Egy év alatt közel 2500 ügyben kellett eljárni. Most könnyen azt gondolhatná, a lakosság apraja-nagyja megfordul itt évente. Ez majdnem így van, mert mi adunk ki igazolást, különböző kivonatokat, engedélyeket és még sorolhatnám tovább, mi mindent. Lehetne úgy is fogalmazni, olyanok vagyunk, mint a gondos szülő, aki ellátja gyerekeit tanácsokkal, segíti útját, neveli, dicséri és néha korholja is, ha erre rászorul. Sántít ez a hasonlat, igaz, mégis van benne igazság.

— Hogyan működik a tanács mint testület?

— A végrehajtó bizottság havonta ülészik, a tanács negyedévenként. Sok mindenről szó esik itt. A község örömről, bajáról, bánatáról. A viták pedig mindig a jót, a szebbet keresik — még akkor is, ha néha elkalandozunk a beszélgetésben.

— Aktivitás? Megjelenés?

— Elfogadható. A tanácstagok eleget akarnak tenni választóik bizalmának. Komolyan csinálják. 1972-ben a tanácstagok 76,6 százaléka jelent meg, 1974-ben már jobb ez a szám, mert 78,3 százaléka volt rendszeresen jelen.

— A falugyűlés?

— Ez teljesen újszerű — veszi vissza a szót az elnök. — A legjobb: fórum, mint régen a rómaiaknál. Megbeszélni a faluval, a falu sorsát, jövőjét: itt lehet igazán politizálni! A megjelenéssel még nem lehetünk elégedettek, mert 1974-ben 120, 1975-ben 200 fő jelent meg. Én akkor lennék elégedett, ha 500 ember jelenlétében beszélgetnénk közös dolgainkról.

★

—A régi cserépkályhagyaré ötven évvel ezelőtt alakult — folytatom a beszélgetést.

— Igen, és ez az ötven év teljesen összenőtt a községgel — mondja az elnök, Tuskó Mihály.

— Igaz, hogy mégis be akarták zárni?

— Erről szó sem volt. Átállni más termékre, ez volt mindjárt a megoldás. Persze voltak hitetlenek is, szép számmal. Aztán az eredmények láttán megváltozott a hangulat. Padló- és falbunkoló csempéket kezdtek gyártani, a munkások maradtak, azok is visszaszivárogtak, akik elmentek.

— Más üzem is települt a községbe? — kérdezek tovább.

— Igen. A FIM itt fejlesztett erőteljesen, több lépcsőben. A fejlesztési összegek százmilliókra rúgnak.

— Nem volt furcsa, hogy éppen ezen a településen?

— A kívülállónak talán. Itt a legjobbak a feltételek, van alapanyag, van munkaerő.

— Az utóbbival mi a helyzet jelenleg?

— Úgy érzem, elegendő. Elbírt a Váci Híradástechnikai Anyagok Gyárának telepítésével fellépő munkaerőigényt. A vonzási körzetben mégis kihasználatlan munkaerő van, csak jobban kellene szervezni.

— Ismert tény, hogy ez a tanács majd a későbbiekben négy-öt község közös tanácsa lesz. Akkor mint munkáslakta körzetközpontnak nagyon sok feladata lesz.

★

— A falu főutcáján a FIM gyártelepéről kiépített közkifolyós vízvezeték húzódik. A kutak száma 4, a tanács fenntartásába tartozik még 8 db jó ivóvízű ásott kút. A többszintes, telepszerű építkezés elsődleges feltétele a vízvezeték-hálózat kiépítése. Erre reális lehetőség csak 1980 körül lesz.

— Ez így igaz, és már most gond. Elkészült a község rendezési terve, szeretnénk elkezdni a többszintes lakásépítkezéseket. Az üzemek ebben egy kicsit szorítanak. Köztudott azonban, hogy az ilyen építkezésekhez megfelelő előkészítés kell.

— Miben jelentkezik ez?

— Csatornázni kellene, vezetékes vizet „varázsolni”, törpe vízművet teremteni. Ezek a tervek, amelyeket valóra kell váltani. Ha már készen lenne az egyik, akkor is késésben lennénk a másikkal. Mit tegyen az ember? — mondja a tanácselnök, és kérdő csodálkozással szétárja a karját.

— Dönteni kell! — mondom.

— Igen, csak az a baj, ha elhatározzuk, hogy ezt csináljuk, akkor csak azt az egyet tudjuk megoldani. A kiviteli összegek olyanok, hogy öt évre minden mást félre kell tenni. Gondoljon csak az óvodára, az iskolára, a lakásokra, s a többi másra. A lakosság ezt nehezen érti meg. Nagy a felelősség.

★

— A község belterületén levő élő és időszakos vízfolyásokat szabályozták. A rendezett patakmeder hossza 350 méter, kiépítésre vár 120 méter. A nyílt árkok

közül burkolt 2615 méter, nem burkolt 8810 méter.

— A pénzünk kevés — mondja a titkár. — Négymillió forint. Ez úgy jön össze, hogy a vállalatok befizetéséből származik 900 ezer, működési bevételekből félmillió, lakossági adókból 600 ezer. Es 2 millió felsőbb tanácsi támogatást kapunk.

— Azt mondta: kevés. Mégis, mire jut belőle?

— Sok mindent meg kell oldani ebből. A gazdálkodási előadónk olyan, mint egy „varázsló”. Az eredményeink ebből is születnek, de mellétezzük az ötletet, a szervezést, a lelkesedést. Csak a főbb számokat sorolom és a mostani évet. 600 ezer az óvoda fenntartása, üzemeltetése, közel 900 ezer az iskola, 300 ezer az iskolai napközi, 80 ezer a könyvtár, 8 ezer a sporttámogatás, 270 ezer a szociális feladatok, a segélyezés, az öregek napközi otthonának fenntartása, ami huszonkét öregnek nyújt ellátást, pihenést napközben.

— Ha jól számolom, még nem költöttük el mind a négy milliót — mondom a titkárnak. — A tanácsi kezelési utak hossza a községben 8408 m; ebből bitumennel kezelt 2168 m, makadám út 2770 m, földút 3470 m.

— Úgy van. Van még kiadásunk. 130 ezer forint orvosi ellátásra kell. Rendbe hozattuk a község útjait, ez több mint egymillióba került. És sokáig lehetne még sorolni a kisebb feladatokat, amikért fizetni kell.

— A lakosság gondol-e erre?

— Így igaz. Ki hinné el, hogy a tanácsnak kell fizetni a közvilágítást, a közlekedési táblák elhelyezését, a vizet, a patakrendezést, vízkárelhárítást, és még sok-sok olyan szolgáltatást, aminek hasznát a lakosság élvezi.

— A villamosítás a községben teljesen mondható. A kiépített vezeték hossza 8536 m, az utcák közvilágítását szolgálja 89 db hagyományos és 79 db higanygőz-lampás világítót.

— Gond az mindig van. Bolt kellene a szátoki részre. Területet adnánk, de az ÁFESZ egyelőre nem tud fejleszteni — mondja az elnök.

— Pedig jogos az igény! — erősítem meg.

— Jelölőgyűléseken, falugyűlésen többször felvetették. Persze eredmények is vannak, mert nem lehet kihagyni a számításból a most épült ABC-áruházat meg a kisvendéglőt. Az ellátás megfelelő. Ritkán fordult elő, hogy valamit nem lehetett volna kapni. Ha mégis, akkor az már országos hiánycikk.

— Ellenőrzik a boltokat?

— Természetesen. Ebbe a munkába társadalmi ellenőröket is bevonunk. Megnézzük az ellátást, a mérést, a kiszolgáltatást, a tisztaságot.

★

Az egy főre eső szolgáltatási igény 510 Ft, megyei átlag 622 Ft, országos vi-

déki átlag 693 Ft, országos összetett átlag 956 Ft.

— Milyen Romhányban a szolgáltatás színvonala?

— Lehetne jobb is — jegyzi meg szerényen a titkár.

— S mit tesz a tanács a „jobb”-ért?

— Mindent! — mondja az elnök. — Szervezünk, segítünk. Volt itt egy ktsz — romhányi székhellyel. Csak szolgáltatással foglalkoztak, aztán egy napon bezártak minden üzletet. Beolvadtak egy nagy szövetkezetbe: nem bírták az iramot. A részlegek megmaradtak, azok most jól működnek. A hiányt kisiparosok pótolják, főleg munkaidő utáni szolgáltatásokkal.

★

— Segítenek-e az üzemek Romhány sorsát előbbre vinni?

— Segítenek! Azt hiszem, az összefogás egyedülálló — mondja az elnök, és a titkár is helyeslőleg bólint. — A közös gond közös. A jó munkaerő mindennap kell, pontosan: ez pedig csak úgy megy, ha az emberek közérzete jó, nincs gondjuk. Bölcsőde kell: ezt tudta a két gyár, aztán segítettek. Az orvosunk új lakást épített, a régit 350 ezerért átalakították bölcsődének, társadalmi munkával, anyaggal, pénzzel. Az óvodában férőhelyet bővítettünk. Az iskolánál is segítettek.

— A tornaterem megépítésével? — kérdezem, mert hallottam erről beszélni a faluban.

— Igen, ennek nagyon örülünk, a tanács saját erejéből talán még tíz év múlva sem tudta volna megoldani. A Szilikátipari Kutató Intézet tervezőgárdája a gyár segítségével társadalmi munkában elkészítette a terveket, az Építési Kerámiagyár pedig 700 ezer forint értékben csarnokelemeket ad, és társadalmi munkával is hozzájárul.

— És a község?

— Már megkezdtek a szervezést, a lakosság társadalmi munkával segít ebben.

— Nehezen megy a szervezés?

— Egy kicsit. Az okokat én is kerestem, mert most nem olyan egyértelmű a támogatás, mint az régen volt. Azt hiszem, egy kicsit lejártak a társadalmi munka fogalmát. (A korábbi években társadalmi összefogással és tanácsi kivitelezésben épült 7700 folyóméter betonjárda. 5650 folyóméter kiépítésre vár.)

— A megyében ezen a téren: a társadalmi munkaszervezésben verseny is van — mondom az elnöknek és a titkárnak.

Az elnök megjegyzi:

— Mi még nem büszkélkedhetünk: 1974-ben hetedik helyen végeztünk a járásban az egy főre jutó 93 Ft-tal.

— Tudjuk, hogy a négymillióból így lehet többet csinálni — mondja a titkár. — Csak a módszereket kell még meg tanulni. 2300 ember boldogulásáért.

Kő-Szabó Imre

Veres János

Vidít az ég

Hirt hoz felőled felhők vattaszárnya,
falunév-tábla csábit, csal feléd;
vidít az ég, hogy ne zuhanjak gyászba,
de — énám sötét út vár s vereség!

A forgószelet szívárvány hasítja,
tükrös tűzhelytől ível szívedig,
törvényeinket táncos tenger írta,
morájától a holt is felszökik.

Leszegett fejvel éljek? Számkivetve?
Zuhatag zúg át rajtam, jéghideg.
A mindenség özönlik szép szemedbe,
kisértéscid játszó delfinek.

Sokára-jött napos vasárnapom vagy,
a látnokság hát újra ránk maradt;
tudatontúli titkos parazsunkat
ápoljuk elszántan a por alatt!

Hangod már merő lefojtott hevenség,
a vén eperfa értőn bólogat.
Ne törd, hogy kedved csúf gyomok

kikezdzék,
foggal, körömmel véd meg jussodat.

Nyomná a számat telt méregpohárhoz,
te győzz, ó, hívás édes jajszava;
az se baj, ha a virradat megátkoz,
fűzz össze minket, bársony éjszaka.

Csillagok fia

Sistergő, aranyport füstölgő
csillagokkal kelek-fekszem,
csillagokkal, kiktől
fenséges szikrázást tanulok
mióta megszülettem,
nem ér fel hozzájuk
se iszap, se hamu,
se vér, se átok,
égi fényeiktől tanulom
a rendet, a tisztaságot:
gyémánt-göröngyök, arany-pitykék,
ti sose csaltatok meg engem,
csak nézzétek, nézzétek orcátokat,
akár a tükörben,
a szememben.

Legédesebb terheim ti vagytok,
a földi ékszerek elvesznek,
kicsorbulnak, kihűnynak,
de ti sohasem lohadtok,
halhatatlan ragyogással
remegtek az égen,
mint a szabadság, igazság
fellázadt rabszolgák
vágyában, képzeletében:
szárnyas pejszikómon köztetek járok,
ha leszáll az est,
kinyílnak a mécsvirágok,
ó, mily jól esik éreznem,
hogy mint fedő alatt a gőz,
itt gomolyogtok bennem!

Banos János

Havak havában

Parátomnak

Harangszó hívja a tengert
kicsi öccs a bátyjaurát:
„Hallod-e a záporos időt?
mellkason dobognak regruták

S az őszirózsát látod-e
az elfehéřült szeretőt?
A mellek duzzadt szirmai mint
hervasztják a csecsenőt?”

Szóval hullámmal fölfelele
tenger a harangszónak:
„Hallom a záporos időt
üt engem koporsónak

S a rettenetes szirmokat
látom az őszirózsát
Könnyekké hervad mindenik
csontos könnyeik szórják”

★

Havak havában kóborolva
a magány széles folyosóin
Emlékszel még Pistám
szerelmeink kihűlt kenyerére?

Didergett bennünk a város
láz-arcos árvasága
A szesz tornyait ostromolni
masíroztunk az éjszakába

S megint az éjszaka Ismét
a fény áruló pribékje
Emlékszel még Pistám
a láncos lantra s a FEHÉRRE?

Minket mert nem az ének
a csönd tanított meg a dalra
Zülljön szét körülöttünk
a bárdok birodalma

Hann Ferenc

Stílusgyakorlatok a hetvenes évek avitt divatja szerint

Búcsúzó szerelmesvers

veszendő velencém
szomjam: olthatatlan
sári-fű-virágom
súlyos sárba fagytan
istrángom: feszülő
gúzsok gúzsza: bilincs
meszesült jövőendő:
varangy hasán a kincs

oldj meg víz forrás
esendő
egemet gyalázó emlé
maga farkába harapó
végtelen
fekete erdő

mert ágyadban
fertelmes vonalak
miniszterpapiros-algák
szabnak-szabdálnak
húsomat marják
mellékdal:

legyen hát kedved égi csendes
ha kell átkos ha kell engedelmes
álmodban átmegy az utcán a kedves

Volt egyszer egy ősz

Karéjos szél, felhő, sácsszilánk.
Láng:

tarjagos, fáradékony.
Az elszórt szóra ma ki vigyáz?
Visong a koldus alkony.
A keréknyom csenddel, levéllel van teli.
Riadtan peng a drót fenn.
A som vesszeit tördeli.
Örtüz mögött kókad az isten

Elégsz kiselejtezett pöreimben.

a gond gyaláz meg
estére elfáradsz
láz koptat
elnyúz az idő
készül a varjak foldozta
pimaszul silány szemfedő

egy reggel a kút vizén jég
arcondon ámulat fészkel
péntek lesz
korcaira szakad a nap
köldökén feketült éggel
a várandós éj meghasad

Hány óra?

A tanár és M. ott ültek egy kopottas, barna, támlás padon a kerületi kapitányság egyik irodája előtt, a kihallgatásukat várták. A folyosóra nyíló lengőajtót hátrafont kézzel őrizte egy rendőr. M. az ablakra nézett, mint aki a beszűrődő fény élességének észrevétlenül változásaiból próbálja megállapítani, hány óra lehet. A tanárnak volt órája, de M. nem akarta megszólítani: hacsak nem feltétlenül szükséges, egyáltalán nem akart szólni hozzá. Nem azért, mert megtiltották a beszélgetést; M. úgy érezte, ha simán meg akarja úszni az ügyet, valamilyen, a helyzethez illő magatartásformát kell teremtenie magának, és következetesen aszerint viselkednie. Ha beszélget, susmog a barátjával, azt hihetik, egyeztetik a vallomásukat, valószínűnek vélt kérdésekre adandó válaszukat fogalmazgatják. M. a zsebébe nyúlt cigarettáért, a dobozt odakínálta a tanárnak, csaknem felállt, hogy a rendőrt is megkínálja, de ezt a „civil” mozdulatot azonnal visszafogta, mint aki már alkalmazkodott az új helyzethez, mint aki titokzatos forrásból pontosan értesült, hogyan kell viselkednie egy előállított állampolgárnak a kihallgatása előtt.

„És, ha a rendőr kínálná meg őket cigarettával?”

Nyilván elfogadhatná vagy elháríthatná; még az is elképzelhető — ha nincs cigarettájuk —, egyszerűen kérnek a rendőrtől, aki ad, vagy nem. M. rádöbben, hogy ők itt csak kérhetnek, esetleg elfogadhatnak, másfelől a rendőr csak adhat, vagy megtagadhat, az érzelmek kifejezéséhez szükséges feltételek felfüggesztettek, nyilván, mert az igazság kiderítéséhez nincsen szükség érzelmekre.

Óvatosan macorogni kezdett a padon, távolabb húzódott a tanártól, aztán lopva a rendőr arcába nézett. Egyáltalán észrevette-e az előbbi „civil” mozdulatot, és főként azt: hogyan fékezte meg, fojtotta el már csírájában, s mintegy bűnhődni vágyón, hogyan ült távolabb a barátjától, nem kérdezve meg, hány óra, bármennyire is szeretné tudni...

De a rendőr láthatólag nem vett tudomást erről; M. most a tanarra nézett, mindenképpen szükségét érezte, hogy valakit együttérzéséről biztosítson; hogy egyedül és kizárólag ő az oka, hogy ebbe a mindannyiuk számára kínos és feszélyező helyzetbe sodródtak. A tanár nem nézett rá; M. konok, elszánt kifejezést — hogy harcolni fog és nem adja meg magát egykönnyen —, és valami neki szóló utasítást fedezett fel az arcán, parancsot, hogy ő is harcoljon. M. elkapta tekintetét a barátja arcáról, megszívta a cigarettáját, és mintegy szórakozottan nézelődve ismét a rendőr arcát fürkészte, mintha onnan is a viselkedésére vonatkozó útbaigazítást igyekezne leolvasni.

„Először, első alkalommal vagyok ilyen helyzetben és ilyen helyen. Nagyon természetes, hogy zavart és tanácstalan vagyok.”

Jólesőn átvillant rajta, hogy nem érez félelmet, tettét gyerekes csínynek minősíti — talán kissé többet ivott a kelleténél —, ez hamarosan és megnyugtató módon tisztázódik a kihallgatás során; nem kell köntörfalaznia, nem kell társával suttogva egyeztetett történeteket előadnia; egyszerűen elmond mindent, úgy, ahogy az valóban történt, és mivel igazat mond, az úgy lezárul. Úgy érezte — sőt, így tartotta igazságosnak —, tettéért éppen a kihallgatásra való szorongó várakozás a büntetés; a rendőr érzelmeket elutasító és a tanár merev, kioktató arckifejezése.

„Iszunk egy konyakot, aztán hazamegyünk, és alszunk egy jót.”

Álmos volt, és rettentően vágyott rá, hogy felhajtson egy konyakot, sürgető szükségét érezte az alkohol nyújtotta támogatásnak, amely valamelyest oldhatná a szorongásait. De belátta: a megérdemelt büntetéshez tartozik, hogy enyhítés nélkül viselje el a helyzetet, amelybe tette révén került: úrníe kell tehát, képtelen kívánságok és minden nyafogó szánakozás nélkül önmaga iránt.

De a tanár és a rendőr arcáról leolvasott utasítások? A tanár harcra, körömszakadtáig tartó ellenállásra készülődött, és őt is erre biztatta; a rendőr szertartásos és nyilván hivatásszerűen gyakorolt közönye őszinte beismerésre ösztökélt. M. gondosan elnyomta a cigarettáját a hamutartóban, és türelmetlen, sürgető vágy fogta el, hogy azonnal megtegye ezt az őszinte, beismerő vallomást; hirtelen különös, váratlan és csodálatos összefüggéseket fedezett fel — mintha a szeretet, az együttérzés legalább külsődleges megnyilvánulását, a szorongását enyhítő konyakot, sőt a vetett ágyat is éppen egyedül az ő érdekében tagadták volna meg tőle, azért, hogy a csupán átmeneti, ideiglenes jelleghű megkönnyebbülés helyett a teljes értékű gyógyszert nyújtás: a beismerő vallomásban és a készséges együttműködésben való feloldódás hosszú távra szóló örömét.

„Az Ezüstszívről hallgass!”

A tanár köhögni kezdett, és szája elé tartott tenyere mögül hallatszott a parancsoló, ingerült suttogás, aztán még egyszer: „Az Ezüstszívről hallgass!”. A tanár kivörösödött arccal köhögött tovább, eltartva magát a füstölő cigarettát.

— Kuss.

A rendőr lábujjhegyre emelkedett, aztán lassan visszaereszkedett a sarkára.

M. összerezsent, érezte, hogy elvörösödik, mintha az ő címére érkezett volna a rendreutasítás. Meghökken, mintegy ártatlanságát hirdető mozdulattal fordult a tanár felé, aki vörös képpel és vörös fülekkel ült a helyén, nem nézett. M.-re megszívta a cigarettáját, aztán a köre dobta a csikket, a hamutartó mellé és a sarkával rátaposott.

— Nem bírja el a segge a testit?

Ez neki szólt — M.-nek nem támadhattak kétségei. A rendőr nem mondta túl hangosan, amit mondott —, az irodában nem hallhatták meg —. M. a jövőbeni viselkedésére vonatkozó oktatást vélt kiolvasni a szavakból. A rendőr látja, hogy nem megrögzött, hétpróbás bűnözőkkel, vagy csavargókkal, hanem megtévedt, becsületes emberekkel van dolga, akik eszpresszóban üldögéltek, zenét hallgattak, megittak egy-két pohárka konyakot...

És nekiszegeződött a kérdés:

— Magának ez kielégítő magyarázat, fiatalember? Gondolkodjék csak! Mesélje csak el nekünk, mit is műveltek maguk az Ezüstszív eszpresszóban?!

M. megrázta a fejét, mint aki haladékot kér, hogy kissé átgondolhassa a történeteket, hogy minden apró részletet pontosan felidézhesen, mielőtt válaszol...

Jeges érzés futott végig rajta: hátha a tanár semmit nem sűgött neki, csak ő hallotta a „figyelmeztetést”? És meddig várakoztatják még őket? Mit kérdeznek majd, és mi az, amit tudnak? Egyáltalán: mi az, amit nem szabad tudniuk? Mire vonatkozik „az Ezüstszívről hallgass!”, ha mégis jól értette a tanárt? Miért olyan mindenre elszánt az arca, és miért hajította a csikket a hamutartó mellé a rendőr szeme láttára? És a rendőr miért őt gorombította le a tanár helyett? *Miért vannak ők itt?*

Külön hallgatták ki őket, maga a rendőrkapitány és egy hadnagy. A kapitány zömök, rövidre nyírt, őszes-szürke hajú, ötvenes, a hadnagy magas, testes, lomha mozgású, hajlott hátú férfi volt; a kapitány, mint aki képtelen elfojtani az M.-ék cselekménye miatt érzett felháborodását, többnyire ordítva tette fel kérdéseit és káromkodott; a hadnagy halkan, választékosan fogalmazva, nyájas, csevegő hangon kérdezett.

— Tisztában vannak azzal, hogy mit műveltek? — üvöltött M.-re a kapitány. — Legalább kijózanodtak annyira, hogy fel bírják fogni?

— Igen — válaszolta M.. furcsa megkönnyebbüléssel és rezzenéstelen tekintettel egyenesen a kapitány szemébe nézve, a maga részéről mélységesen megbánta a történeteket és készen áll, hogy tettéért vállalja a következményeket...

A hadnagy még nem kapcsolódott be a kihallgatásba, egy távolabbi íróasztalnál ült, iratokat olvasott, s közben jegyzetelt, fel sem pillantott a munkájából. M. lassan, valami megmagyarázhatatlan okból félni kezdett a látszólag iratokba temetkezett hadnagytól, és — maga sem tudta, miért — csöppet sem félt az üvöltöző rendőrkapitánytól. Furcsa és rejtett értelmet vélt kiol-

vasni a kapitány szavaiból, s főként a tekintetéből. Mintha egyidejűleg két párbeszéd folyt volna közöttük: a felszínes, a kívülálló, az íróasztalnál feszülten figyelő hadnagy számára, és az igazi, amely csak rájuk kettőjükre tartozik. Így, mikor például azt ordította a kapitány: „Tisztában vannak azzal, hogy mit műveltek?!”, valójában ezt mondta M. arcára függesztett tekintete: „Hát elment az eszed, fiú?, gondold meg, mit beszélsz, ez nem tréfadolog! Találj ki valamit, hogy kihúzhassalak a pácból, valami elfogadhatót, hogy lezárhassam ezt az átkozott históriát, eh, nem magunk között vagyunk, az ördögbe is!”

— Mennyi szeszes italt fogyasztottak, és hol? — vakkantotta a kapitány a hadnagnak szóló hangján.

„Volt-e melltartó a művésznőn, vagy csak úgy, melltartó nélkül zongorázott?”

A kapitány kérdését pimaszul, illetlen tolokodással lökte félre emez. M. többé-kevésbé világosan emlékezett rá, hogy randevút beszélt meg az Ezüstszív zongoristanójével, sőt, az eszpresszó vendégei közül vitába keveredett valakivel (talán épp a művésznő miatt), kis híján pofon is csattant, végül elmentek a tanárral az Ezüstszívből, hogy záróra felé visszamennek majd; a tanár hölgyismerőse is velük volt egy darabig, de aztán sírva fakadt, hangosan kacagott, aztán ismét sírva fakadt, végül hányni kezdett, haza kellett kísérni. De: viselt-e melltartót a művésznő, vagy nem? M.-et kényszerképzetekhez hasonló érzés kerítette hatalmába, hogy tisztázza ezt a kérdést; amennyiben ez nem sikerül, sem az ordítva, sem az atyailag kérlelő tekintetekkel feltett kérdésekre nem lesz képes kielégítő választ adni. Megpróbálta hát maga elé képzelni a művésznőt ott az Ezüstszív cigarettafüstös zsvájában, a kávéfoltos csipketerítővel letakart zongoránál, a zongorán ezüstszínű fémtálca, a tálcán félig ivott likőröspohár, a meglöbbenő fehér-szőke haj, a művésznő hörpint egy kortyocskát a likőrből, és rekedtes hangon énekel egy lassú ritmusú, mélabús dalt; fehér, párnás ujjacskái éppen csak érintik a billentyűket, aztán odatántorodik a zongorához egy piros műanyag nyakkendőt viselő férfi, megtámasztja kezével a zongorát, a rózsaszín fülecskébe suttog valamit, a művésznő hátraveti a fejét, csilingelő hangon felkacag, és két gömbölyű, veritéktől fénylő keble telten, ingerlően táncol a vörösbor színű csipkével áttört blúz alatt...

M., székén kihúzva magát, falta szemével a művésznőt, perzselő vágy ösztökélte, hogy megvédelmezze attól a részeg alaktól, aki isten tudja miért suttog a fülecskéjébe; felháborodottan kiitta a konyakját, újabb konyakot és egy „pinchideg” sört rendelt magának — a tanár pohara csaknem érintetlen volt, maga a tanár a végén tartózkodott —, megindult lélekkel nézve a művésznőt, és csöppet sem lepődve meg, hirtelen felfedezte, hogy egész életében mindig és mindenütt egyedül őt kereste, már az is milyen csodálatos egybeesése a dolgoknak, hogy ez itt és most villant az eszébe; végre egymásra letek: nincs más hátra, mint haladék nélkül gyöngéd és finom beszélgetést kezdeményezni, ujjai közé fogni a fehér kezecskét, közölni, hogy

szándékai komolyak, hogy soha többé el nem hagyják egymást, és ezt az éjszakát feltétlenül együtt kell eltölteniük... De: viselt-e melltartót, vagy nem?

— Ej, ej... nyugodjék meg, kérem. Biztosan ég a pokol... Igyék egy pohár vizet! Lépjen a mosdóhoz, frissítse fel magát, és mindenekelőtt bátran használja a zsebkendőjét!

M. megrezzenve a hadnagra nézett, aki barátságosan mosolygott rá, aztán gyorsan körülpillantott a helyiségen, de semmiféle tisztálkodóalkalmatosságot nem látott, a zsebébe nyúlt, de nem találta a zsebkendőjét sem, újra körülnézett a szobában, de csak egy szájával lefelé fordított, repedt üvegpoharat látott a hadnagy íróasztalán egy vaskos iratcsomó mellett.

— Csak nyugodtan, kérem! Biztosan a másik zsebében van!

M. nadrágja másik zsebébe nyúlt, ahol csakugyan megtalálta a zsebkendőjét. Hosszan, erősen fújni kezdte az orrát, s közben lopva ismét körülnézett, de sehol nem látott mosdót. Talán úgy értette a hadnagy, hogy *menjen ki az ajtón*, és keresse meg? De vajon csakugyan így értette-e, vagy csupán tréfa az egész?

A hadnagy mutatóujját az asztalával szemben a falnak szögezte. — Mossa meg a kezét, arcát. Talál poharat is. Szappan is, törölköző is van...

M. a jelzett irányba nézett, de nem látott sem szappant, sem törölközőt, sem poharat.

A kapitányra nézett, mint aki a kettőjük közt lévő titkos beszélgetés alapján segítséget és útbaigazítást kér: mit tegyen most?

A kapitány ott ült, az íróasztalnál és lassan lapozgatva egy iratcsomóban, egy roppant, hatszögletű golyóstollal jegyzeteket írt a gépelt papírlapok margójára, a golyóstoll kénkősárgán villogó hat lapján megbilincselte legyek vonaglottak... A kapitány fel se pillantott munkájából, akár az imént a hadnagy; deresedő, kurtára nyírt hajából azonban egy emberi ujj alakú tincs határozottan a helyiség egy pontjára szegeződött; M. hirtelen az adott irányba nézett, és megpillantotta a halványkék porcelánból készült mosdókagylót. Tükör is volt fölötte, a tükör alatt takaros üvegpohar, tisztára törölt poharakkal, oldalt, a törölközőtartón kék, zöld és vörös frottirtörölközők... M. görcsösen behunyta, aztán kinyitotta a szemét, de a kék porcelánmosdó helyén csak salétromfoltos falat látott, és a kapitány szörnyű golyóstolla is közönséges írószerszámmá változott. Nyirkos, hideg veriték ütött ki a homlokán, tompa, fojtogató szorítást érzett a szíve táján, a keze reszketett. A hadnagra nézett: az bátorító mosollyal nézett vissza rá, mint a számtantanár, aki igyekvő, szorgalmas, de nehézfejű diákot feleltet a táblánál, és mindenképpen azon van, hogy legalább az elégségest kihúzza belőle...

„De hát mit akarnak hallani?”

Erre nem lehetett más válasz: az igazságot, és M. igyekezett megkapaszkodni ebben a szóban, hiszen semmi rossz nem érheti, amíg tiszta lelkiismerettel állíthatja önmaga előtt, hogy az igazat csakis az igazat mondja... Konyakot itt-ott. — Istenem, ha ihatna egy, esetleg két pohárka konyakot! —, aztán az Ezüstszív, a művésznő, a talán kissé hangosabb szóváltás a zongora körül ténfergő, műanyag nyakkendős alakkal...

„Volt rajta melltartó, vagy nem?”

A látszólag egyáltalán nem a tárgyhoz tartozó kérdés hirtelen mintha rejtett és titkos értelmet nyert volna. Ha még ezt is képtelen megválaszolni, hogyan nyilatkozhat súlyosabb ügyekben az igazságról? Hogyan állíthatja: csakugyan így történt minden, és nem másként, nem a büntetéstől való félelem torzította el, s rendezte újra számára kedvező módon az eseményeket? Aztán: a tanár tényleg odasúgta neki, hogy hallgasson az Ezüstszívről, vagy csak képzelte, de, ha képzelődött, miért éppen ezt a figyelmeztetést? A kapitány miért biztatja a szemével arra, hogy „találjon ki valami elfogadhatót, hogy kihúzhassa a pácból”, amikor céklavörös képpel ordít vele, és bilincsbbe vert legyek mászkálnak a golyóstollán? A hadnagy miért mutat a csupasz falra, hogy ott a mosdókagyló? Vagy álmodja az egész, vagy látomásai támadtak a konyaktól — de, ha így van: miért nem hallucinál egy csipetnyi megnyugtató igazságot, ha még oly' apró dologban is, mint az, hogy volt-e melltartó a művésznőn?

Tették, mint „botrányos részegség”, szabálysértésnek minősítették, az ítélet ezer-ezer forint pénzbüntetés volt, amit a kapitány szabott ki. Külön bocsátották el őket, előbb a tanárt. aztán jó fél óra múlva M.-et, aki egy kocsmában gyorsan felhajtott két konyakot, aztán lassan elszopogatott egy megfelelően behűtött sört, megevegt egy pár virslit mustárral, rágyújtott, és indult a vasárnapi utcán hazafelé.

„Unatkoztak biztos, azért tartott ennyi ideig.”

Minden elítélő szándék nélkül gondolt az elképzelhető magyarázatra — elvégre nem lehet túl érdekes, vagy üdítő időöltés félrészegen előállított emberek kihallgatása, akik — miért ne? — betörés, rablás, vagy akár gyilkosság elkövetői is lehetnek... Nagyon érthető, hogy a rendőrtisztviselők elsősorban a valószínű szemponttól vezéreltetve, valamint, hogy a sivár és kisszerű esetek okozta mélységes közönyt és undort legyűrjék valahogy, azt játsszák, hogy nincs sivár és kisszerű eset, hanem csak nagy esetek vannak. M., ha ebből az újonnan feltételezett szempontból vizsgálta a történeteket, végre kielégítő magyarázatot kapott. Megvárakoztatják az elkövetőt és kihallgatás előtt, a kérdéseket általánosságban teszik fel, és legfőképp bizonytalanságban hagyják, hadd gondolkozzon a dolgokon, egészen az utolsó percig...

„Hány óra lehet?”

Hirtelen támadt vágy fogta el, hogy megtudja, most nem kell azon tételődnie, megkérdezheti-e a barátját, vagy bárkit, akit csak akar. Szétnézett az utcán, de villanyórát nem látott; nézegetni kezdte az ünneplőbe öltözött, sétálgató embereket, hogy kit szólítson meg. És megint elfogta a bizonytalan jellegű, tárgyitalan szorongás, mint mikor azt latolgatta, hogy megszólítsa-e a tanárt. Furcsa, érthetetlen szégyenérzet öntötte el; halogatta a pillanatot, hogy feltegye ezt a cseppet sem szokatlan, ártatlan kérdést, amely tartalmát és jellegét tekintve egyszerűben riasztóan mássá vedlett: a cél nem az volt, hogy megtudja, hány óra, hanem, hogy kitől tudja meg. Elhatározta, hogy lehetőleg magához hasonló életkorú és egyedül sétálgató fiatalembert szólít meg, mint aki bizonyos cinkos egyetértésre és helyeslésre vágyik, elvégre ruházata gyűrött, szeme véres és karikás, lehelete konyakszagú... Aztán megpillantott egy fiatalembert, aki egyedül sétálgatott, nekifohászva odalépett hozzá, és megkérdezte, hány óra; megmondták; M. kissé túlzott lelkesedéssel megköszönte a felvilágosítást, eldobta a csaknem körmére égett cigarettát, ismét rágyújtott, de a szorongó, nyugtalanító érzés nem múlt, nem csökkent...

„Miért nincs nekem óráim?”

„Mert nem éreztem hiányát; egyébként ébresztőóráim van: nincs kidobnivaló pénzem ilyesmire; igazán nincs szükségem rá; ha tudni akarom, hány óra: ott vannak az utcai órák, vagy megkérdezem.”

M. agyát hirtelen megjárta az eszelős gondolat, hogy a rendőrkapitány valójában azért sújtotta ezer forint pénzbírsággal, mert nem visel karórát. De az iménti érveit, minden látszólagos gyakorlati jellegük ellenére, nem érezte igazán meggyőzőnek. Végére is, mindenkinek van karórája, utcán focizó kölköknek és hullaszállítóknak egyaránt, talán a szállított hulláknak is. A márkás aranyórákat leszámítva, az óra birtoklása semmiképpen nem tartozik a rangot és anyagi jólétet hirdető jelvények közé — akkor miért van karórája mégis mindenkinek? És neki miért nincs? Előbb-utóbb, nyilván, ő is vesz. Ez valahogy elkerülhetetlennek látszott, mint a halál: M. úgy döntött, hogy mielőtt lefekszik otthon, megebédel valami kertvendéglőben, és iszik egy-két hideg sört.

A fűtő

Heinrich von Kleistnek

A FŐGÉPÉSZ

Kolhász Mihály, harmincegy éves kazánfűtő, aki hét éve volt az ...-i gyár dolgozója, 197... szeptember 9-én, délelőtt tíz óra előtt öt perccel, miután jól hallhatóan kopogott a főgépész ajtaján, az irodába lépett, hogy átvegye a fél liter tejet, a „védőitalt”.

A főgépész kissé zavart és sajnálkozást kifejező arccal közölte a fűtővel, hogy a „védőital további kiadását felsőbb utasításra megszüntették”; a kazánházat megtekintette az Országos Közegészségügyi Intézet főorvosa, aki a vizsgálat során megállapította, hogy az ...-i gyár kazánháza nem tartozik az „egészségre ártalmas, vagy különösen ártalmas munkahelyek közé”, így a kazánfűtők számára a védőital kiadását a jövőben nem javasolhatja”. A vizsgálatról készült jegyzőkönyvet aláírta az üzemvezető főmérnök és a szakszervezeti bizalmi, tehát az ügy mindenképpen lezártnak tekinthető!

Különösnek tartja, vonta fel a fűtő a szemöldökét, hogy milyen joga szülehetett „egy mindenképpen lezártnak tekinthető döntés” egy olyan ügyben, amelyet a közvetlenül érdekelték, a fűtők meghallgatása nélkül, a hátuk mögött hoztak; valamint azt a körülményt, hogy a vizsgálat időpontjáig eltelt évek során miért kapta meg minden fűtő a napi fél liter tej védőitalt, és miért nem minősült az ...-i gyár kazánháza „az egészségre ártalmas, vagy különösen ártalmas munkahelynek”.

Ami a munkakörülményeket illeti — hét éve dolgozik a kazánházban, gázban, porban és mocskokban, mint az első napon; tehát vagy jogtalanul kapta hét éven át a védőitalt, vagy a most lefolytatott vizsgálat alapján hozott döntés törvénysértő és jogtalan. Mivel e két lehetőséget megfelelő súlyú bizonyítékok híján képtelenek kell tartania, egyetlen, az értelem számára elfogadható magyarázat kínálkozik: mégpedig az, hogy tévedés történt. Véleménye szerint, erre a körülményre a főgépésznek,

aki a fűtők közvetlen főnöke, kötelessége lett volna felhívni a bizottság figyelmét; ha ez megtörténik, a bizottság nyilvánvalóan figyelembe veszi és mérlegeli a jóhiszemű és mindenképpen szükséges felvilágosítást.

A főgépész kissé emelt hangon vágott közbe: erélyesen visszautasítja, hogy kioktassák a kötelességei felől, főként, ha minden alap nélkül vádolják kötelességmulasztással. Az sem kötelessége, nyomta meg a szót, hogy „egy apró-cseprő ügy minden részletéről beszámoljon a beosztottjainak”, de ennek ellenére tudtára adja Kolhász Mihálynak, hogy „nem tett lakatot a számára a bizottság előtt”, és elmondta mindazt, „ami nem egyedül Kolhász Mihály számára furcsa és különös ebben a védőitalügyben”.

A fűtő a főgépész elnézését kérte, de mivel nem akarja ismét elkövetni a hibát, hogy elhamarkodottan ítél, fönntartja véleményét, hogy az „ügyet korántsem véglegesen” lezáró ok csak is a tévedés lehet, és míg minden kétséget kizáróan be nem bizonyosodik az ellenkezője, eltökélt szándéka, hogy szilárdan kitart álláspontja mellett.

A FŐMÉRNÖK

A főmérnök összeráncolt homlokkal igyekezett emlékezetébe idézni a „védőitalügyet”, amelyet Kolhász Mihály röviden és világosan előadott, kérve a főmérnököt, hogy „mint az ügyben döntést hozó személyek egyike”, segítsen tisztázni „ezt a nyilvánvaló és jóhiszemű tévedést”.

A főmérnök barátságos hangon a fűtő türelmét kérte, s kutatni kezdett az íróasztalon heverő iratcsomók között, majd sorban kihúzta az íróasztal fiókjait, és folytatta a keresgélést. Aztán „hát itt bújkált a kis gazfickó!” kiáltással két ujja közé csípett, és kihúzott az egyik fiókból egy papírköteget. Darabig figyelmesen, mozdulatlanul arccal az irat tanulmányozásába mélyedt, majd visszacsúsztatva az iratot a fiókba, Kolhász Mihály arcára függesztette szemét.

Az eljárás és az ügyben hozott döntés mindenben megfelel az érvényben levő törvényes utasításoknak és rendelkezéseknek, ellenkező esetben, mint a vizsgáló bizottság egyik tagja, nem írhatta volna alá a vizsgálatot lezáró jegyzőkönyvet. De, hogy

eloszlása Kolhász Mihálynak az „üggyel” kapcsolatos, „bizonyos szempontból nagyon is érthető” aggályait, közölnie kell — elismeri, mulasztást követett el, hogy ezt a körülményt nem ismertették a dolgozókkal —, a „védőitalügyben fogatosított intézkedés egy nagyszabású és hosszú távra érvényes, a legapróbb részletre is kiterjedő takarékosági program része”, s ha a terv pillanatnyilag „népszerűtlen” is, nem vitatható, hogy „mindannyiunk érdekeit messzemenően szolgálja”. Tudomása szerint, „mielőtt a szükséges és ésszerű takarékosagra ösztönző törvényerejű rendelet a végrehajtási utasítással életbe nem lépett”, gyakorlatilag minden kazánfűtő védőitalt kapott, tekintet nélkül arra, hogy ezt a juttatást az „egészséget károsító munkafeladatok indokolták vagy sem”. Nem állítja, hogy bizonyos munkafolyamatok — például a salakozásnál keletkező gázok — ártalmatlanok az emberi szervezetre, de ami az ...-i kazánházat illeti, a szellőzés „kielégítőnek mondható”, míg más gyárakban és üzemekben a „mienknél sokkalta keservebb a helyzet”.

Valamelyest előrehajolt székében, és cinkosan Kolhász Mihályra villantotta a szemét. „Tudjuk mi azt, hogy azt a védőitalt, amit a sarki kocsmában mérnek, a mi kazánfűtőink, bár-hogyan is döntött a bizottság, ezentúl sem fogják maguktól megtagadni!”

Kolhász Mihály megköszörülte a torkát, majd kijelentette, hogy ami „öt magát illeti, nem tart igényt a sarki kocsmában kapható védőitalokra”, s ha mégis így lenne, „senki sem tartozik számat adni arról, hogy munkája végeztével hol, kivel és mire költi a pénzét”; az ok pedig, amely arra kényszerítette, hogy „utánanézzon a bizottság eljárásának”, úgy érzi, nagyobb horderejű és súlyosabb, mintsem tréfával lehetne elújni.

A főmérnök — amennyiben az elhangzottakat pontosan értelmezte — a bizottság eljárását és az ügyben hozott döntést „elkerülhetetlennek” itéli, a „szükséges és ésszerű takarékosagra ösztönző törvényerejű rendelet alapján”, a rendelet végrehajtását pedig törvényesnek tartja, törvényesnek azért, mert „a vizsgálatot megejtő bizottság tagjaként aláírta a vizsgálatot lezáró jegyzőkönyvet”. Mindez Kolhász Mihály véleménye szerint egyáltalán nem bizonyítja hitelt érdemlően, hogy „az ügyet a törvényerejű rendelet betűjének és szellemének értelmében zárták le”, ugyanakkor nincs semmi oka, hogy a „bizottságot, vagy a bizottság bármelyik tagját” rosszhiszeműséggel vádolja — tehát megismétli: csakis tévedés történhetett. Belátja és készsággal elismeri „az ésszerű takarékoság szükségességét”, de miért lenne ésszerűbb magát a „nyilvánvaló és jóhiszemű tévedést” védelmezni, mint elutasítani a tévedés jogát?

És a „kielégítőnek” mondható szellőzés a kazánházban! Az a két lyuk, amelyet „szellőzőablaknak” merészelnek nevezni! Amikor az izzó salakot vízzel locsolják, a gáztól és az „emberi szervezetre nem ártalmatlan gázoktól” fuldokolva kapkodnak levegő után; talán ez lenne a „kielégítőnek mondható szellőzés”?

Feltételezi, amennyiben az ...-i gyár a „megfelelő anyagi eszközök birtokában volna”, haladéktalanul felszerveletne a kazánházban egy valóban kielégítően működő felszívóberendezést; könyörögve kéri a főmérnököt, „ne nevezze kielégítőnek a tűrhetlent!” *Egyelőre* kér és könyörög!

Hiszen a „védőital”, a mindennap kiosztott fél liter tej éppen a „tűrhetetlen helyzetben való helvtállás jelképes elismerése volt” — mi ellen védhetett a „védőital”, ha nem az embertelen munka okozta izzó gyűlölet ellen? Látni szeretné azt az orvost, aki felelősséggel kijelenti, hogy fél liter tej elfogyasztása a „salakozásnál keletkező különféle mérges gázok roncsoló hatásától óvja az emberi szervezetet”!

A főmérnök mosolyogva Kolhász Mihályra nézett, és megkérdezte, mit ért azon, hogy „*egyelőre* kér és könyörög”?

Kolhász Mihály csillogó szemmel válaszolta, hogy az *egyelőre* kifejezés mindaddig érvényben marad, míg a „védőitalügyben lefolytatott eljárást jóhiszeműnek itéli”.

És, ha Kolhász Mihály úgy véli, megfelelő súlyú bizonyíték van a kezében, hogy az „ügyben más álláspontra helyezkedjék”?

Erre a lépésre — minden erejével reméli — nem kell elszánnia magát, de, ha rákényszerítik, az „érintettek a megfelelő módon és időben értesülni fognak a döntésről”.

CSALÁDOD VAN!

Kolhász Mihály, mint mindig, részletesen beszámolt feleségének az aznapi „eseményekről”. Az asszony merev és mozdulatlan arccal várta ki az elbeszélés végét, aztán fojtott hangon, nehogy felébressze a szoba sarkában álló kiságyban alvó kisfiút, megjegyezte, hogy férje, ahelyett, hogy azzal vesződik, törvényes, vagy törvénytelen-e „annak a bizottságnak a döntése”, azon igyekeznék, hogy „visszaszerezze a család számára azt a napi fél liter tejet”, amelyet — akárhogyan is próbálják magyarázni az intézkedést — egyszerűen „elraboltak tőlük”. Ha pedig a döntés visszavonását semmilyen módon nem lehet elérni, fizetésemelést kell kérni, hogy „megtérüljön a kár”, s ha megtagadnák, Kolhász Mihály keressen olyan munkahelyet, ahol megbecsülik, hogy pénz álljon a házhoz.

A fűtő válasza az volt, hogy még nem beszélt a szakszervezeti bizalmival, „nem tisztázta kellőképpen az ügyet”, nem akar „elébe vágni az eseményeknek”; ami pedig a felesége javaslatát illeti, nem fog koldusmódra könyörögni azért, ami jog és törvény szerint megilleti, vagy fűttyszóra faképnél hagyni a munkahelyét, ahol hét éve dolgozik egyhuzamban.

Ha nem azt akarja, hogy megtérüljön a kár, villant föl az asszony szeme, akkor végül is mit akar? Ha néhány fillér is a veszteség, nem egyedül őt magát, az egész családot sújtja! Ha férje az apró veszteséget félvállról veszi, ahelyett, hogy a családjá és a maga védelmében a sarkára állna, miképp várható, hogy egy valóban súlyos csapáskor megállja a sarat?

Kolhász Mihály arca hirtelen megfeszült és kivörösödött, szájába harapott, kissé felemelkedett a székén, és : „tru-uuu! tru-uuu!”, kétszer, hosszú recsegéssel szellentett.

Az asszony a váratlan hangra önkéntelenül hátrakapta a fejét; „milyen meleg van”, hallotta a férjét, tűz lobbant a szobában, az asszony nézte a tüzet, de tudta, hogy sem a kisbaba, sem ő nincs a szobában, a tűzben fehér papírlapok lebegtek, mint mikor hó esik a tenger alatt, lángnyelvek ringatták a hófehér papírlapokat, a férje eltökélt hangját hallotta, lassan, nyugodtan ejtette a szavakat, mint aki elszánta magát, aztán a saját sírós, hüppögő hangja; a sírás visításba, aztán ordításba csapott, majd eltörött a hang; lassan kigombolja az ingét, a mellét nyújtja a kisbabának, hiszen el kell menniük ebből az égő szobából, aztán visszajönnek — majd, de ezt most nem tudja még —, meleg kendővel csavarja át a pólyát, hideg van kinn, muszáj elmenni innen, ott áll az ajtónál, keze a kilincsen, melléhez szorítja a bebugolyált kisbabát, a lángnyelveken ott táncolnak a fehér papírlapok, lenyomja a kilincset, lassan lépkedni kezd az utcán, a férfi ott megy előtte, sietősen, gyorsan kopognak a léptei, „meleg van”, hallja a hangot, a férfi ingujjban lépked előtte a januári utcán, keze a zsebében, hallani, ahogy ütemesen összekocognak a fogai, nyakát a vállai közé húzza, meggyorsítja a lépteit, nem néz hátra, de miért?, visszajön a szobába; ahogy ő is visszatér —, de most muszáj elmennie, ott lépked előtte a férfi, lassít, hirtelen megáll a járdaszegélyen, az úttest fölé hajol, az úttestre fújja az orrát, aztán zsebkendőjét húz elő, megtörli az orrát és az ujjait, behúzott nyakkal, szuszogva lépked tovább, kissé hátrabillenti a fejét, az asszony tudja, hogy mosolyog, a pólyát a melléhez szorítja, halkan felsikolt, mint aki látta ezt a mosolyt, ez nem az ő férje, akitől elment, és akihez vissza kell mennie majd — de ezt most semmiképp nem tudhatja —, így hát nem lehet a kisfiú apja senki, az asszony elmosolyodik, lassú léptekkel követi a néptelen járdán haladó férfit, megkönnyebülten nézi a vállak közé húzott nyakat, minden erejéből reméli, hogy a férfi nem fog mosolyogni, mint ahogy az imént mosolygott; nem billenti oldalt a fejét, reméli, hogy soha többé nem mosolyog úgy, hiszen tudja, hogy visszajön, ha el is kell mennie most, és azt is, hogy ezt a tudást most még hét pecsét alatt kell őriznie; lépked tovább, nézi az előtte lépkedő ingujjas, vacogó férfit, „milyen meleg van”, a hang csöndes és határozott, „ha ilyen szépen melegsik, ebben az évben talán korábban köszönt ránk a tavasz”; az asszony visszafojtott lélegzettel fülel, arca megfeszül, most ismét elmosolyodott a férfi; tudja, hogy mosolygott, és nem hagyja abba a mosolygást; félrebillenti a fejét, aztán meggyorsítja a lépteit, „az nem lehet, hogy *így* mosolyogjon”, motyogja az asszony, magához szorítja a beb-

gyolált kisiút, „tekintettel kellene lennie miránk, a feleségére és a gyerekére, elvégre mi vagyunk a családja”; a férfi most lassan, szinte kényelmesen lépked, „az nem lehet, hogy valaki csak úgy faképnél hagyja a családját”, rázza fejét az asszony, szemét a képzeletbeli mosolygó arcra szögezi, „talán bizony azon nevet, hogy én hagyom ott őt”, most ő is elmosolyodik, mint aki végre magyarázatot talált, gyöngédség fogja el, szeretne adni valamit, megsimogatni a férfit, valahogy tudomására hozni, hogy milyen gyöngé és szánandó; szeretné valahogy éreztetni a férfival a hatalmát, az erejét; a férfi ismét gyorsabban lépked, az asszony önkéntelenül, gépies léptekkel követi, mintha azon igyekezne, hogy ne növekedjék, de ne is csökkenjen. a kettőjük közti távolság egyetlen léppel sem; szorosan a mellére öleli a bebugyolált kisiút, „milyen meleg van” — hallja a vacogó férfit, „akár február végén kipattanhatnak az orgonarügyek”; mintha lefejezték volna, az asszony csak a reszkető vállak közé húzott meztelen nyakát látja, „az nem lehet, hogy valaki csak úgy faképnél hagyja a feleségét és kisiát” (gondolatban gyorsan kuncogni kezd, mert a föltámadó kétely valahogy tanúságot tesz a titka mellett); motyogva, ütemesen lépked a férfi mögött. „milyen törvény van arról, hogy valaki januárban csak úgy ingujjban mászkáljon az utcán, korán reggel, magában beszéljen és a taknyát kifújja a köre, mikor felesége és ártatlan kisgyermek van”, az asszony arca kemény és elszánt; majd a törvény gondoskodik az ártatlanok védekezéséről, a bíróság majd ráítéli a gondoskodó szeretetet a családja iránt!

A SZAKSZERVEZETI BIZALMI

A szakszervezeti bizalmi mosolyogva hallgatta, amit Kolhász Mihály a védőitalügyről előadott, s ami csaknem szóról szóra megegyezett a főmérnök elé terjesztett panasszal; a bizalmi olykor összedörzsölte a kezét mosolygás közben, és előrecsücsöritette az ajkát, mint aki füttyenteni akar; mikor Kolhász Mihály elhallgatott, anélkül, hogy a mosoly eltűnt volna az arcáról, „minden köntörfalazás nélkül a dolog közepébe vágott”.

Ami a bizottság döntését illeti, hogy ez a döntés igazságos, vagy igazságtalan, „azt ne fessegessük, az ügyben lefolytatott eljárás viszont kétségtelenül törvényes-és jogi szempontból semmilyen támadási lehetőséget nem ad”. Ajkát előrecsücsöritva hatásszünetet tartott.

A döntés, amely a takarékosagra ösztönző törvényerejű rendelet szellemében született, természetesen végleges és visszavonhatatlan.

Aztán láthatóan megjátszott, eltűzött aggodalommal összeráncolta szemöldökét, felállt, s hátrafont karral sétálni kezdett az íróasztal mögött.

Természetesen nem mint szakszervezeti bizalmi, de mint „magánszemély” semmi kivetnivalót nem talál abban, hogy valaki harcol az érdekeiért. Ő maga is családos ember, három apró porontya van, akik „ordítva követelik az ennivalót, és csöppet sem érdekli őket, ha az édesapjuk akár rablás, vagy emberölés révén szerezne meg a mindennapit”. Így hát, mosolygott Kolhász Mihályra, biztos benne, Kolhász Mihály örülni fog, ha kiváló munkája, valamint az ...-i gyárhoz való, „immár hét-estendős hűsége” jutalmaképpen a szakszervezet javasolni fogja bérének nem is jelentéktelen összeggel való emelését.

(Kolhász Mihály arcára pillantott, amelyen mintha megdermedt és megfagyott volna valami; ismét füttyre csücsöritette az ajkát, s mosolyogva hangot váltott: „hiszen csak az a madár a mienk, amelyet a markunkban tartunk”, egyszóval, a fütőnek semmi oka kétségbe vonni, hogy a béremelési javaslatot a szakszervezet a legmelegebb ajánlással támogatni fogja, és a munkaügyi osztály a javaslatot elfogadva, „jövőhagyja ezt a nagyon is helyénvaló és szükséges intézkedést”.)

Kolhász Mihály lassan a zsebébe nyúlt, zsebkendőt húzott elő, és hosszan, harsogva fújni kezdte az orrát. Anélkül, hogy rápillantott volna a szakszervezeti bizalmira, kissé kásás, de jól érthető hangon azt mondta: „Kilépek a gyárból”. Aztán ismét az arcához emelte a zsebkendőt.

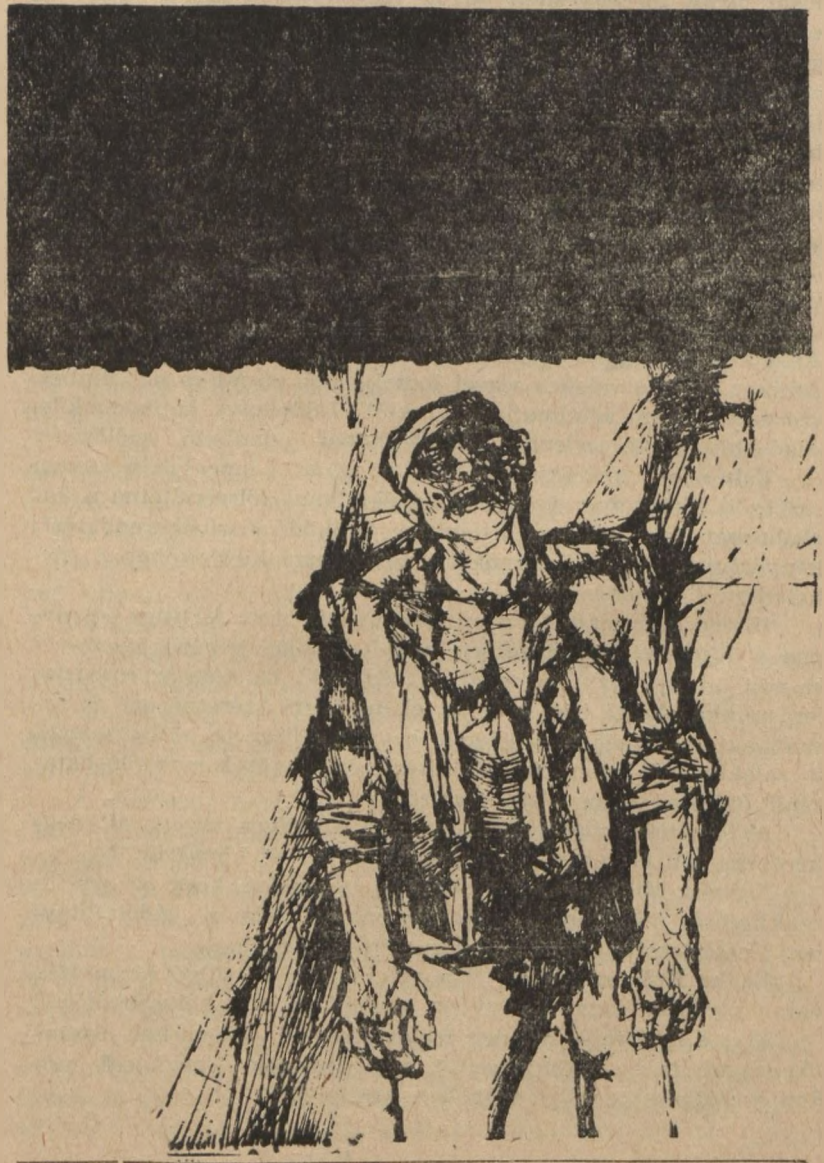
A szakszervezeti bizalmi mosolyogva bólogatott, és kijelentette, hogy „ő mindig tudta, hogy Kolhász Mihálynak megvan a magához való esze”; nyilván jól tudja, hogy „egy megbízható

és kiváló munkaerőt nem enged csak úgy elröppenni az ...-i gyár”, s hogy „az iméntihez hasonló célzások általánosan használt és elfogadott eszközök, amikor jogos, vagy annak vélt követeléseket kívánunk nyomatékosabbá tenni”, de engedje meg, hogy „ne dőljön be a csselfogásnak”, és Kolhász kijelentését „céljának megfelelően értelmezze”. „Tegyük fel”, köszörilte meg a torkát. „tegyük fel”, hogy kérelmét kedvezően bírálják el, s követelését, amelyet „naponta fél liter tej erejéig támasztott”, teljesítik. „mégpedig ezt a jogos igényt alaposan és önkéntesen megtévezve teljesítik”, mint ügyének támogatója, talán elvárhat annyit a fütőtől, hogy „ezt a kis beszélgetést, valamint a főmérnöknel tett látogatását nem kürtöli szét”. „Ha az egyiknek adsz, adnod kell a másiknak is”; Kolhász Mihály nyilván jól ismeri az efféle követelődőket. „akik nem mondhatják el magukról, hogy hét éve hűséges és becsületes dolgozó az ...-i gyárnak”. Ezt csak „mintegy közbeszúrva” jegyzi meg, és valószínűleg feleslegesen, mert Kolhásznak „nincs szüksége arra, hogy az érdekei felől kioktassák”.

A fütő zsebre gyúrta a zsebkendőjét, és megismételte, hogy „kilép a gyárból”, és elhatározása szilárd, mert megbizonyosodott, hogy a „bizottság döntése mindenképpen igazságtalan, bármilyen törvényre hivatkoznak is”, és addig nem nyugszik, míg az ügyet „kielégítő módon le nem zárják, és az igazságtalan döntést hozó személyeket felelősségre nem vonják tettükért”. Hátat fordított a szakszervezeti bizalminak, és kilépett a szobából.

A BÁDOGOS

Kolhász Mihály szinte vidáman csengő hangon közölte feleségével, hogy otthagya munkahelyét, ettől fogva „maga veszi kezébe az ügyet”, és a figyelmeztetés, a főmérnöknek mondott „egyelőre”, ezennel érvényét veszítette. Ugyanígy érvényte-

lennek tekintie a „társadalommal szemben vállalt egyéb kötelességét is”; egyetlen súlyos kötelezettségnek kell megfelelnie, „tehát kénytelen fölmentenie magát családapjai kötelességei alól is”.

Az asszony a gyerekágy elé állt, s széttárta a karjait, mint aki támadás ellen védelmezi a kicsinyét, és kijelentette, hogy férje kétségtelenül „orvosi kezelésre szorul”; „a kisfiú, valamint a maga biztonsága érdekében” haladék nélkül megteszi a „szükséges intézkedéseket”. Kolhász nyugodt, derűs hangú kérdésére, hogy az asszony véleménye szerint milyen betegség minden kétséget kizáró bizonyítéka lehet, ha valaki fölmond a munkahelyén, és megszakítja kapcsolatát a családjával, a válasz az volt, hogy „ilyet csak egy beteg ember tehet fél liter tej miatt”, egyébként férje egészségi állapotát majd megfelelően tisztázza az orvosi vizsgálat. Nem a fél liter tej miatt, mondta Kolhász elmosolyodva, hanem a „nyilvánvaló és égbekiáltó igazságtalanság” miatt, „mert, ha azok nem törekednek az igazságra, akiknek szolgálniuk kellene, neki magának kötelessége, hogy az igazság nevében törvényt üljön felettük”.

Akkor miért tűrte el Kolhász, igen, kiáltotta az asszony, miért tűrte el az első igazságtalanságot, aztán sorra a többit? Miért éppen akkor hozakodik elő az igazsággal, amikor családot alapított; talán azt igazságosnak tartja, hogy „egy ártatlan kisgyerek, a saját kisfia szájából kiveszi a betevő falatot”?

„A türelmes szeretet”, mondta Kolhász; arra a megjegyzésére, hogy felesége miféle hasznot húzhat abból, ha őt intézetbe zárnák, az asszony sírva fakadt. Halkan, hüppögve motyogott, kezével eltakarta az arcát. Egy bádogost emlegetett, aki „az első udvarlója volt, és aki talán még ma sem közömbös iránta”, aki ugyan „nem veti meg az italt, és veri a feleségét”, „de rendes ember, mint a többi” és: „ő nem éli túl a szégyent, amit Kolhász hozott rá”. Ujjal fognak mutogatni rájuk, órá, meg a kicsinyére, akit majd „az örült porontyának” neveznek, és az anyjának nincs hatalma, hogy „betapassza a szájukat és kitördelje a mutogató ujjakat”. Hozzá kellett volna mennie a bádogoshoz, aki először megkérte; kitől követelje az igazságát, a Kolhászra pazarolt éveket; kitől „perelje vissza a fiatalságát”? Hirtelen abbahagyta a sírást, és száraz hangon, ahogy a régen elhatározott teendőket közlik, bejelentette azt az elhatározását, hogy haladéktalanul elutazik a gyerekekkel N ... községbe, az anyjához, ahol „mint elkergetett asszonyt megvetik majd”, de legalább a kisfiút nem fogják gúnyolni „az apja betegsége miatt”. Kurta szünet után hozzátette még, hogy férje „a maga okozta bajt nyilván nem akarja azzal megtétni, hogy egyetlen fillér nélkül kergeti az utcára a kisfiát”.

Ezt a kérést nagyon is természetesnek tartja, mondta Kolhász, tehát lemond arról az összegről felesége és kisfia javára, amelyet „hét évi együttélés alatt megtakarítottak”; ezennel lemond a pénzről, „nem a törvény, hanem az önmagában élő igazságérzet nevében”, s kész ezt a „lemondást bármikor, tanúk előtt írásba foglalni”.

Nincs szüksége semmiféle írásra, rázta a fejét az asszony, a takarékkönyvet magával viszi, és majd szükség szerint vesz fel pénzt a bankból, amíg N ... faluban valami munkát nem talál. „Most már semmi köze a dologhoz” — tette hozzá —, „de akár betegség, akár valami *egyéb ok*” készítette a férjét arra, amit tett, megkövetelhet hét év házasság után annyit, hogy férje „kielégítő magyarázattal indokolja ezt a máról holnapra hozott döntést”. Arca megfeszült, a fűtőre szögezte a szemét. „Szép és fiatal? Mondd: szép és fiatal?”

Kolhász Mihály szárazat nyelt, és mozdulatlan arccal nézte a feleségét.

Hát nem kap választ, emelte fel a hangját az asszony, „vagy talán Kolhásznak nincs bátorsága ahhoz, hogy válaszoljon”?

A fűtő nem válaszolt.

AZ ÜGYVÉD

Az ügyvéd közbeszólás nélkül hallgatta végig Kolhász elbeszélését az „égbekiáltó igazságtalanságról, amelyet a törvény nevében követtek el azok, akiknek az igazság érvényesítése a kötelességük”; hogy „az ellene elkövetett gaztettet az emberi faj elleni merényletnek tekintie”; tudni akarja, mik azok a jog és

törvény által rendelkezésre álló eszközök, „hogy a bűnösöket bírások elé állítsák, és gaztettükhöz méltó büntetéssel sújtsák őket stb.”.

Ha az, amit Kolhász előadott, válaszolta az ügyvéd, megfelelő a tényeknek, semmiféle mód nincs a védőitalügyet lezáró döntés ellen jogorvoslattal élni, mert ez a döntés a törvényerejű rendelet nevében született; ami az eljárás formai részét illeti, az elmondottak alapján nem következtethet semmilyen jogsértő mozzanatra. Kolhász Mihály „megsértett igazságérzete” nem elegendő ok jogi eljárás megindítására, így Kolhász „ügyének” jogi képviselőt nem vállalhatja. Amennyiben a fűtőt ért, vélt, vagy valódi sérelem ügynek tekinthető, kizárólag Kolhász Mihály számára lehet az.

Nem kételkedhet abban, válaszolta a fűtő, hogy ügyében nincs mód „jogorvoslattal élni”, de tudni szeretné, hogy milyen törvény írja elő, hogy nem tiltakozhat az ügyében hozott igazságtalan ítélet ellen. Nincs mód jogorvoslatra; fejet hajt; nincs mód, hogy a törvény nevében hozott törvénytelen ítéletet megsemmisítsék és a bűnösöket felelősségre vonják, fejet hajt; de azt, hogy kimondja az igazságot, „és a személyében arcul köpött emberi faj nevében érdemben eljárjon”, nem akadályozhatják meg; és, ha nincs „az igazsághoz méltó bíró és törvény, önmaga lesz ügyének törvénye és bírása”.

Kolhásznak kétségtelenül joga van ahhoz, mondta az ügyvéd, „elidegeníthetetlen joga van”, mint bárkinek, hogy igazságérzete alapján véleményt nyilvánítson, de ami a véleménynyilvánítás módját illeti! — ezt „mint magánember” mondja —, ez nem jogi kérdés; ha valaki fél liter tej kapcsán, amelyből még egy tisztességes tyúkpert sem lehet összetákolni”, az „emberi faj elleni merényletet és gaztettet” emleget, az a személy nem ügyészek és bírák, hanem egy zárt intézet elmeorvosai elé kerül. Nem azért hajítják a tébolydába, mert az igazát védve véleményt nyilvánított, hanem a véleménynyilvánítás módja miatt. Semmilyen törvény nem írja elő, mosolyodott el az ügyvéd, hogy az állampolgárok kötelesek cipőt viselni, de, ha valaki kapná magát, és mezítláb járkálna az utcán, hogy a mezítláb járáshoz való jogát gyakorolja, „annak az embernek az ép eszébe joggal kételkedhetünk”.

Lehetséges, válaszolta Kolhász, hogy „amit az ügyvéd a véleménynyilvánítás módjának nevez”, bizonyos személyek előtt különösnek és szokatlannak tűnhet, de véleménye szerint nem a véleménynyilvánítás módja, hanem a „nyilvánvaló igazság fennhangon való kimondása miatt tartják örültnek”. Mivel „józan ésszel nem hiheti, hogy kétfajta igazság létezik, kicsi és nagy”, a „védőitalügyben hozott igazságtalan ítéletet igenis az emberi faj elleni merényletnek és gaztettnek minősíti, és mint az ügy bírása, az emberi faj felelős megbízottjaként fog eljárni”.

Őszintén kívánja, mondta az ügyvéd, hogy Kolhász Mihály, „az emberi faj megelégedésére”, az egy és oszthatatlan igazság nevében járjon el és zárja le az ügyet.

A KIÁLTVÁNY

Kolhász egy trafikban levélpapírt és borítékot vásárolt, majd hazament, leült a konyhában az asztalhoz, és „mint az emberi faj felelős megbízottja”, megírta a *Kiáltvány*-t, öt példányban, aztán megcimezett öt borítékot: Kurt Waldheim ENSZ-főtitkár, New York; Leonyid Brezsnyev miniszterelnök, Moszkva; Richard Nixon elnök, Washington; VI. Pál pápa, Vatikán; I. István király, Magyarország.

A *Kiáltvány*-ban Kolhász részletesen ismerteti a védőitalügyet, leszögezi, hogy az ügyben hozott ítélet minden kétséget kizáróan „rosszhiszemű és igazságtalan”, így ő, Kolhász Mihály, az ítéletet ezennel megsemmisíti, és a bűnösöket, a főgépészt, a főmérnököt, a szakszervezeti bizalmi — „az emberi faj nevében felelősségre vonja és elítéli”. Az ítélet végrehajtásának módját „az emberi faj szabad lelkiismerete” nevében, maguk az elítéltek szájából meg, azzal a megszorítással, hogy „élettel nem fizethetnek; sem a maguk, sem családtagjuk, sem rokonaik, sem barátaik, sem ellenségeik életével”.

Kolhász, mint „felelős bíró”, kijelenti: „küldetésének egyetlen célja, hogy érvényt szerezzen az egy és oszthatatlan igazságnak, és az ügy felülvizsgálata során félelem és bosszúvágy

Leanderlevél

nem vezette". Kötelességének erzi, hogy az ügyben hozott igazságtalan döntés megsemmisítését és a bűnösöket elmarasztaló igazságos ítéletet a címzettek tudomására hozza, és egyben felszólítja őket, hogy „az igazság győzelmét a világ népeivel haladéktalanul, minden rendelkezésre álló eszközzel hirdessék”. A *Kiáltvány*-t az ügy súlyához és jelentőségéhez méltó módon kívánja a címzettekhez eljuttatni, nevezetesen „a tiszta és pártatlan közvetítőelem, a tűz révén”.

Ezután Kolhász gondosan összehajtogatta és borítékba csúsztatta a *Kiáltvány*-t, leragasztotta a borítékot, a kályha vasrostélyára helyezte és meggyújtotta őket.

Kolhász másnap reggel megfürdött, körömmollóval kivagdosta az orrából kiálló szőrszálakat, és frissen vasalt, szürke öltönyben lépett az utcára. Egy darabig sétált, aztán egy önkiszolgáló étteremben virslit evett, ivott rá egy üveg sört, majd egy festéküzletben vásárolt tíz liter benzint és egy tizliteres, narancsszínű műanyag kannát. Villamosra szállt, aztán hosszan gyalogolt, míg megtalálta az elképzelt helyet. Megállt, a kannát letette a sárba, körülnézett. Nem látott sem lakóépületet, sem fákat, sem embert, sem macskákat. Kolhász levette a kabátját. Fúj a szél: Kolhász a karjára hajtotta a kabátot, összerázkódott a hidegtől. Ismét körülnézett a sáros térségben, mint aki székelt, vagy fogast keres. Tekintete a sárga műanyag kannára tévedt, megtapogatta zsebében a gyufásdobozt, darabig nézte a kannát, és hirtelen a kannára öltötte a nyelvét. Azután arckifejezést váltott: most komoly és töprengő volt az arca; hátat fordított a narancsszínű kannának, kigombolta, levetette és a karjára hajtogatta az ingét. Végül az atlétatrikóját is levetette: meztelen felső testtel, szétvetett lábakkal állt a sárban, arccal a szélnek, tágra nyílt szemekkel.

JÁZMINOK

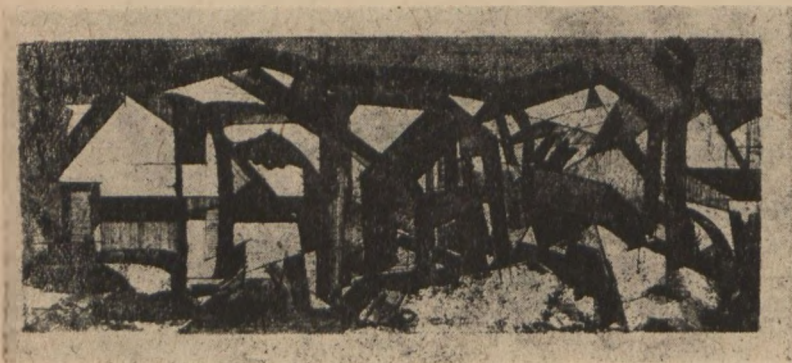
Az ...-i gyárban semmiféle csodálkozást nem váltott ki az a tény, hogy Kolhász Mihály kazánfűtő, aki „önkényesen hagyta el munkahelyét”, egy szép napon megjelent a gyárban, és „helytelen viselkedéséért” boosánatot kért a főmérnöktől, a szakszervezeti bizalmitól és a főgépésztől. Kiderült, hogy senki sem neheztel a fűtőre, ellenkezőleg: „ügyét” bizonyos elnéző jóindulattal kezelték. A szakszervezeti bizalmi kijelentette, hogy „kész fátylat borítani a multra”, hiszen „hétévenként a legjobban húzó ló is megbokrosodhat”, végül megerősítette Kolhásznak tett ígéretét a béremelési javaslatot illetően.

Az asszony, akit Kolhász levélben értesített, hogy „felvette a munkát”, N... községből kisfiával azonnal Pestre utazott. Csillogó szemmel húzta elő táskájából a takarékkönyvet, a férje kezébe nyomta, „hogyan nézze, nézze, nézze csak meg, felvette a bankban a megtakarított pénzből egyetlen fillért is”!

Kolhász, amíg tartott a hideg, mindennap jóval hajnal előtt kelt, és kiskabátban, vacogva, zsebre dugott kezekkel jó két órát járkált a néptelen utcákon. Halkan motyogott sétája közben, mint aki meg akar győzni az igazáról valakit. „A testemmel melegítem föl a levegőt, ezt a meleget észreveszik a fecskék, a bokrok, meg a fák, és korábban köszönt ránk a tavasz”.

Kolhász Mihály egy darabig, az első napokban, hallotta az utcán az asszony ütemes, mögötte kopogó lépteit. Aztán megszűnt „az ellenőrzés”, és a fűtő olykor elmosolyodva oldalt lépett, hogy ne csapjanak az arcába a kerítések áthajló, harmattól nehéz jázminágak.

A szerző A fűtő című kötetéből

Evek múltán is pontosan fel tudott idézni jelentéktelennek tűnő részleteket. Talán éppen a későbbi események miatt — amelyek tulajdonképpen alig tekinthetők eseményeknek — vésődtek emlékezetébe az odautazás apró körülményei. Ha hisz az előjelekben, inkább visszafordul, és mint akit kiűztek a faluból, kószál a környező hegyekben, egyes-egyedül, könyvvel a kezében. De remélte, hogy most is talál valami fogódzót a kisvárosban a nővérénél.

Már az utazás kezdete kellemetlenül alakult.

A távolsági buszban a vezető mögött szeretett ülni: nem érezte magát biztonságban, ha nem láthatta a jármű alá futó kilométereket. A rossz közérzettől ilyenkor felkavarodott a gyomra, megfájdult a feje. Csak menetiránynak háttal kapott helyet. A vele szemben ülő két idős nő akaratlanul is bosszantotta. Egyikük pusztán azzal, hogy fogatlan száját ráncok fércelték össze. A másiknak, aki közvetlenül szemben ült vele, kicsiny természetű lévén, nem ért le a lába az ülésről, és öreges ráhagyással tehetetlenül kalimpált, hozzáhozta a fiú nadrágjához. Amikor a busz zakkant egyet, az öregasszony mélyebbre süllyedt a puha ülésbe, és rátálpalt a cipőjére. A két öregnél is jobban ingerelték a vele szembeforduló arcok, a kirtartó, közönyös tekintetek, mintha a feléje fordított arcsíkok, mint valami különleges radarernyő, mindent felfognának, ami benne lejátszódik, és gépies adatkiértékelésük semmi mentegetőzést nem fogadna el. Elfordította a tekintetét. A tájra próbált figyelni, az apró változásokra, amelyek előlegezik, hogy a látóhatárt szűkítő hegyek közül végre kiérnek. A nővérehez való utazás kedvelt mozzanata volt számára, amikor egy kanyar után a mind hosszabban és kényelmesebben elnyúló dombok kiengedik maguk közül az országotat, és dél felé, az alföld irányába kitágul a látóhatár. Hasonlított ez ahhoz, ahogyan az álmok lágy hullámokban előtt bennünket, ritmikusan ránk-ránk törve egyre nagyobb felületeit hódítja meg az ébrenlétnek, mignem az egyik pillanatban még érzékeljük, hogy ébren vagyunk, de tudjuk, a következő pillanatban már aludni fogunk, sennek bekövetkezését örömmel és jó érzéssel várjuk. Hasonlóképpen az utazásban a látóhatár fokozatos tágulása a sebesség miatt valamiféle diadalérzéssel töltötte el a fiút más alkalmakkor.

Háttal a menetiránynak mindez, most nem érzékelhette. A gyomra háborgott, az elégedetlenségtől a feje fájt. Ha legalább jegyzetlapokat vehet elő, talán megnyugszik kissé. Az autóbuszban azonban lehetetlennek tűnik az írás. Kénytelen volt kielégítetlenül elszenvedni a jegyzetlapokkal kapcsolatos apró szeszélyét. A jegyzetlapok tenyérnyi nagyságú kartonok voltak, elég puhák ahhoz, hogy írni lehessen rájuk, s mindig több tucat hanyódott belőlük a zsebeiben. Gyakran ellenállhatatlan íráskényszer fogta el, és ilyenkor kapott elő egyetlen lapot; hevesen fölírta néhány mondatot, gyakran csak egy szót, aztán belegyömöszölte a zsebébe, sokszor a könyveiben fejeztette, vagy szanaszét a lakásban; mintha szenilis, szivarozó öreg lenne, aki a hamut mindenfelé szétszórja, amerre jár. Az elhagyott, széthullajtott, elfelejtett lapok veszélyesebbek lehetnek volna rá, mert az odavetett feljegyzések forrása közvetlen környezete volt; s nem egyszer előfordult, hogy például az apja kezébe került, aki megforgatta nem hivatalos irat-e véletlenül, aztán a borotvakésről a habot beletörölte. De olyan olvashatatlanul írta, hogy sokszor maga sem tudta elolvasni. Mire volt jó, ha rendszerint sosem vette elő, nem is igyekezett megőrizni a lapokat, de még, ha ezt teszi, akkor sem tudja a nagy részét elolvasni?

Megpróbált a tenyerében tartott lapon írni. Az utazási unalomtól rest, rászegeződő tekintetek azonban a dolog külön és képtelen voltára ébresztették rá. Mégis később olyan pontosan emlékezett, mit írt volna, mintha valóban leírt szöveget tanulmányozna meg, és mondana fel, valaki pedig ellenőrizné az írás alapján. Bár a terjedelem miatt is biztos volt, hogy mindezt, akkor, a buszon nem írja le:

„Akkor úgy gondolta, a nyárral már nem lehet mit kezdeni, kevés az idő a megújulásra: augusztus: nyárvég, őszelő. Elvesztette a lányt végleg. Vélekedése a nyárról évei számából fakadt, a fiatalság nyárhoz fűződő mítosza fogalmazódott meg benne, amely később mosolygásra készítette, mégis tisztelte és ébresztett akkori érzelmei iránt.

Úgy élte át azt a nyarat, mintha kihullt volna az időből. Tudta, mi fog vele történni az elkövetkező években, legalábbis az akkor minden tudásnak tűnt: a jövőt érdektelenné tevő minden tudásnak. Elengedheti magát és akkor is minden ugyanígy fog bekövetkezni. Ez a tudat megszabadította a jelen feszültségeitől, ugyanakkor nem adta meg a gondtalanság örömeit, mert cselekedeteinek legpa-

rányibb értelmét is elvette, mert minden cselekedet fölöslegesnek, lényegtelennek tűnt. Túl volt az érettségén, értesítették, hogy előfelvételt nyert az egyetemre, s várta a behívóját. Ehhez sem hozzátenni, sem elvenni nem lehet semmi.

Eddig az időnek nem voltak keretei. Az idő élmény volt percről percre, elszámolatlanul szembeáramlott vele, kimeríthetetlen gazdagságban. Nem a keresés és várákozás. hanem az élmény folyamatos újdonságában élt. A megtorpanást mégsem a külső eseményekkel magyarázta később, hanem a lánnyal.

Azt mondta magának, a nyárral már nem lehet mit kezdeni, kevés az idő a megújulásra. Elutazott. Mintha állóvízre lenne dühös, és követ ragadna, úgy indult útnak.

A fiú első éjszakája nővérénél nyugodt volt, könnyen ébredt. Az első pillanatban nem is igen tudta, ébren van-e már, vagy az ébredés előtti álom zsongítja. Olyan volt, mintha álombeli szobára esne tekintete. A reggeli világosság átszűrődött a halványárga elsötétítőfüggönyön, s a megfestett fény azonos színnel vonta be tisztuló tekintete előtt a szobát. Fejét még mindig a parnán hagyta, úgy fordította az ablak felé tekintetét. Lehet, hogy még elaludt, de attól a pillanattól kezdve, amikor a napfény elérte az ablakot, látása kitisztult, és teljesen fölébredt. Ahogy a behúzott elsötétítőfüggönyön a fény, mint különleges vízjel, értékes verseskötet lapjain, finoman kirajzolódott a csipkefüggöny mintája. Kivágta magát a paplan alól, hogy felszámolja ezt a dekorativitást. Szétrántotta a függönyt. A szemébe csapó fénytől néhány pillanatra megvakult. Oldalra fordult, pislogva segítette a szemének, hogy visszanyerje látását. Amit elsőként észlelt, az egy fénykép volt a falon. Közelebb lépett, de már tudta, hogy kit lát a képen: saját magát. Hatéves lehetett; emlékezett rá, az iskolába menetele előtt fényképezkedett együtt a család, ez is akkor készülhetett. A fényképész, falusi igények szerint, kiszínezte a szemet, a haját is alaposan megszőkítette, a két orcát kipirosította, a száj is rózsaszínűbb lett a valóságosnál. A fiú halkán felnevetett a festés láttán. A gyerekesen aránytalan koponya, a félszeg fejártás, a megakadt mosolytól is lányosan behorpadó arc, végül is egészen meghalotta: hosszan nézte a képet. A szobában egyedül volt, nem zavarhatta senki. A színész ellenére a kép az alapos szemlélődésnek feltárta az eredeti, a valóságközelebbi gyermekarcot is. A fiú végül arra kényszerült, hogy a képhez próbálta igazítani a váll- és fejártását, grimaszokat vágott, hogy felvegye a fényképi száj állását, tekintetét is igyekezett a fényképhez igazítani. Az arcizmok mozgásából és a szemmozgató izmok feszültségéből tükrözni is érezte, hogy egészen torz kifejezés ülhet az arcán. Tréfásan belegrimaszolt a fényképarcra, mintha barackot adna egy előtte álló kis srácnak. Elfordult, kinyitotta az ablakot.

Azt szerette volna, ha van mire bőszéggel visszaemlékeznie. Történetet szeretett volna, a maga történetét, reflexiók, szétszórt jegyzetlapok helyett. Arra vágyott, múlt jöjven mögötte. Vénnek, mindentudónak érezte magát, de olyan vénnek, aki végigaludta az életét. Aztán megokosodva ébredt és most nem tudja, mi a története okosságának, s általában van-e neki egyáltalán története. Egy másik reggel jutott az eszébe, hasonló a mostanihoz — úgy ítélte —; a fénykép idejéből, vagy talán korábbi valótól. Szokatlanul korán ébredt. Valószínű, a sürgés-forgás ébresztette fel. A házban nagymosáshoz készültek, az előző napokban nővére vászonholmiját lúgozták, aznap pedig vitték le a patakra, közelgett az esküvő napja, sietni kellett. Főlkapkodta a ruháját és a pataknál még jókor érte el az asszonyokat. A pallót már átfektették a vízben, az első vászondarab is ott kucorgott a deszkán. Anyja a térde közé fogta a szoknyájá szélét, aztán kezébe vette a sulykolót és vizet locsolt a vászonra. Még igazított a szoknyáján, hogy bele ne érjen a vízbe, majd ütemesen csapkodni kezdte a vászont. A csapások nyomán a lúg megindult, lefolyt a deszkáról, szétterjedt a vízben; most lehetett csak látni, milyen tiszta volt eddig a patak. Figyelte a hamuszürke folt terjedését; egy ideig úgy tűnt, mintha tetszése szerint, magától folyna szét minden irányban a szennyes lé; majd a palló folyás iránti oldalán, ott, ahol a pallótól akadályozott víz visszanyerte folyása erejét, a folt hirtelen megúszott. A váratlan, játékosnak tűnő mozgástól felkacagott örömben. „Gyere, csak gyere! Majd téged is kimosunk!” — nevetett vissza az anyja meg a nővére, és a sulykolóval tiszta vizet locsoltak feléje.

★

— Mondd csak, hol tartottad eddig ezt a képet? Még nem láttam soha — kérdezte a nővérét reggelinél. A nő nyelt egy kortyot az üres teájából — fogyókúrát tartott már három napja, amint az esti étkezésnél a fiú értesült róla —, majd a speciális fogyókúráskekszért nyúlt; a fiúnak úgy tűnt, mintha a nőnek készülnie kellene a válasza.

— Csak ez az egy volt belőle. Már itt laktunk, amikor elloptam otthonról, de te még alig lehettél akkor legfeljebb iskolás korú, ezért

nem emlékszel rá. Edesanya nem akarta ideadni, sokáig nem tettem ki, gondoltam, még visszaviszi, amennyire ragaszkodott hozzá. Különben, miért érdekel annyira? Kép, kép; ki szokták rakni a rokokokat, nem?

— Igen, de ezen én vagyok, és mégsem láttam soha. A fiú a tárgyhoz mértelen indokolatlan ingerültséget érzett a nővére hangjában. Jobbnak látta, ha nem firtatja a dolgot, pedig a kép kapcsán sok mindent meg akart tudni önmagára vonatkozóan.

— Azt mondják, nem is a szüleinkre, hanem rám hasonlítasz... És... és olyan igazi gyerek vagy a horpadt képpel.

A fiút váratlanul érte ez a folytatás, kakaója fölül a nővére pillantott. A nő láthatóan a kelleténél több figyelmét szentelt a legmegfelelőbb szövet diétás teasütemény kiválasztásának. Amint a szájához közeledő teacseszéje fogadására az ajkát csücsörítette, hogy szürcsöljön pár kortyot a teasüteményre, a fiú az orr alatti szőrszállakat fedezett fel, amelyek az ajkak állása miatt jól láthatóan mezedeztek. „Abban a korban volt — írta a képzeletbeli jegyzetlapra —, amikor a pihék mikronnyi megvastagodás következtében bársonyos pihéből közönséges szörzötté válnak.” Megdöbönt a mondat tárgyilagosságtól. Villájára sovány, vékony, főtt tarját szúrta, igyekezett valami más témát találni. Az előbbi mondat azonban izgatta, és az eredeti szándéka jutott csak eszébe, a „milyen-voltam-akkor”-kérdések sorozata, ez azonban már nem érdekelt. Mászt kérdezett volna, nem közömbös semmiségeket. Mászt, amit az utóbbi nyáron mindig is szeretett volna. De tudta, hogy nem lesz elég bátorsága a kérdéshez; mintha a ki nem mondott, tárgyilagossá megállapítás keltette büntudatát megakadályozná a kérdésben. Pedig az a csönd most is kiszűrhető volt a falakból, bútorokból, az értékes szőnyegek közül. A nyári szünetek végén, amikor az előszobában bürönddel a lábánál búcsúzkodásra készült, ott érezte előrenyomulni minden sarokból, a szobanövények háborítatlan sűrűjéből, az üres vázak öbleiből, a tárgyak árnyékából. Csak arra vártak, hogy ő kitegye a lábát.

Lopva szénézett a lakásban. Minden a helyén volt, tisztaság, rend uralkodott a legapróbb részleten is. A berendezést nem nagy ízléssel válogatták össze — a sárga bojtok a bútorok fogantyúin, ajtókulcsokon különösen sértették a szemét —, de minden értékesnek és újnak tűnt. Mégis, az egészet megülte valami megmagyarázhatatlan álomság, mintha tapinthatatlan, puha por lepedt be mindent.

★

A reggelinél történtek lehetetlenné tették, hogy a lányról beszéljen a nővérével. Könyveivel együtt kitelepült a rózsalugas alá a fonott székre, a fonott kerti asztalhoz. A sógora délelőttös volt, nővére hozzálátott az ebédkészítéshez, nyugodtan olvashatott volna tehát. Hiába nyitotta fel a könyvet, a betűk szétszaladtak elrevedő szemé elől. Próbált meglepedkezni a lányról, nővére azonban, különösen a reggeli beszélgetés után, folyton a lányra emlékeztette. Figyelmetlenségére az okot mégis a kinti zajban találta meg.

A telep néhány évemég a város szélének számított; abban az időben csendes, szinte kihalt volt. A telepet az üzem építtette, amelyben a sógora is dolgozott, s amely az ötvenes évek elején indult. Az új munkalehetőség az ország minden részéből vonzotta magához az embereket, a sógora is akkor költözött ide a nővérével, közvetlenül az esküvő után. A munkásoknak lakások kellettek — sokan jöttek családostul —, ezért az üzem felépítette ezt a lakótelepet, egyenes, szabályos utcákkal, nem túl nagy telkeken családi házakkal. Évek múltán a telkek köré gazdag kerítések épültek, a kerítésekben belül gyümölcsfák nőttek, sokak még szőlőt is telepítettek. Aztán a város tovább nőtt. Előbb a telep városi övezetét szolgáltá oldalán egy építőipari vállalat létesített lerakati helyet, majd különleges teherautókon folyamatosan házigyári elemek érkeztek; hamarosan magas házak szegélyezték erről az oldalról is a családi házakból álló telepet. A kertvárosi nyugalom megszűnt, a telep átmenő forgalma ugrásszerűen emelkedett. Jó, hogy akkor már álltak a szilárd alapzatú kerítések, amelyek megóvták a virággyásokat, gyümölcsfákat, a szőlőt. A zajtól azonban csak késő éjszaka szabadulhattak, amint az városon rendezes lenni szokott. Ebben a zajban találta meg a fiú önmaga számára a felmentést figyelmetlenségéért és réveteg tekintetéért. Tollat, papírt teit maga elé. „Írni kellene neki. Vagy egyszerűen csak róla” — gondolta.

„Abból, ahogyan az ablakhoz állt, látta, ennek a helyváltoztatásnak nincs semmi rendeltetése: ugyanúgy le is ülhetett volna. Hallgatása nyilvánvalóvá tette, amiért ellépett mellőle. A fiú, bármennyire is szerette volna hinni, hogy nem így lesz, a feléje forduló tekintetből megbizonyosodott. Nézte a lány különös homlokát, ami mindig elbűvölte: hogy magas volt-e, azt nem lehetett teljes bizonyossággal megállapítani a haj nővése miatt. Középen elválasztott, sűrű, szőke haja az elválasztás mindkét oldalán három-három kagylónyi öblöt formálva övezte homlokát; az öblöcskéket már nem is hajból, hanem sűrű pihéből formálva. Ezért a haj nem vált el határozott vonallal a homlokmezőtől, hanem barokkos, csigavonalú dekorativitást

adott az arenak. Homloka szélén, a halántéka felé, szemöldöke és azok a bizonyos pihék szinte összeértek. Tudta, hogy a lány mit fog mondani. Persze, nem szó szerint, de valami efféle sejtett: ennek az egésznek nem sok értelme van. — Ennek az egésznek nem sok értelme van — mondta a lány."

Mit is mondhatna, mit is kérdezhetne a nővérétől? — tette le a golyóstollat. Hiszen mindent tud. Egy időben annyi mindent elmeséltek egymásnak. Amit pedig nem, könnyen ki lehet találni. Hirtelen elege lett a fonott székéből, a könyvekből is, és az egész kertből. Elvisselhetetlen volt, hogy a kertben minden tenyérnyi helyet kihasználtak, még a szőlősorok között is két-két sor paprika futott; ami az udvar és a közlekedő utak kitaposott földje lett volna, azt betonnal öntötték le. A föld valósággal nyögött a megterheléstől; a beton szinte a levegővételről fosztotta meg. Most rögtön valamit csinálnia kellett: „Menjek oda azzal, hogy nem élet ez így; a magány és az egyedüllét kikezdi az embert, úgy átjárják hajszályökeikkel, mint kertjük televény földjét a növények sokasága? Jól állítottam-e össze a történetét? Mit tudok végül is róla? A több az, amit tudni vélek?” Ekkor döntötte el, hogy másnap elutazik, stoppal, valamerre.

„Megpróbált írni a lánynak. Nem arról, hogy szereti, illetve arról is. Mégsem azért írt, hogy ezt írja meg. Valami mást akart, mert magáról tudta, hogy, bár még szeret, de már szabad. A lányt azonban féltette, mert már nem szeretett. Ez pedig nagyobb baj volt, mint hogy őt nem szereti.”

Később áthúzta az egészet, de úgy látszik, nem lehetett megelégedve azzal sem, és összetépte a papírlapot. Másikat vett elő.

„Honnan van bennem ennyi szentimentalizmus? Vastag és puha, szinte kenhető. Nevelésésem.”

★

A délután és az est nehezen telt. Későn ebédelték — amikor a sógora megérkezett a munkából —, de ahhoz még elég idejében, hogy a szabadban étkezzenek. Később vendégek érkeztek, egy házaspár; a ház barátai még abból az időből, amikor az üzem indult, szintén faluról költöztek ide. A fonott asztal körül minden hely megtelt; bor került eléjük.

— Saját — mondta a sógora. Ehhez nem kellett több, elég nagy melldomborítással mondta ahhoz, hogy kellő nyomatéka legyen. A szőlőszagú bor egyébként is megtette a magáét.

— Aki nem próbálta, nem tudhatja, mit jelent egy-egy szemről letörölni a hamvát, megnézni, hogyan érik, milyen bor várható. Nem sok ez az egész, de a magamé, magam csinálom. Nem pancs, cukrozott, mint az üzleti.

Ittak megint, beszélgettek. A leszálló esttel gyérült az utcai zaj, a hűvösödő levegő a borhoz is kedvet hozott. A kertek sokféle virágillata felszállt, a bor szőlőszagával bódító eleggyé keveredett. A fiú a fejében érezte a néhány pohár italt. Igyekeznie kellett, hogy a beszélgetést követni tudja, és oldott figyelme ne kalandozzon tetszése szerint. Ahogy elnézte az asztal körül a négy embert, meghökkenő hasonlóságot látott rajtuk. A férfi a sógorára, a nő a nővéreire hasonlított. Bár az is nyilvánvaló volt, hogy a nő a férfitra, és a nővére a sógorára. Így mindnyájan egymásra is. Holott legfeljebb annak a régi megfigyelésnek lett volna szabad igaznak lenni, amely szerint férj és feleség hosszú házasság után nemcsak egymás szokásaiból, hanem arcvonásaiból is felvesz egyet-mást. Annál is inkább, mivel mind a négyen alapjában véve vadidegeneknek tekinthetők, nincsenek közöttük vérségi szálak. A fiú azt hitte, az italtól látja mindezt. Az azonos szabású, keményre vasalt fehér ing a két férfin mégis az előbbi benyomását erősítette meg. Akkor is, ha a rövid ideig tartó látomást most már tudatosan sem sikerült felidéznie. Jól emlékezett a nővére elbeszéléseiből, hogy legénykorában mennyire szeretett volna fehér ingben, nyakkendősen járni a sógora. De abban az időben még nem is igen volt rá mód, és öregedő anyja se tudta már kedve szerint tisztaféher, ropogósra vasalt ingben járni. A mosáshoz már nem hajlott a dereka, a vasaló faszenétől főfájást kapott. Más fiatal házas férjek a kedvenc ételeiket sorolják fel az asztalnak, a sógora egyedül a fehér ing iránti igényét jelentette be. Míg a két férfi ingen tűnődött, az asszonyok külön szálon futó beszélgetésén a vendég férfi válasza szűrődött át sógora valamilyen kérdésére:

— Bármilyen lenne is, de a pénz több, az a fontos. Majdnem úgy jártam, hogy a fiam többet hoz haza, mint én. Pedig szinte még takony gyerek. Még jó, hogy találtam magamnak új helyet. Azt mondom én, mindégy már nekünk, vihetek haza ötezetet is, nem 'udunk mi már élni a pénzzel. Azt mondja a múltkoriban a fiam: aki csak dolgozni tud, az csak félemben. Megöregedtünk a negyvenegy-néhány esztendőnkkel.

— Eleget ittál, apjuk. Ne akard, hogy más is veled búslakodjék. Mi okunk lenne rá? — kérdezte a felesége, majd fordított a beszélgetésen: — Szép a leanderetek. Mindig akartam kérni, de az ilyes-

mivel sosem értem rá bibelődni. Nem féltetek éjszakára kint hagyni? — most már hidegek jönnek.

— Az első fagyokig kiné maradhat. Megszokta már... Most viszont nem kerülőd el, hogy levelet vigyél hajtadni. Vízrel elárasztott homokban, vagy egyszerűen vízben kigyökerezetheted. Meglátod, nincs veled sok gond. — A fiú megértette, hogy a nővére bontja az asztalt, és abban a reményben invitálja a leanderbokrokhoz barátját, hogy ez kezdete lehet a búcsúzkodásnak. A fiú velük tartott, segített egészséges, friss leveleket válogatni. Később nem emlékezett a történetek miatt, vagy már akkor sem szerette a leandert. Évek múlva a bokor száraz arisztokratizmusa volt idegen tőle. Földközi-tenger melléki eredetéből a bőrszerű levelén, félg telt virágán, szeszélyes vonalú szirmainak kényességén és vízhésgén kívül nem őrzött meg mást. A leveleivel valósággal szűrni lehetett, harciasan is meredeztek a gallyacsokokról. Bármily sokra is tartották magukat, valódi lombotzat mégsem alkottak. Életelen keménységük ellentétje volt a fehér szirmok nőies, nyeltes tátogásának is.

— A mi falunkban csak néhány módosabb parasztnak az udvarán állt ilyen, még lány koromban, meg egy öregasszonynak az erdő alatt, akiről az a hír járt, hogy vajákos. Azt mesélték róla, ezekkel a hegyes levelekkel végzi az elhajtásokat, mert ettől utána csillapodik a vérzés, begyógyul a seb — mondta az asszony.

Mire a leveleket befőttesüvegbe rakták, vizet engedtek rá, a férfiak is felkászálódtak.

★

A bor ellenére sokára aludt el. Inkább élénk és zaklatott volt, nem, mint ahogy a bortól várta volna: homályos tekintetű és álmos. Megvárta, míg a falun túl, a szomszéd szobában minden elcsendesedik, aztán felkelt. A közvetlen szomszédtság izgatta. Lehetetlennek találta, hogy akivel éveken át megszokta titkait, azzal aznap nem váltott két kitarukozó szót sem; pedig most is csak egy fal választja el őket egymástól: közel egymáshoz, mégis elérhetetlenül. Nagyobb, tisztá papírlapot vett elő. Hosszában maga elé fektette, középtájon húzott két párhuzamos vonalat, közel egymáshoz, majd írni kezdett.

„A fiú nővére, a lányra és a holnap utjára gondolt. Már délelőtt is emlékezetében motoszkált az a történet, amit még évekkal ezelőtt, egy ilyen estén mesélt a nővére:”

„Akkoriban mindenki akart valami lenni. Ő fizikusnak készült, én kémikusnak — ez így ma túl iskolásan és naivan hangzik, de abban az időben mindenkij így tervezte. Ő elérte célját, fizikus lett, talán csak azért, hogy ezzel is bebizonyítsa, mennyire szeret. Én akkor még — egészen biztosan állíthatom — nem szerettem. Együtt terveztük a pályánkat, az életünket, de a barátságon kívül mást nemigen éreztem iránta. Tán még barátságos sem, legfeljebb a ragaszkodása miatt megszoktam, és a többi osztálytársammal nem is igen beszélgethettem arról, amiről velem.

A Szovjetunióba került, majd Dubnában dolgozott. Levelet gyakran írt, de túlságosan hosszú ideig éltünk távol egymástól, hogy levelei érzelmi szempontból bármit is jelentenek, tekintettel az előzményekre is. Nem beszélve arról, hogy én már a középiskolában elmaradtam mellőle apám miatt. Más lehetőségem nem volt. Férjhez mentem. Férjemmel jól éltünk. Még az esküvő után is kaptam leveleket. Meg akart tartani barátjának — mint írta. Egyik levelét a férjem elolvasta; a hang túlságosan egyértelmű volt: meg kellett írnom neki, ne küldjön több levelet, ha valóban a barátjának tart. Évek múltán mégis érkezett tőle még egy, szintén a Szovjetunióból. Még mindig szeret, látni akar, elbúcsúzik tőlem, aztán nem zaklat többé.

„A nővére a ki nem mondott kérdésre, a kérdések sorára gondolt, amit ott érzett az öccse nyelvén. Összesűrűsödve, egybefolyóan vonult el előtte az élete. Voltak pillanatok, amikor kislányokra lekerelkedett, zárt egészékként levált későbbi éveiről, és ilyenkor nem ismert magára, nem találta a kapcsolatot későbbi önmagával, miközben érezte, hogy a szálak felderíthetőek lennének.”

„Akkoriban mindenki akart valami lenni. Fújtok a csasztuskát: »Van, akinek nem tetszik a mi tanulásunk, nem akarja, hogy iskolába járjunk«. Alig értetük, kik is azok, akik nem akarják, és miért nem akarják. Apánk abban az időben kezdett elszóllanodni. Kiállt a küszöbre és a sötétségbe bámult moccanatlanul. Ettől jobban félttem, mint azoktól az ismeretlenektől, akik nem akarták, hogy mi iskolába járjunk. Később, ha lezárult lehetőségeimre gondoltam, mindig apám ajtóorlaszoló makacssága jutott eszembe; felnőtt koromban is néha azt hittem, azért nem tanulhattam, mert ő minden este ott állt az elcsöndesedő ház ajtajában és a sötétségbe bámult. A makacssága miatt megbélyegzett ember lett. A makacssága miatt, semmi má-

sért, mert mi volt nekünk a szegénységen kívül. A juttatott föld úgy kötötte, mintha az ősei ki tudja hányad ízigen csak azon gazdálkodtak volna. Mindegy már. Minek kérdezni? »Mebékélni, megbékélni, a kerttel, virágokkal.« Emlékei áradatában összeálltak, elválaszthatatlanul követték egymást az évek. Mindez zsondítóan hatott, s észrevétlenül elaludt, mint már annyi korábbi estén.”

kíváncsiság hajtotta-e, vagy a házasság megszokottságában vágytam valami újra, nehéz lenne megmondani. Megírtam, hogy várom. Mivel nem dolgozom, meg tudtam oldani, hogy férjem munkaideje alatt alkalmas órában a lakásunkra hívjam, ide ebbe a házba. Megérkezett, szörnyű állapotban volt. Bevallotta, hogy sugárzást kapott. Nem is értettem, hogyan engedheték el a hosszú útra. Még látni akart, mielőtt meghalt. Amikor elutazott, éreztem, hogy szeretem. Nem láttam többé. Nem telt bele fél év, és értesítést kaptam, hogy a Krím-félszigeten, egy szanatóriumban meghalt. Az értesítést érthető okokból eltéptem és elégettem. Tartottam tőle, hogy férjem véletlenül is ráakadhat, ha elrejttem valahová. Ezért nem tudom neked megmutatni. Azóta már bánom, hogy eltéptem. Nem maradt róla fényképem sem, és egyetlen tárgyi emlékem sincs tőle... Hát ez az éntörténetem” — fejezte be a nővére. A fiú most sem tudta pontosan, hogy mit kezdjen ezzel a történettel.”

Miután letette a tollat, még egyszer elolvasta a két párhuzamos és egyidejű szövegsíkot. Úgy találta, hogy megfelelő, és, hogy ezzel még valamit kezdenie kell. Lehet, hogy egyszer talán, még novellát kanyaríthat belőle, ha eljön az ideje. A papírlapot az elválasztás mentén gondosan felébe hajtotta, és amit még sohasem tett, szándékosan, megőrzési céllal egyik könyve lapjai közé helyezte.

★

Másnap korán kiállt az út szélére. A nővérenek azt mondta, várnak rá az osztálytársai; búcsúcsavargást rendeznek, mielőtt szeptemberben végképp szétszéled a társaság.

Teherautóknak és személygépkocsiknak egyaránt intett, ha éppen hosszabb ideig kocsni nélkül maradt, gyalogolt. Jó volt az is, ha otthagyták; nem függött senkitől és semmitől — legkevésbé attól a tiztől, aki lassítás nélkül elhúzott mellette —, mert nem sietett sehová, csak sietett, s a tizenegyedik úgyis felvette. A személygépkocsikban jó volt a gyorsaság, a teherautók platóján a szabad ég, úgy tűnt számára, mintha a napot spárgával maga után húzná: a nap úgy szaladt fel az égre, mintha lángoló papírsárkány lenne. Sokáig csak a mozgást élvezte, a sebességet, mindegy volt, merre mennek, akik felvették. Sokáig nem tudta, hová igyekszik. Az egyik teherautó sofőrje aztán az épülő vízlépcső nevét mondta, amikor fékezett mellette. Amint elhelyezkedett a vezetőfülke mögött, szélárnyékban, a vízlépcső nevének hallatán kezdte azt hinni, valóban készült valahová, éppen az építkezésekhez, s olyan érzése támadt, mintha ott valóban várnák.

A kocsi a falu közepén, a kocsmá előtt szállt le. Ebédidő volt, a kocsmá árnyékos udvara megtelt ivókkal. A sör elfogyott, a csizmas, fakókákra mosott overálos férfiak apró üvegekből itták a „bepécsett” pálinkát. A csizmák körül szép számmal heverték a kupakok. A fiú az egyik munkástól megkérdezte, merre találja az építkezést. A férfi ránézett — borostája több napos lehetett —, hüvelykujjával ügyesen lepattintotta a decis üveg kupakját, aztán az egyik utca irányába mutatott. A fiú, kiérve a faluból, sokáig kukoricatáblák között botorkált, míg a kukoricás széle felé felvonulási épületeket fedezett fel. Arrafelé tartott, ám mielőtt a kukoricatáblának vége szakadt volna, kerítés állta útját; a kukoricás a kerítésen túl is folytatódott.

A kerítésen éppenséggel átmászhatott volna, mégis jobbnak látta, ha mellette haladva bejáratot keres. Nem sokkal később sinpárhoz ért. Itt a kerítés megszakadt, és csak a sínek másik oldalán folytatódott. A kerítés ettől teljesen haszontalannak tűnt, mert a talpfákon bárki besétálhatott az építkezés területére. Közel és távol egyetlen lélek sem látszott, gyanakodva, hogy rossz helyen jár, haladt előre. A töltés magasságából hamarosan felfedezte jobbról a folyót. Letért a sínekről, a folyó felé tartott, hogy közvetlenül a parton haladva ráakadjon a gát építésére. A folyó mellett, éppen előtte, nem túl messze, betonépítmények, csupasza vastraverzek, deszkaszaluk álltak ki a földből. Amint egyre közelebb ért, felfedezte, hogy amit lát, az nem az alapja valaminek, hanem talán már a teteje. Fantasztikus méretű munkagödör tárult fel előtte minden lépéssel, fokról fokra. Körös-körül csend volt, semmi sem mozdult, az építkezésen egyetlen ember sem dolgozott az ebédszünet miatt. A gödör szélén állt, és teljesen elbizonytalanodott a méretektől. A kész és félig kész építmények mintha szétlőttek volna maguk körül a földet és kiemelkedni készülének. A vastraverzek, mint kibúvó hajtások törekedtek fölfelé, az állványok megpattanni, lehullani készültek. A fiú szinte kívánta, hogy valami mozduljon. A gödör mélyén játékszernek tűnő daruk, meg néhány teherautó, azonban mozdulatlanok voltak.

Letelepedett, kedvtelve és sokáig nézelődött. Már szállingóztak visszafelé a munkások, amikor a jegyzetfüzetét elővette:

„Tudta, hogy a lány mit fog mondani. Persze, nem szó szerint, de valami efféle sejtett: ennek az egésznek nem sok értelme van. Mielőtt azonban a lány megszólalt volna, a lány szeme fehérréjén az iriszen áthatoló fényt fedezett fel. A lány szemhéja megrezsent, a látomás eltűnt. Kissé oldalra állt az ablakhoz, attól lehetett a különös fényjelenség. Majd ismét teljesen váratlanul, ahogy a felhő mögül kibúvó hold sugara szalad végig fehérmárvány padlózatú termeken, tört át a fény az elülső szemcsarnokban, s az iris színe, sötétebb kék gyűrűjéről nyalábban szétszívódott a lány szeme fehérréjének árnyékában lévő, fiú felé eső részén. A jelenség játékos és misztikus, ijesztő és leleplező volt egyszerre. Az élő test pillanatnyi hibája — annak is vélhette — és a kielemezhetetlen és eltűnő fény virgoc szertelessége megütöztetést és csodálkozást, önmagát feledtető kíváncsiságot és értelmezési kényszert váltott ki a fiúból. Most a lány nem mozdult, figyelhetette egész hosszan. A kék szem és a szökéses átlátszó üvegmodellként állt előtte. A várt és szinte szó szerint elhangzó mondat már nem érdekelte.”

Ha föl nem fedezik, bizonyos, hogy még nem teszi el jegyzetfüzetét. Egy férfi jött feléje, szintén csizmásan, overálosan, mint ahogyan a kocsmá előtt látott munkások. Anélkül, hogy megkérdezte volna, kicsoda és mit akar, egyszerűen elzavarta a fiút.

Ismét az országúton állt, s azokra a srácokra gondolt, akiről a rádióban hallott napokkal ezelőtt. Az újjáépítés híre tömegével indultak a Felső-Tisza árvíz sújtotta területeire a vele egykorúak. Hangosan megkérdezte magát: „Nekik vagy nekem volt szerencsém?” Válasz helyett leírandó sorokat mormolt magában: „A fiú ott ült a vízparton, háta mögött a vízlépcsővel. Szemét elvakította a folyó apró fodrozódásán szilánkokra törő napfény. Kezével eltakarta szemét. Arra gondolt, mindent tud, csak még várnia kell. Az lesz a jel, amikor első ízben sikerül megírni a lány szemén a fényt”.

A stoppot ünta, abba akarta hagyni az egészet. Évekkel később, férfikora idején az utazás fordulópontot jelentő pillanatát pontosabban meg tudta ítélni. Világosan látta — mert ebből a jellemvonásából sok mindent megőrzött később is —, hogy érzelmei vonzódtak azokhoz a miniatűrökhöz, amelyeket gyerekkora és rövidke ifjúsága éveiből előbányászott, mert ezek az emlékek minden feltámadás alkalmával újabb részletekkel gazdagodtak, finomabb szövésűek lettek. Mégis, a mozgásigénye, amiről azt hitte, hogy az esze, azt sugalmazta, hogy inkább történetet akarjon, a maga történetét, egyértelmű tetteket, követhető cselekménysort; a miniatűrök helyett az az ikon szélén körbefutó élettörténetet, középen egy világos fogalmazású portrét, minden vonás határozottságával. A raffaeli árnyalatokban titkon kedvét lelte, mégis az adott pillanatban szeretett magáról harmadik személyben és múlt időben beszélni, hogy az idő mozgásával kierőszakolja a cselekményt. Ilyenkor „a fiú”-nak szólította magát. Ebben kedvét lelte, es nem vette észre, hogy az ikonkor helyett a Raffaelo-kort éli ezzel is, mint az emlékezővel, miközben az előbbire vágyik. Később jól tudta, hogy ifjúkori lehetőségeinek ez az észrevétel volt a titka, mert kitágította az időt és szabadon járt-keljt benne, anélkül, hogy ez feltűnt volna önmagának.

Már sötétedett és biztos volt benne, hogy egyetlen kocsni sem veszi fel. A távolban város fényei égtek. Míg gyalogolt a város felé, prédikatív rilkel szövegemlék nyomán, kérdéseket fogalmazott magában:

„Sem árvíz, sem országút, sem erőműépítés, hanem valami más. Lehetséges lenne, hogy köznapian egyszerű dolgok inkább? Szerelmesed szemében a fény, öregasszonyok arcán a ránc. Kádban leander, benned az emlék, ami átkanyarog egyszerű cselekedeteiddel telő napjaid között?

Lehetséges lenne, hogy újra kellene olvasnod mindent?

Lehetséges lenne, hogy az idő hámjába befogva magad, elhagyva a könnyű lebegést, megélnél mindent, amire vágysz, s annál többet is?

Lehetséges lenne, hogy ezek után lennél kész országútra, árvíz ellen, erőműépítésre?

Lehetséges lenne, hogy csak mindezek után születhetne néhány jó írásod?”

Ekkor biciklizajt hallott a háta mögött. Sietve befejezte, mintha pontot tenne a képzeletbeli írás végére: „Mindez bizony lehetséges”. Megállt, bevárta a biciklist. A sötétben nem vehették jól szemügyre egymást, mégis, ahogy pár szóból kölcsönösen megértettek mindent, nem zavarta őket a sötétség. A biciklis elmondta, hogy itt a közelben áradt egy eddig ártatlannak hitt folyócska, és összedöntött néhány vízparti házat, köztük a barátját, azt építik; talán már vasárnapra be is fejezik. A fiú kevesebbet tudott mondani: a városba igyekszik a vonathoz, talán eléri az utolsót, s reggelre otthon lehet. A biciklis felültette a vázra, bekarikázott vele a városba, egészen az állomásig. Amint letette a lábát, megtántorodott, kis híján elesett.

A bicikliváz nyomásától teljesen elszibbadt a jobb lába. Fájó, bizsergő csonkot érzelt a talpa helyén. Fel órába is beletelt, míg életre masszírozta a combját, lábszárát.

Vonat csak hajnalban indult, s mikor végre elindult, a fiú rögtön elaludt. „Az ajtó egészen könnyen kinyílt. Így csak álomban nyílnak az ajtók” — gondolta még. — „Hangot ez sem adott, ellenállás nélkül, szinte a kilincs érintése előtt feltárult előtte. Itt kell lenniük, máshová nem mehettek, másokkal nem járnak össze. A nappaliban és a hálószobában nem talált senkit. Benyitott a konyhába. Ennek az ajtaja éppoly könnyen nyílt, mint a lakásé. Az asszony, akinek a leanderleveleket adták, szétvetett lábakkal feküdt a heverőn. Próbálta visszatartani magában a hasonlatot: mint a szétfeszített lábakkal boncoláshoz kigombostűzött béka. A kövön, lavórban vízzel elegyedve nyálkás, vérfekete valami úszott. Nővére, kezében a felmosóronggyal a követ törölte. — Így találtam, ahogy benyitottam hozzá — nézett fel, még mindig a felfedezés döbbenetével. A kalauz riasztotta fel. Szétnézett a kupében, a hozzá hasonlóan dideregve cihelődő embereken. Míg álmosan a jegyét kereste, majd átnyújtotta a kalauznak és a lyukasztó fémje kattant a jegykartonon, emlékezetén, mint a vonatablak mellett elfutó távirópóznák, egy rég olvasott verstördék suhant át:

„Az egész nem igaz; — álom.
Fekszem és kitalálom.
Csakhogy valami fájjon.”

Tamás István:

Kötéltánc

ráng

ring
ernyed és feszül
arcodba röhög
s futva menekül
rémülten ri
vacogva kívül
s tajtékban belül
hitedre hág
s velődbe merül
pontba zsugorodik
s a világra kerül
előtted áll
s hátad mögé kerül
kerül
mibe kerül
Míg helesorbul
rokkán
a szeletelő elme

Kesely

lábú

hamar-dalok hátán
madár-könnyek
felhőszakadása
áztatott át
s tarkómba harapott
a nyilas dél
mikor a vágták
szilaj csodáit
indultam menteni

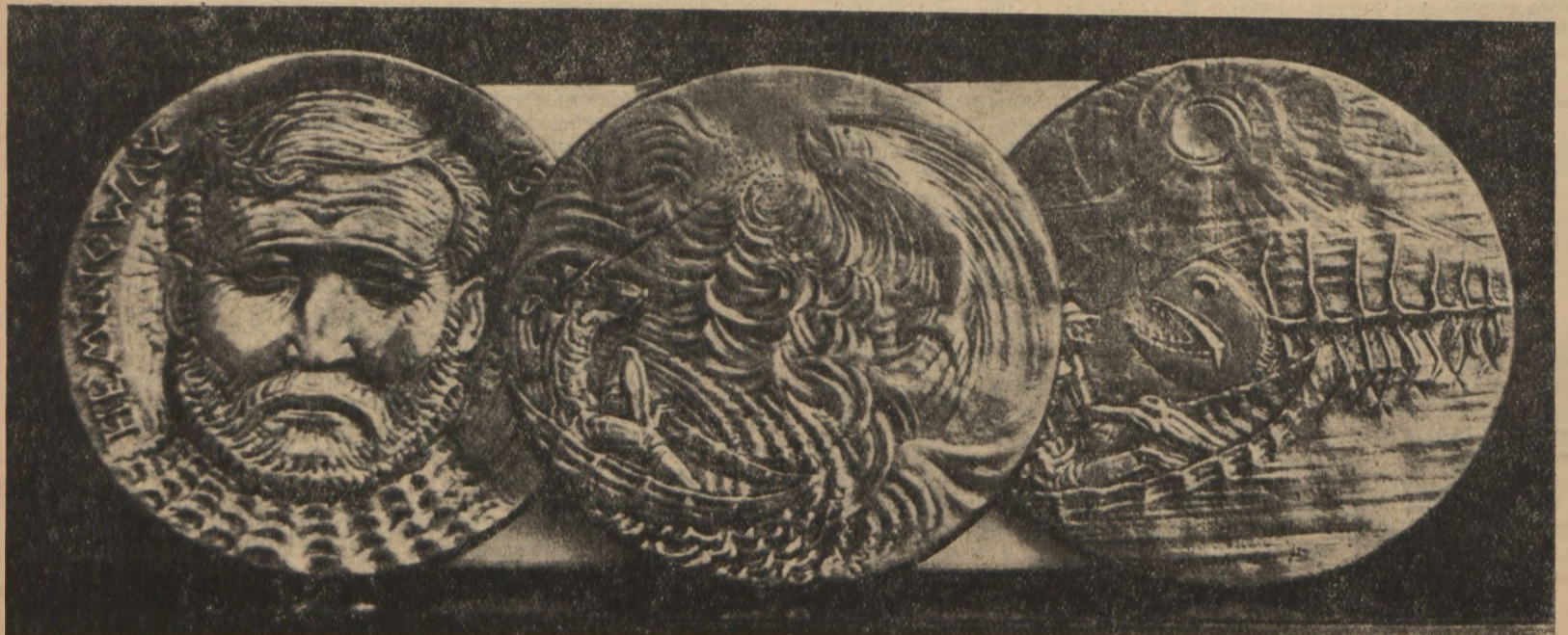
A történések vitás
jelenéseire
leszegett fejű forduló
feszültek
s hátukon
hasított szíjak nyomával
szalonnás földek
rakták le elem
maradéktalanul
kegyelmeiket
S a meghokrosodott
jegenyek árboacán
ágaskodva
magába meredt
a táltos-nyerítés

Bal

oldaladra

feküdj
ha éber álmod akarsz
Fenekednek a fenevadak
leselkednek
dúvadak a nyájra
Veszejtő dudva divatokban
terpeszkedik
a mormota-közöny

Zsákok kibújó héhelyszögeit
megirigyelt sünök
gömbölyödnek
s vackolnak be
a tévedések kétes
padnalába
takarózva
tobzódó trombiták
takarodóival
Pányván a herélt
inametszettek lásd
csak szivedre dölve
hallhatod ereid
ébresztő dobpergését

Rákóczi és megyénk korabeli irodalma

Rákóczi, miközben politikai okokból vagy a szabadságharc alakulása folytán többször megfordult Nógrád megyében, nemcsak ihlette a megyebeli irodalmat, hanem személyesen is kapcsolatba került a megyében élő írókkal. Hiszen a Habsburgokat képviselő, hagyományosan aulikus beállítottságú, szécsényi származású Széchenyi Pál kalocsai érsek, aki 1704-ben éppen Szécsényben folytatott előzetes tárgyalásokat a megegyezés lehetőségéről II. Rákóczi Ferencsel, maga is tollforgató ember volt. akárcsak az érseki székben is elődje, a matuzsálemi kort megért (103 éves korában meghalt) Széchenyi György, akit az erdélyi fejedelmi ház ellen írott híres gúnyírat, a *Nova Transsylvania* szerzőjeként tartanak számon.

Maga Rákóczi Ferenc is a kései barokk nagy íróalakja volt: monumentális prózája mellett verseket is írt. Még közelebb állt az aktív irodalomhoz a losonci születésű Ráday Pál, aki Rákóczi személyi titkára és a titkos kancellária vezetője lett, s akit a Rákóczi-szabadságharc jelentős politikai írójaként tartanak számon. Ráday Pál a bizalmi beosztást és Rákóczi barátságát alighanem édesapjának, Ráday Gáspárnak köszönhette, aki Lengyelországban Rákóczi mellett hunyt el. Azonkívül, amikor a megye nemessége 1703. november 8-i közgyűlésén csatlakozott Rákóczi felkeléséhez, a hűségnyilatkozatot Ráday Pál akkor Losoncon élő főjegyző apósa, Kajály Pál vitte meg a fejedelemnek Tokajba. Rákóczi Rádayt nyomban beszercebányai főharmincadossá nevezte ki, s alája tartozott a zólyomi, korponai, szécsényi és balassagyarmati fiókhivatal is. Később, titkár és kancellár korában Rákóczi megbízásából ő indította meg az első magyar nyelven megjelenő újságot, a *Mercurius Hungaricus*, a későbbi *Mercurius Veridicus ex Hungáriát*. Ráday Pál írta a külföld tájékoztatására szánt, a szabadságharc jogosságát bizonyító, megrázó erejű, „Recrudescunt” kezdetű, híres *Manifestumot*. Ő fogalmazta meg a kurucok törvénykönyvét és megannyi röpiratát. Vezető műfaja a költészet, különösen a kegyességi irodalomban alkotott maradandót, de nevéhez fűződik a híres Ráday-könyvtár alapítása és gazdagítása is. Nemcsak művelője, hanem mecénása is volt az irodalomnak. Igazi barokk alak, aki nem tud távolmaradni a közélettől, amellet intenzíven műveli az irodalmat. Jó barátai közé tartozott Bél Mátyás és Mányoki Ádám is. Kuruc korszakának emlékét őrzi a „Rákóczi Ferenc tiszteletére mondott versezet”:

Oh, veszedelemben forgóknak istene,
Az ki Nagyságodat híven vezérlette,
Keserves ínségből íme kimentette:
Áldassék szent neve örökké érette.

Hogy ellenségedet így megszegyenité,
Reménységed kívül lábad alá veté,
Az többit is isten törülje el szinte,
Ne tegyen akadályt Nagyságodnak mérge.

Jó kegyelmes uram, hogy isten Nagysádat
Erdély országának erős oszlopának
Béhozza s alatta kegyelmes urának,
Az árvák istene marasszon meg annak.

A Rákóczi-kor másik nevezetes krónikása Tolvaj Ferenc, aki megénekelte a Rákóczi-szabadságharc első három esztendejét. Sokoldalú munkásságából (matematika, irodalom, költészet)

a közéleti szereplés sem hiányzott: előbb a losonci református iskola rektora, később Nógrád megye szolgálatában a megye gyalogseregeinek kapitánya. Egy ideig Murány várának porkolábjaként működött. Lefordította *Comenius Praecepta morumát*. *Arithmetica* című munkája számos kiadást ért meg. A Rákóczi-szabadságharcról szóló művében saját hőstetteit is megénekelte, minthogy Zólyom megvételében és a vágvecsei győztes csatában személyesen is részt vett.

A *Zólyom vára megvételéről* című művét Murány várából juttatta el Radványszky Jánosnak Rozsnyóbányára, aki ott mint az ország kincstárnoka és udvari tanácsos, a Rákóczival éppen együtt ülő kormánytanácson volt jelen. Ez volt az az időszak, amikor Tolvaj Ferenc vénségére visszavonulva már második esztendeje mint porkoláb élt Murány várában. (Rákóczi 1705. március 22-én intézett parancsot Fáy István murányi főkapitányhoz Tolvaj porkolábságra való beiktatásáról.) A *Zólyom vára megvételéről* szóló versezetet Tolvaj a következő ajánlás kíséretében küldte meg Radvánzskynak: „... Ha későn is, de valamely részecskéjét elküldtem az én nagy Uramnak ígért conceptuskából, melly is: Prologus, Historilogus, Zelilogus, Epilogus. In quarto lévén leírva — de nincs purálva —, áll 9 1/2 árcuson. Az igaz, nem méltó, hogy az Úr magát fárasztaná olvasásában; hanem valamely ifjúval ha maga előtt olvastatja. De mindazáltal, ha publicummá leszen vala, — kész lévén már ezelőtt esztendővel —, nem volt volna káros nemzetünknek...”

Az egészből mindössze két írott ív, nem teljesen negyedrészes maradt meg. Thaly Kálmán reménykedve meg is jegyezte egyik írásában: „Vagy talán föltalálható lenne a többi is Nógrád, vagy Gömör valamelyik Tolvaj-jal rokon nemes családjának levéltárában?” Sajnos, mindmáig lappang valahol, ha végleg meg nem semmisült.

A fennmaradt első és második rész elé Tolvaj Ferenc akkori szokás szerint magyarázó alcímet is írt. Az első rész alcíméből: *Mint folyt Magyarország dolga in Annis proxime elapsis 1703, 1704 et 1705, azokról írt rövid rythmica historia szakaszai*. Sajátos, addig nem használt műfaji meghatározás a „rythmica historia”. Egyébként Tolvaj műve elején azt is hangsúlyozza, hogy csak annyit írt meg, amennyit biztonságosan tudott a történelmi eseményekről. Idézet a műből:

... Zólyomban a német, derék erősségben,
Várhoz a mi szükség, van jó készütségben:
A váras jöllehet a magyar kezében,
De mesterség várban kapni üstökében!

Azért főcommandó Radvánzcki Jánosnak
Ezt megparancsolja, mint hazafiának:
Mellette lévőkkal együtt e dolognak
Légyen folytatója, szolgálván Hazának.

Ahhoz képest Nemes Vármegye zászlója,
S Nógrádból hajdúság jó négy zászló-alja,
Zólyom vármegyének két hajdú zászlója —
Illy kis militia volt német bajnokja.

A „főcommandó” alatt Bercsényi értendő, a Nemes Vármegye alatt Zólyom; s zászlója nem más, mint a hadra kelt lovas nemesség. Hiába, ez már barokk költészet!

Hosszasan megverseli a magatartás szabályait, hogyan kell viselkednie a közkatonának, a strázsának, a tiszteknek. Majd utalás a korábbi, november 15-i ütközetre, amikor Vak Bottyán még a német oldalon harcolt, s maga Tolvaj térítette át a kurucok oldalára:

(Itt Bottyán János is benn rekedett vala),
Mert régi nagy vitéz némettel lovagla;
De Tolvaj Ferencnek tőlle lón parola.
Hogy ez magyar ügghöz ő szíve meghajla.

Tolvaj a későbbiek során sem felejtí ki magát a történelemből. Így ír a nógrádi hajdúk sérelméről és a maga igazságos szerepéről:

Míg a kótyavetye áll, már a parancsolat
Érkezik, hogy Nógrád oda hol rácz mulat
Tisza-Duna között arra végyen utat.
Ellenséget hol hall s hová szükség mutat.

Ezen gyalogságnak azért commendója
Tokajtúl megtérvén, készül két zászlója,
Egyetemben indul velle két tarackja,
De Zólyomban marad hadi portiója.

Öt forintnál többet ott egy kardra adtak,
Nógrád eldobolván, csak fél tallért hadtak
Egy kardra számára, — így károsítottak,
Jóllehet vigyáztak, frissen is puskáztak.

De van parancsolva Radvánczki jó úrnak,
Hogy contentáltassa hajdúit Nógrádnak;
Lesz is még ideje executiónak,
Commendó úr tézzen eleget instánsnak.

Hát ez az intáns maga Tolvaj volt, aki több folyamodványban is kérte Rákóczit és Bercsényit, hogy a nógrádiak hátrányos elbírálását megszüntessék, és ők is arányos osztaléket kapjanak. A kérelmekre azután Radványszky meg is kapta a fejedelemtől vagy Bercsényitől az igazságtalanságot korrigáló parancsot.

A Rákóczi-szabadságharc bukása után elburjázott a napló- és memoáirodalom, nagyobbára oly célból, hogy nemesek és főurak igazolják, kivédjék, kényszernek állítsák be a maguk „kuruc” tetteit a császári hatóságok előtt. Persze, jócskán akadt olyan napló és visszaemlékezés is, amelyből teljesen őszinte hang üti meg az olvasót. Így például tiszta irodalomként hat Balla György *Nagykőrösi krónikájából* az egyszerű nép helyzetét szemléletesen bemutató mondat: „Hol magyar jött bé a városra, hol német, hol kuruc, hol labanc; ha kuruc katonaság jött bé, annak mindenének kellett lenni, valamit kívánt, ha pedig len labanc, annak hasonlóképpen kívánságát bétölteni kellett”.

Nem köntörfalazott német nyelvű naplójában Zweig János Kristóf selmecbányai bányamester sem. Naplóját a véletlen és Kacs Kovics Lajos, egy belevaló Nógrád megyei ügyvédbojtár mentette meg az utókor számára. Az történt, hogy Jekelfalussi táblabíró Selmecbányán egy kalácsütő kemence elé kitett begyűjtős papírok között megtalálta az értékes naplót, amelynek értékét valójában a mohorai Kacs Kovics Lajos fedezte fel, aki

ifjú korában Jekelfalussit, mint a bányavárosokra küldött biztost akkortájt kísérte. Jekelfalussinak csupán annyi az érdeme, hogy megőrizte a német nyelvű „írományt”, Kacs Kovics viszont közkinccsé tette. Magyarra fordította és közzétette a *Tudománytár* 1835. évfolyamában. A német nyelvű, eredeti napló azóta is lappang valahol.

A Zweig-napló nógrádi vonatkozásai közül legérdekesebb a szécsényi országgyűlésről Selmecbányára érkező hírek rögzítése. Érdemes végigkísérni, hogyan látta a kényszerből kuruc, szívvel a császáriakhoz húzó Zweig a szécsényi országgyűlést, amelynek eseményeiről amúgy is csak levélből, elmondásból, kószá hírek-ből értesülünk. Kár, hogy e helyütt nincsen hely részletes közlésére. Ízelítőül mégis idézek néhány mondatot az 1705. augusztus 30—31-i bejegyzésekből: „Innen útnak indultak a nemesek az országgyűlésre, azonban nem Rárórsra; mert a felsőmagyarországiak Szécsénybe, az ide valók Lévára hívtak. Szinte ez nap érkezett Schrötter levele egy városi örrel, aki egyszersmind jegyzékét hozta neveinek, kik előbb a néptől félvén a magyar viseletbe öltöztek, s most ismét németbe járnak. Magyar öltözetüket tehát ezennel a fejedelem emberei számára voltak kötelesek átadni”.

A kuruc mozgalmakhoz egy idő után az eleinte megtévesztett észak-nógrádi szlovákság is csatlakozott, hiába lázította őket Balassa Ádám, a labanc kékkői földesúr. Bercsényi ugyanis idejében szlovák nyelvű kiáltványban oszlatta el a szlovákság kétélyeit. A németellenesség a magyar és a szlovák lakosságban egyformán mély gyökerekből táplálkozott. erről tanúskodik az itt magyar fordításban közölt szlovák „istóriás” ének idézett néhány sora is.

Amilyen a fatörzs, olyan a gyümölcse,
azt lesi a német, bendőjét hogy töltse.
Az ország védelmét semmibe se veszi,
de a zsákmányolást, bezzeg azt szereti.
Hever a táborban, kockázik, kártyázik,
falvakhosszat tyúkkal, libával csatázik

Rendkívül gazdag a palóc falvakban a kuruc népköltészet is. Minden kis hegyi falu, tiszta forrás. Kodály is számos kuruc, főleg bújdosónótát jegyzett föl Nógrádban. A következő szomorú bújdosóéneket Pásztón gyűjtötte be:

Erdő mellett estvéledtem,
Subám fejem alá tettem,
Összettem két kezemet.
úgy kértem jó istenemet:

Én istenem adjál szállást,
Mert meguntam a járkálást,
A járkálást, a bújdosást,
Az idegen földön lakást.

Lakos György

Dokumentumok a Rákóczi-szabadságharc Nógrád megyei eseményeihez

A közelmúltban látott napvilágot a Balassi Bálint megyei Könyvtár és a Nógrád megyei Levéltár közös kiadványa, *A Rákóczi-szabadságharc és Nógrád megye* címmel, melyben egyrészt könyvtári ajánló bibliográfia, másrészt a Nógrád megyei Levéltár anyagából származó dokumentumválogatás szerepel; s sokszínű áttekintést kíván adni a szabadságharc megyei eseményeiről, illetve Rákóczinak és fővezéreinek Nógrád vármegyéhez intézett leveleiből, a korszak gondjairól, nehézségeiről, a mindennapi élet eseményeiről. Ugyancsak a Nógrád megyei Levéltárban található dokumentumok felhasználásával készült az a tanulmány, amely a Nógrád megyei Múzeumi Szervezet évkönyvében jelenik meg 1976-ban, s adalékokat tesz közzé a Rákóczi-szabadságharc Nógrád megyei hadseregellátási, -adózási kérdéseivel kapcsolatban.

Az említett munkákban fel nem használt dokumentumokból válogattunk ezúttal. Összeállításunk időrendben, bizonyos tematikus csoportosításban tartalmazza a válogatott dokumentumokat (eredeti szöveggel, és mai helyesírással, a hiányzó részek kipontozva), melyek a Nógrád megyei Levéltár őrizetében levő, a Nagy Iván történész által 1853-ban lemásolt, de csak részben fennmaradt „Rákóczi-levelek”-ből valók. (Az idegen kifejezések magyar megfelelőjét zárójelben közöljük.)

Rákóczi hadseregében megtalálhatók voltak az irreguláris és reguláris hadak, az önként jelentkező, a toborzott és a sorozott katonák (nemesi felkelők, illetve azok megváltására a nemesi birtok után kiállított zsoldos lovaskatonák, és a vármegye portái után kiállított gyaloghadjúk). Az önként jelentkező, toborzott jobbágykatonák a hajdúszabadság reményében, a kis-, közép- és főnemesség viszont elsősorban a nemzeti függetlenség reményében állt Rákóczi zászlai alá:

„A nemesember katonáskodásának törvény által rendelt módja a nemesi felkelés, a personalis insurrectio. ... Aki az insurrectióról igazolás nélkül maradt el, azt az 1622. évi XX. tc. értelmében vagyoni állapota szerint büntették.” (Esze Tamás: Kuruc vitézek folyamodványai 37. o.)

E tény ismeretében kell olvasnunk Rákóczinak Nógrád megye nemességéhez 1704. szeptember 3-án küldött alábbi levelét:

„... Minthogy a nemes ország közönséges szolgálatának promotiója (előmozdítása) úgy kívánja, a nemes vármegyének serio intimáljuk (komolyan meghagyjuk), hogy in gremio (saját kebelében) mingvárest generális insurrectiót (személy szerinti felkelést) publicáltasson, és magát a nemes vármegye úgy appromittálja (igazítsa), hogy egy hét alatt mind lovas, mind gyalog hadakkal, mentül felesebb számmal lehet, jöhessen a nemes vármegye táborunkba Szécsényhez, holott is a nemes ország szolgálatjának folytatása iránt fogja venni dispositionkat (rendelkezésünket). Ezen intimatiókat (utasításunkat) pedig a nemes vármegye minden késedelem és fogyatkozás nélkül effectuálni (megvalósítani) igyekezze, hozzánk és a nemes országhoz tartozó kötelessége szerint...”

Mint olvasható, a nemesség saját nemesi felkelését zsoldosokkal megválthatta. Mivel Nógrád megye nemessége részéről e téren nagy volt a lemaradás, gróf Bercsényi Miklós 1705. június 27-én levélben fordult Nógrád megye nemességéhez:

„... Friss emlékezetében lehet a tekintetes, nemes vármegyének, minemű intimatióim (utasításaim) mentesek legyen nemes vármegyékre közönségesen az personalis insurrectio (személy szerinti felkelés)

helyett zsoldosoknak előállítására iránt, melynek effectuatiójában (végrehajtásában) minthogy a nemes vármegye úgy látom nagy késedelemességet mutat, akarám azért újabban... előbbeni intimatióhoz képest hazafiúi kötelességére praesentikus (jelen soraimmal) a nemes vármegyét adhortálnom (buzdítanom), ezen nemes vármegyétől obveniáló (kijáró) zsoldosoknak statutióját (előállítását) admaturálni (siettetni), és minden időhalasztás nélkül méltóságos fejedelem ő nagysága oldala mellé expediálni (kibocsátani) el ne mulassa...”

1705. október 10-i levelében közli a fejedelem a vármegyével, hogy:

„... Mely sok fogyatkozások estenek legyen ekkoráig mind az úri, és nemesi rendek által felállítandó zsoldos lovasoknak, mind pedig a nemes vármegyétől in communi (közösen) esendő portális gyalogoknak állapotában a confederált (szövetkezett) nemes státusoknak (rendeknek) a mostani generális conventus (közgyűlés) alkalmatosságával is representálván (kimutatván), maga is jól tudja a nemes vármegye...”

Nemcsak a katonának állás, hanem a hadseregellátás gondjait is elsősorban a parasztság viselte. A szabadságharc kezdetén Rákóczi saját birtokának jövedelméből, a kincstári jövedelmekből (fiskális birtokok, harmincadok, sókereskedelem, bányák stb.), továbbá a XIV. Lajos francia királytól kapott segítségből, majd ezek mellett a dézsma, a pénzadó, élelmiszeradó bevezetéséből fedezte a háború költségeit.

Rákóczinak 1704. március 23-án Nógrád megyéhez küldött leveléből megtudjuk, hogy:

„... nemzetes és vitézlő Bohus Ferenc hívünket küldöttük és bocsátottuk azon nemes vármegyében lévő minden fiscalis (kincstári) jószágoknak, kiadott instructiója (utasítása) szerint való conscriptiójára (összeírására). Mely, hogy annyival is jobb renddel mehessen véghez, a nemes vármegyének serio intimáljuk (szigorúan meghagyjuk), maga érdemes tagjai, s assessori (ülnökei) közül kettőt említett conscriptor (összeíró) hívünkhöz adjungáljon (csatoljon), és exmittáljon (megbízson), kik is mind a jószágok, s azoknak jövedelmi iránt experientiájok (tapasztalásuk), mind pedig az haza javának szolgálatjának előmozdításában szíves szeretetek, és készségek legyen...”

1704. április 20-án rendelkezett Rákóczi a rézpénz veretéséről:

„... akarunk egy millió rézpénzt veretni, és annak a nemes vármegyékben, királyi szabad városokban folyását publikáltatnunk, ily istenes igyekezettel, hogy istenünk rövid időn az rendes jövedelmeket a bányákból, kereskedésekből, s több fiscalitásokból az maga kívánatos rendire helyre állítván, akármely nemes vármegyétől, és királyi szabad várostól azon rézpénz Selmeceen eddig az országban folyni szokott jó pénzen bizonyosan felváltassék...”

Rákóczi a rézpénzt zsoldfizetésre, bányászok, munkások fizetésére, piacok, vásárok fizetési eszközének, adósságok törlesztésére szánta. Kezdetben Rákóczi csak a reguláris hadaknak fizetett zsoldot, később az állandóan szolgáló mezei hadaknak is. Bár a rézpénz 1704—1705-ben nagy segítséget jelentett a kuruc államnak, a kereskedők kezdetűl az ércet, a nemesfémeket, s nem a rézpénz névértékét tekintették értékmérőnek. Rákóczi minden törekvése ellenére a rézpénz értéke egyre csökkent; 1707-ben már senki sem fogadta el (még a katonák sem zsoldként), noha a meglévő mennyiséget devalválták; lepecsételték.

A hadsereg élelmezésének, fizetésének, felszerelésének intézésére még 1703 őszén létrehozott központi szerv, a Hadi Commissariatus (főbizottság) többször foglalkozott a rézpénznek mint fizetési eszköznek, s egyáltalán a hadseregellátásnak sok-sok kérdésével.

1707. szeptember 25-én a rézpénz felhasználása és adó ügyében fordult a Hadi Commissariatus többek között Nógrád megyéhez:

„Nem tudjuk mire vélni, hogy a nemes vármegye felséges urunk parancsolatjával, ónodi kongresszus alkalmatosságával, országunk végzésével úgy hazánk boidogulására célzó nemzeti ügyünkkel igen keveset gondolván, a veres pénznek böcsit kiadott artikulusok szerint nemhogy manuteneálná (fenntartaná), de jobb részint egyenes folyását sem hozta be, sőt inkább visszaját tapasztaljuk, midőn sokan úri, fő és nemes rendek közül magok venaléját (eladnivalóját) csak fejér pénzen merészlik árultatni veresnek contemptusával (mellőzésével) nem gondolván meg az hadi rendeknek minémű pénzt praestálnak (nyújtanak) fizetésekre; mégis olyat, akit nem adunk, kívánnak tőlünk, mivel pedig Isten kegyelme után hadakozásunk által reméljük feltett célunknak s szabadságunknak elnyerését, kérjük azért nagy böcsülettel a nemes vármegyét, ne nehezeltse mindezen dolgokat szívére bocsátani, és már egyszer maga megmaradására effectusban (megvalósításban) is vétetni, mert kénytelenítettvén hadainknak manutentiójára (fenntartására), és tovább jobb móddal való subsistentiájára (ellátására) olyan assignálnunk (utalványoznunk), amelyik nemes vármegyében minémű pénz kevesebb léssen, valamint már megírtuk volt, abból származható nagyobb terhet maga okozván, nekünk ne tulajdonítsa, egyszersmind szükségesnek látjuk, parancsolja meg a nemes vármegye maga tiszteinek kemény büntetés alatt, ha ezután is találhatnának némelyek, kik a veres pénzért semmit eladni nem akarnának, lévén minden rendűeknek dicájok, az olyannoktól obvenienseket (tartozásokat) fejér pénzü szedjék minden kedvezés nélkül...”

A Hadi Commissariatus területi, körzeti szervein keresztül tudta elsősorban munkáját végezni. Nógrád megye commissarius 1704-ben Usz Ferenc. Az ő munkájáról, a területi commissariatus feladatáról tájékoztatta Rákóczi 1704. november 13-án Nógrád megyét:

„... a nemes ország megmaradására... mely jó rendek, regulának ereje s életetője lévén, a commissariatus (biztosság) is, azt bizonyos districtusokra (körzetekre) fölosztván, praeficiáltunk (kineveztük) nemzeti, vitézlő Usz Ferenc commissarius (biztos) hívünket nemes Borsod, Gömör, Heves, Külső-Szolnok, Csongrád, Pest-Pilis-Solt, Nógrád, Kishont és Zólyom vármegyékben bizonyos, a nemes ország mostani állapotára célzó instructióval (utasítással), és hogy a naturalék (természetbeniek) repartitiojában (felosztásában), administratiojában (kiszolgáltatásában) következett rendezetlenség orvosoltassék, a nemes vármegye is tudhassa, mennyi éléről kell provisiot (gondoskodást) tenni, a generális repartitio szerint obveniált (kijutó) a nemes vármegyére hónaponként búza 756 kassai köből, hús 126 mázsa, vagy minden mázsa húsert 4 magyar forint, zab 1386 kassai köből...”

Fontos szerepe volt a kuruc állam vérkeringésében a postának. Annak megszervezésével, a vármegyének a szervezéssel kapcsolatos kötelezettségeivel foglalkozott Rákóczi az 1704. április 15-én Nógrád megyéhez küldött levelében:

„... tettünk olyan dispositioj (rendeletet), hogy a veredariusok (postások) közül kinek-kinek, ha simplex posta léssen, legyen angariatim (évnegyedenként) fizetése 10 tallér, ha pedig a posta másfél vagy dupla léssen, és három, vagy négy féle is fog szolgálni, aszerint proportionáltassék (alakítottassék ki) fizetések, és mivel minden veredariusnak a szolgálat mivoltához képest kell postalovakat és postalegényeket is tartani, ... minden óra egy-egy óra két köből abrak, egy szekér széna, a postalegényeknek pedig kinek-kinek egy-egy tallér, fél köből élet, esztendő szerint pedig fél köből lenese, borsó, kása vagy tatárka, és esztendő süldő adattassék. Intimáljuk (meghagyjuk) azért a nemes vármegyének ezen általunk rendeltetett fizetés iránt úgy alkalmaztassa magát, hogy ezen közönséges szolgáltnak fizetések iránt fogyatkozások ne legyen...”

Rákóczi gazdasági, katonai, államszervező, hadseregének kiképzésével foglalkozó, diplomáciai, a vallási békét megteremtő és sok más irányú tevékenysége mellett, keresztényi buzgóságának is szép példáját adta. Hasonló magatartást kívánt katonáitól, a lakosságtól. Erről vall többek között gróf Károlyi Sándornak 1709. május 5-én Nógrád megyéhez küldött levele:

„... a tekintetes statusoknak az haza generális (általános) végzéseit megérthette a tekintetes, nemes vármegye, s azok között a pénteki böjtöt is, melyet felség's vezérlő fejedelmünk keresztényi buzgóságától felindítatván hazánk fegyverének örvendetes kimeneteleig az ellenünk felgerjedett isteni fenség haragjának csendesítésére és enyhítésére felvenni méltóztatott, s mindnyájan megegyezett akarattal bevettünk, s megtartására magunkat obligáltuk (köteleztük), mindazáltal ezen földön való megfordulásom alkalmatosságával nem kevés felháborodott szívbeli indulattal kelletik ellenkezőjét tapasztalnom...”

Leblancné Kelemen Mária

Munkásfiatalok III. országos versmondó versenye Salgótarján

Salgótarján várossá válásának 50. évfordulóján került sor arra — a magyar irodalmi élet történetében talán először —, hogy versmondóversenyre szólítsák egybe az ország munkásfiataljait. Nemes művelődéspolitikai célt magáénak mondható, tudatos kezdeményezés volt ez, s a versenyfelhívás fogadtatása igazolta a szándékot: a munkásfiatalok igényli az ilyesfajta seregszemlék megszervezését.

Az 1976-ban immár harmadízben megrendezett versenyt a Szakszervezetek Országos Tanácsa, a KISZ központi bizottsága, az Építő- Fa- és Építőanyagipari Dolgozók Szakszervezete központi vezetősége és Nógrád megyei bizottsága, a Népművelési Intézet, a Szakszervezetek Nógrád megyei Tanácsa, Salgótarján város Tanácsa és a „Kossuth” Művelődési Ház vezetősége hirdették meg. A kiírás egy SZOT-díjas költő versének és egy szabadon választott költeménynek előadására tette kötelezővé; olyan művek bemutatását javasolta, amelyek ifjúságunk gondolkodásmódjának, életének tipikus vonásait tükrözik.

A versenyen harminc év alatti fizikai dolgozók indulhattak: az országos döntőt üzemi, városi, megyei versenyek előzték meg, melyeken több mint tízezer szaváló vett részt.

Milyen tanulságokkal szolgált a száz-tíz szereplőnek pódiumlehetőséget adó országos döntő? Az első szó a meglepődés. A szaválók többsége ugyanis a szinte eposzi méretű, gondolati-filozofikus jellegű, az emberiség sorsát, jövőjét — s nem is mindig a színvonalas költészet szintjén — boncolgató verseket választotta. Feltűnő volt a klasszikusok mellőzése (szinte hihetetlen, hogy egyetlen Petőfi-vers hangzott el, hogy Adyt — aki hirdette, hogy „Ifjú szívekben élek, s mindig tovább, tovább” — csupán egy versenyző idézte; hogy Arany János három verssel szerepelt, s századunk legnagyobb magyar proletárköltőjének, József Attilának is mindössze tíz versét hallottuk), még akkor is, ha a kiírás egyetlen megkötése —, hogy tudniillik SZOT-díjas költő verse kötelezően választandó —, korlátozta a sokszínűséget. Más kérdés, hogy a SZOT-díjas költők egy része köztudottan nem tartozik élő líránk élvonalába, így hát a valóban számontartandók közismert versei szinte már a csömörig ismétlődtek — Váci Mihály 36, Simon István 20, Benjámín László 16 alkalommal.

Feltételezhető természetesen, hogy a témaválasztás egyoldalúsága részint a versmondók, részint a felkészítők konzervatív szemléletéből is fakad. Úgy tűnik, sokak véleménye szerint csak terjedelmes verssel lehet pódiumon sikert elérni, hogy a vers értékét a terjedelem fejezi ki, s hogy a gondolatgazdagság kizárólag az elvont fogalmi költészetben fejeződik ki. E hibás szemlélet általánossá válása akadályozza költészetünk lényegének, jellemző sajátosságainak helyes megértését, a versbarátok és versmondók ízlésének, előadói stílusának fejlődését. Ugyanígy veszéllyel jár a klasszikusok „életbentartásának” elhanyagolása, hiszen nélkülük lehetetlen megérteni, feldolgozni s átfogóan értékelni napjaink költészetét.

Örömmel állapíthatjuk meg ugyanakkor, hogy a versenyzők többsége pódiumra érett, jó terjesztője és népszerűsítője volt a költészetnek; többségük jól és pontosan értelmezte a bonyolult mondanivalójú alkotásokat, ismerte és tudatosan használta az előadói eszközöket, helyesen koncentrált a mondanivaló meggyőző értelmi és érzelmi kifejezésére. Mellőzték a hivalkodó eszközöket, a deklamálást, a fölösleges gesztusokat. A szép magyar beszéd birtokában mutatták be anyanyelvünk szépségét, gazdag sokszínűségét.

A munkásfiatalok III. országos versmondóversenyének növekvő színvonala és sikere azt igazolja, hogy a versmondás, az irodalmi ismeretterjesztés immár országos mozgalommá vált a munkásfiatalok körében, egyre tudatosabban és szervezettebben épül be közművelődési intézményeink programjába. Így kerülnek újabb és újabb tömegek a költészet hatókörébe, ezáltal növekszik a költészet ember- és közösségformáló ereje. A rendezvény egyre színvonalasabb hagyománnyá nemesítése tehát valamennyiünk érdekét szolgáló felelős kötelesség.

Csik Pál

Palóc Múzeum, 1976

A nógrádi szép vidéket járva a táj és az ember, a múlt és a jelen kapcsolatának sajátos hangulata kíséri a szemlélőt: a honfoglaló törzsek nevét őrzik a városok és falvak, régi harcok néma tanúi a porladó várak, szellemi nagyjainkat idézik a csesztvei és horpácsi kúriák, élő emlékek a munkások és bányászok harcai, 1919. vöröskatonáinak és 1944. partizánjainak fényes tettei. E gazdag múltra épülnek Nógrád dolgos népének nagy-szerű mai eredményei.

A bennünket körülvevő alkotások ismerete, a múltbeli emlékek megóvása fontos eleme a szülőföld szeretetének, annak az érzelmi kötődésnek, amely az emberiség nagyobb közösségéhez is fűz. A haladó történelmi, kulturális hagyományok ápolása, gondozása, megismertetése művelődéspolitikánkban következik. Népműveltségének szerves részévé kell tennünk mindez értéket, eszmei és történelmi tapasztalatot, amit az elmúlt századok haladó mozgalmi, szorgos kétkezi munkásai hagytak ránk. Keresnünk kell a maradandót, és meg kell találnunk mindazt, ami apáink, nagyapáink, földünket megművelő, kincseit felszínre hozó és védelmező elődeink üzenetét hordozza: az alkotás, a munka, a múlt életküzdelmeinek mélységesen emberi tartalmát.

Éppen ezért dicséretes az a törekvés, ahogy a megye dolgozói — állami és társadalmi vezetőivel együtt — gyűjtik, védik a múlt emlékeit, ahogy lelkes kutatóik feltárják és közkinccsá teszik a megye történelmi, kulturális örökségét.

Kiadványok hosszú sora, a megye történetének monográfiája, a színes tartalmú folyóiratban, a Palócföldben rendre megjelenő érdekes közlemények, és a múzeumok gazdagodó gyűjteményei, új kiállításai is mutatják ezt a szerető, értő gondoskodást. S Rákóczi emlékeze nemrég nyílt meg a múzeum Szécsényben, a helyreállított kastélyban, Salgótarjánban megkezdték az új munkásmozgalmi múzeum építését, amely majd a megye munkásmozgalmi harcainak és a munkáséletnek emlékeit mutatja be méltó környezetben — itt kap majd helyet az egyre gazdagodó képzőművészeti gyűjtemény is.

Ma pedig a nagy múltú és megújult balassagyarmati Palóc Múzeum nyitja meg ismét kapuit érdekes, új kiállításai-val.

Hazánknak ez a vidéke, az itt élő palócság azok közé tartozik, akik legjobban megőrizték a népi kultúra jellegzetességeit. Különleges értéke van ezért a most elkészült állandó kiállításnak, amely ennek a sajátos paraszti, falusi életmódnak emlékeit tárja elénk tudományos igényű és közérthetően. Több ez, mint a szokásos néprajzi bemutató, mert történetileg, összefüggéseiben mutatja be a régi életmódot, a hagyomány erejét. Hasznosan egészíti ki a látókat az a néhány tárló, amelyekben a város, Balassagyarmat gazdag múltjára emlékeztető dokumentumokat helyezték el.

Olvasmányélményeink válnak teljesebbé, hitelesebbé az irodalmi emlékszó-bákban, ahol a „jó palócok”, „tót atyafiak”, és az úri világ hű krónikásának, Mik-

száth Kálmánnak, majd a filozófikus mélységekben író és gondolkodó Madách Imrének emlékét idézik a tárgyak.

A szaporodó színvonalas kulturális létesítmények, intézmények is a megye gyarapodását, fejlődését jelzik mindannyiunk örömeire, megelégedésére. Ezek a kiállítások is hozzájárulnak, hogy a város és a megye dolgozói, főleg fiataljai, és az ide látogató idegenek is jobban megismerjék a múltat, megbecsüljék és tiszteljék értékeit, és jobban értékeljék a jelent. Nem lesz tehát hiábavaló a sok fáradságos munka, az áldozatvállalás. A múzeum leendő látogatóinak nevében is megköszönöm a megye és a város vezetőinek segítőkészségét, a múzeológusok és a kiállításrendezők igényes munkáját.

Részlet Gramvölgyi József kulturális miniszter-helyettesnek a balassagyarmati Palóc Múzeum kiállításának megnyitása alkalmából elhangzott beszédéből.

Köpeczi Béla – R. Várkonyi Ágnes:

II. Rákóczi Ferenc

II. Rákóczi Ferenc születésének 300. évfordulóján könyvkiadásunk nem tett ki magáért. Elszalasztott egy lehetőséget, pedig a jubileumi ünnepek fényében, az azok által nyomatékosítva megjelenő munkák nemcsak nemzeti történelmünk e dicső korszakával kapcsolatos ismereteinket tehetnék volna árnyaltabbá, de hozzájárulhattak volna a szocialista hazafiság további elmélyítéséhez is. Az évforduló napján csak egyetlen reprezentatív kiadvány tisztelgett. Újdonságát csökkentti, hogy egy 1955-ben már megjelent könyv második (noha átdolgozott) kiadásáról van szó. Az újnak így csak félig nevezhető munkát két neves kultúrhistorikusunk, *Köpeczi Béla* és *R. Várkonyi Ágnes* készítette el.

★

Nézzük, mit tudunk meg az említett kiadványból!

II. Rákóczi Ferencnek már a megszületése elé is nagy várakozással tekintett a hazai közvélemény. Ez nem meglepő, hisz' a kor két leghatalmasabb, az eseményeket legnagyobb mértékben befolyásoló családjának frigyéből született. Már kisgyerek korában is, mint a Rákóczi-ház „egyetlen, maradék ágáról” beszéltek róla, apja titkára levelében „ifjabbik fejedelem önagságá”-nak titulálta. Édesapja korai, váratlan halála után, amit nyomon követett a törökök kiűzésének sok vérrel, jajjal, pusztítással és éhínséggel terhes korszaka, ez a várakozás még inkább fokozódott.

A kurucok utolsó erődítményének, Munkács várának eleste után úgy látszott, hogy ez a reménység is szertefoszlott. A katolikus hitben nevelkedés, a je-

zsuita iskolák és a bécsi udvari élet után hazatérő, nagykorúsított Rákóczira alig ismertek rá. Német ruhában járt, német szokásokat vett fel, alig beszélt magyarul, s nem utolsósorban: német feleséget hozott magával. Az idegenben eltöltött éveknek is megvolt a maguk eredménye. Rákóczi olyan ismereteket sajátított el, olyan racionális gondolkodásmódot alakított ki magának, amelyek nélkül a későbbiekben nem tudott volna eleget tenni vállalt hivatásának, s amelyeket itthon nem lett volna módja megszerezni. Nagysárosi főispánsága idején már érlelődik benne az új Rákóczi. *Vallomásaiban* így emlékezett vissza erre az időszakra: „*Újra letelepedtem hazámban, amelynek sok különleges sérelme és még inkább közös sérelme jobban megérezte velem, milyen elnyomás alatt nyögött a haza*”.

A hegyaljai felkelés elől még Bécsbe futott, hogy magát tisztázza, de nem sokkal ezután elküldte levelét XIV. Lajosnak. Innen már egyenes az út a brezáni várig. A Brezáni Pátens a szabadságharc alatt kiadott kiáltványok, határozatok és rendeletek közt is a legalapvetőbb. Mint a szerzők is megállapították: „*... a magyar történelemben először országos méretekben a legszélesebb társadalmi alapokra helyezte Magyarország megőrzésének ügyét, és a népi mozgalmat az európai hatalmak erőviszonyainak rendszerébe kapcsolta. Sem a rendi-nemesi mozgalom, sem a népi kurucság szervezkedése nem lett volna elegendő, hogy ilyen távlatokkal indítson harcot*”. II. Rákóczi Ferencel itt már mint egy széles látókörrel rendelkező, a haza ügyében felelősen gondolkodó államférfival állunk szemben.

A csak egy évszázaddal később megfogalmazódó érdekegyesítés és közteherviselés alapelemei már nála is megtalálhatók. Bár a szerzők többször a szeméretük, hogy a jobbágykérdésben nem volt radikális, Rákóczi tudta, hogy a vármegyei nemesség nélkül szabadságharca hamar összeomlik. Kedvenc alapelve volt: „*Az időt az időhöz kell mérni*”. A nemesi követeléseket viszont úgy igyekezett visszászorítani, hogy az országgyűlések munkájába bevonta a vitézlő rend, azaz a harcoló katonák küldötteit is. Kormányzati módszereit a szerzők abszolutistának minősítik. Bár ez már benne volt a korszakban, mégis úgy hisszük, hogy a fejedelmet a szükség terelte erre. Mint maga is megállapította, az ország vezető erejét képező nemességnek a „neveltetése elhanyagolt” volt. Ezért egy szűk körű, de annál hatékonyabban dolgozó szakembergárdával vette magát körül. Ugyanakkor célja volt egy, a hazához hű, a kor követelményeinek megfelelő, művelt vezetőréteg kinevelése. A Nemesi Társaság létrehozását, iskola- és művészetpártoló politikáját ebből a szempontból kell értékelnünk.

Látható, hogy Rákóczi országépítő munkássága még egy békés korszakban működő államférfinek is a becsületére

vált volna, de nem elégedhetett meg ezzel, hisz' hadseregszervezőként és katonai stratégaként is helyt kellett állnia. A könyvet olvasva elkeserítőnek tűnik az a küzdelem, amit a császáriakon túl még saját kétbalkezes, botcsinálta, ugyanakkor hiú és egymásra is féltékeny tábornokai-
val is meg kellett vívnia.

Rákóczi hamar belátta (különösen a franciák höchstädti csatavesztése után), hogy Magyarország csak saját erejére támaszkodva, nem tud az osztrákoknak tartósan ellenállni. Ezért nagy súlyt helyezett a diplomáciára. Követei keresztül-kasul bejárták egész Európát. Sajnos, erőfeszítései szinte végig eredménytelenek maradtak. I. Péterrel is csak akkor tudta a szövetséget megkötni, mikorra az már akcióképtelennek bizonyult. Nehéz dönteni, ki várt többet a másiktól. Törekvéseit legfőképpen az angolok és hollandok már akkor meglévő kontinentális érdekei gáncsolták el, nevezetesen, hogy a francia túlsúllyal szemben egy erős közép-európai hatalmi pólust alakítsanak ki. Ez azután az angolok számára különösen kifizetődővé vált.

A szabadságharc menete, hanyatlása és a nemzetközi helyzet kedvezőtlen alakulása logikusan vezetett el a majtényi síkhoz és a szatmári békekötéshez. A legújabb történeti értékelések szerint ez olyan kompromisszum volt, amely egyaránt megfelelt mind a Habsburg-ház, mind a magyar uralkodó osztály érdekeinek. Az osztrákok agresszív, térhódító törekvéseit megállította, vagy legalábbis lelassította, és egy békésebb, a magyar szempontokat is figyelembe vevő kormányzási módra szorította. De ez nem történt volna meg a II. Rákóczi Ferenc vezette szabadságharc kilencéves küzdelmei nélkül.

★

A szerzőpár — Köpeczi Béla és R. Várkonyi Ágnes — a hatalmas történeti anyagban imponáló fölénytel kalauzolja az olvasót. Rákóczi alakját gazdagon árnyalják, bemutatva azokat az eseményeket és okokat, amelyek a függetlenségi mozgalom vezetéséig eljuttatták. Méltatják államvezetői erényeit, de nem takarogatják hibáit sem. Tartják magukat Rákóczi óhajához: „*Bárki légy, ne dicsérdj, ha megírod életem történetét*”.

Ez a sok vizsgálati szempontot tartalmazó történeti munka ugyanakkor hiányérzetet is hagyott bennünk. Bár a szöveg közben sok utalás történik a korabeli nemzetközi eseményekre, és a független helyet kapott kronológiai táblázat is segít eligazodni, úgy hisszük, mégis szükség lett volna egy olyan fejezetre, amely, ha nagy vonalakban is, de bemutatja a korabeli nemzetközi erőviszonyokat, érdekellentéteket és hatalmi csoportosulásokat; és úgy világítja meg a szabadságharc helyét és súlyát az európai színtéren. Ugyancsak elnagyolt képet kaptunk a Habsburg-birodalom akkori álla-

potáról és tényleges erejéről. (A könyvet olvasva például feltámad bennünk a kérdés: miért nem omlottak össze a kurucok már a trencsényi csata után? Honnan a császáriak beteges akcióképtelensége?) Máskor meg XX. századi normákat kérnek számon Rákócziól a szerzők (bár ez utóbbi észrevétel a szerzőpáron túl egész jelenkori történetírásunk egyik legfőbb fogyatékoságára is vonatkozik).

Mindent összevetve, a könyvet igen fontos munkának tartjuk, olyannak, amely elősegíti egy korszerű történelmi szemlélet kialakulását, ünnepi kiállítása, gazdag és tárgyyszerű képanyaga révén is méltó tisztelgés II. Rákóczi Ferenc történelmi öröksége előtt. (Gondolat, 1976.)

Rásó József

Ratkó József

Törvénytelen halottaim

A halál visszavonhatatlan, megfellebbezhetetlen. Az ember azonban (s talán, mert tudja, hogy az) mégsem tud belemenyugodni: ezért szakrális ünnep minden nép kultúrájában a gyász, a halottsiratás. A gyász és a tor az *élőknek* van, az *élőkért*. A túlélőknek le kell győzniük a halál rettenetét, az abszurd döbbenetét, hogy *élni* tudjanak. Aki nem tud megdöbenni, aki nem tudja elsiratni a halottait, az nem tud igazán élni sem, mert nem a gyász a legfeketebb fekete, hanem a közöny, a süket, cinikus csönd. A könny nemcsak sötét old, de bánatot is.

Ratkó József kötetét lapozva egyszerre ragadja meg az olvasót a gyász komor fensége és az azon átsütő heves életvágy, életszomj, az értelmes és cselekvő élet igénye. Az általános hiedelemmel ellentétben az igazi optimizmus *nem* a rózsaszín derű, a konfliktustalan ábrándozás a felhőtlen jövőről, hanem a felnőtt ember *józan* számvetése a valós tényekkel. Nagyvenen felül már nem rózsálgal ég a férfi hite, de számot vet az elűszkösödött, behegedt sebekkel is, amelyeket megtett életútján kapott. A felnőtt férfi *tudja*, hogy mindennek *ára* van, hogy sokszor nagyobb árat is fizetünk, mint amekkorát feltétlenül szükséges. Nem csupán közhely a népi bölcsesség, miszerint egyre többen maradnak mögöttünk *örökre*, ahogyan előre haladunk életutunkon. Igen, de a sírba szállók kitörölhetetlenül *bennünk* élnek tovább, s nekünk — halálunkig — vinnünk kell őket is magunkkal.

Az élők emlékezete az élő történelem. Aki letagadja, mert fél a múlttól, vagy, mert szégyenli, az nemcsak, hogy jelenét is félig éli meg, de a jövőjét sem tudja megtervezni.

A magyar történelemben nagyon is evidens gondolatok ezek. A költő: a nemzet józan, de érzékeny lelkiismerete. Rat-

kó Józsefben meg különösen erős a szociális elkötelezettség is, érzékenység is. Fájdalmi, dühei az időnek előtte sírba szállók, a méltatlanul elfeledettek miatt pörölnek. Nemcsak árvábbak vagyunk nélkülkük (Nagy Imre — költő, Veres Péter, Darvas József, Kamondy László stb. és a sok-sok névtelen nélkül, akik becsülettel tették a dolgukat), de szegényebbek is. Más írásaiból tudjuk továbbá, hogy Ratkó József árván nőtt fel: érthető, hogy szülei korai halálának döbbenetét a felnőtt férfi se tudja feledni (*Anyám, Félkenyér csillag, Homloka elé, Apám, Két ballada*). Ugyanígy érthető, hogy ez az érzékenység nem „áll meg” a magánügynél, a személyes bánatnál. Sorra veszi mindazokat, akik beépültek „Déva vára falaiba” (*Déva vára, Déva, Halottak faluja, Mese, Halott halottaim, Az utolsó versekből, Törvénytelen halottaim, Az öregek, Bartók, Majd hazajönnek, Jó hazát, Nélkülkük*). Megkapó ez a kép: Déva váráé. Nem Ratkó leleménye, nincs is egyedül, hiszen több vers, sőt, színpadi mű is felidézi a kőművesek áldozatát (lásd pl. a 25. Színház feldolgozását, Sarkadi Imre művének veszprémi bemutatóját). Az eredeti balladában az arany- a kőművesek mohó kapzsisa okozza a tragédiát; a XX. századi átíratokban a hangsúly a *felelősségre* tolódik át: *szükség-szerű-e* az áldozat, *jogunk* van-e az emberáldozathoz? A kérdés nem csupán költői:

„Hálnak a kőművesek is
s az anyák-ölni se kell.
Magzatok gyöngye hamvával telik
Meszesgödör, veder.”

Ha e tömör költői képet „lefordítjuk” a próza nyelvére, elég csak a statisztikákra, a demográfiai mutatókra utalni: a szívinfarktus éppen Ratkóék korosztályában arat; évente egy-egy Győr nagyságrendű város esik az abortusz áldozatul. A költő nyugtalansága jogos: így, ilyen árat adunk anyagi gyarapodásunkért. 1980-tól *csökkenni* fog a lakosság lélekszáma, s tovább is, ha nem fordítjuk meg ezt a folyamatot! Ki marad az így épült Déva várában, kinek épül akkor Déva vára? A költő válasza keserű.

„Ha Déva várának
így is híja lenne
nekünk kell, nekünk kell
tűzben hamuhodni
mészbe keveredni
falba falazódni.”

Ez nyilvánvaló képtelenség, hiszen magát az építés célját kérdőjelezné meg. A költő dolga azonban — több évszázados öröksége ez! — a kérdezés és a figyelmeztetés. Nem véletlen, hogy a kötetnyitó mottó egy Károli Gáspár-idézet. A felelős írástudó, a magyar költő vállalja is ezt az örökséget: a kényelmetlen, kellemetlen, ha kell, a szomorú dolgokat is kimondja. Ez: Károliék és a magyar költők felelősségtudata tartotta mindig ébren a nemzet tudatát, ők ostromoztak ha kellett, lelkesítettek, amikor eljött a cselekvés ideje. Ratkó sem tesz, tehet mást, hiszen *itt van* az értelmes, a felelős cselekvés ideje:

„Hó és zúzmarás vér határán
hajnal s halál ígézetében

jó hazát csak így, láztalanul
nem hebehurgyán, mégis hittel” —
vallja a *Jó hazát* című versében.

Bizonyos ponton mégis vitáznunk
kell a költővel. Nem a receptet, a „meg-
oldó képletet” várjuk Ratkótól, de azt
igen, hogy mélyebbre ásson, és tágabb
körben pillantson szét. A magyar törté-
nelem legnagyobb „csodája” az, hogy
egyáltalán még vagyunk. Ugyanakkor
tudjuk, hogy nincsenek csodák, legfeljebb
arról van szó, hogy nem ismerünk min-
dent azokból a tényezőkből, amelyek
megtartották a népet, a hazát. A prédiká-
torok átkai sem mind teljesedtek be,
nem is volt mindig igazuk. Ratkó mon-
danivalója sem új. Hallottuk ezt már a
prédikátoroktól; Zrínyitől, Kölcseytől, Ber-
zsenyitől, Adyától. Nem mindig figyeltünk
oda rájuk — igaz, mindig meg is fizet-
tünk érte. Béke van, az építés ideje. A
költő intelmét azonban ne feledjük: nem-
csak a vár a fontos, de a kőműves is. Ők
a fontosabbak, értük legyen minden.
(*Magvető*, 1975.)

Iluh István:

Jó reggelt, fény

Mostanában sok, heves (és olykor fe-
lesleges) vita dül a folklórról, s van eb-
ben valamiféle nosztalgia, netán büntudat
is, hogy tudniillik: értékeket hagytunk
felelőtlenül veszendőbe menni.

Iluh István (első) kötetéről szólván
nem ebbe az állóvízzé szélesedő, csende-
sedő folyamba kívánok újabb kavicsot
dobni; ám ne hagyjuk figyelmen kívül,
hogy van a folklórnak egy kevésbé is-
mert, „városi” ága, amely — íme, Iluh
kötete! — ma is valós értékeket teremt.

Iluh István versei csak költői megfo-
galmazásukban teljesítmények; indulata,
szenvédélyének eredete, irányultsága, a
regényszerűen kirajzolódó életanyag, a
hangvétel maga erősen közösségi töltésű.
A költő nem a néptribun tógájában lép
közénk, de vállalja, hogy egy a sokaság-
ból, a városzéli szoba-konyhák, az üze-
mek világából. Iluh versszövegei úgy vi-
rágznak ki egy pontosan meghatározha-
tó társadalmi (és nyelvi!) közegekből, any-
nyira áttétel nélkül tükröznek egy men-
talitást, észjárást, hogy legjobb, telitalá-
latszerű megoldásaiban egyenesen nép-
dalként hatnak. Nem mindig a népdalok
tisztá, kikristályosodott artisztikumával,
hanem azok kendőzetlen őszinteségével,
nem is titkolt, olykor nyers valóságköze-
liségével.

Ez ugyan lehet súlyos elmarasztalás
is egy költőről szólván! — hiszen éppen
az eredetiséget kérdőjelezi meg: Iluhnál
azonban másról van szó.

Ezek a 4—6—10 soros versek mindig a
spontenitásukkal hatnak. A döccenőt ép-
pen ott érezzük, ahol irodalmias, vagy
enged a zsargonnak, a közhely könnyebb
ellenállásának. Legjobb versei esetében az
az olvasó érzése, hogy a szemé előtt szü-
letik a vers; azt a pillanatot érheti tet-
ten, amikor a köznyelvi forma felröppen
és szárnyalni kezd.

Mindezt, persze, példákkal illik bi-
zonyítani. Lehet-e tömörebben elmondani
egy család tragédiáját, egy nemzedék, egy
társadalmi osztály sorsát, mint pl. az *Éle-
tünk* 4 sorában?: „A sorsuk silány volt /
Életük satnya / A Mamát a nyomor ölte
meg / Apámat akna.”

Az első két sor kopogó, földhözra-
gadt próza, a harmadik közhely. Verssé
az egészet átvilágító, szinte görcsbe rán-
tó negyedik sor teszi; éppen a tömörítés-
sel, a kötőszó elhagyása által. A háború-
ban elpusztult apa, az apa (értelmetlen)
halála kivédhetetlenül determinálja a ma-

gára maradt asszony és a gyerekek sorsát
is!

Visszafozott, fegyelmezett indulat lük-
tet ezekben a sorokban: „Hadi segéllyel
kiengesztelték / Az anyánkat / UNRA-cso-
magot / Kaptak az árvák / Hogy miért
kellett meghalni / Az apánknak / A mi-
niszterek megmagyarázták.” (*Megmagya-
rázták*.) Továbbblapozva valóban nyomon
követhetjük a költő életének alakulását.
10 éves kora óta dolgozik és mindig a
„dolog boldogabb végét fogta meg”: ne-
héz fizikai munkát végzett. Ne áltassuk
magunkat! Éppen ezt az élményt a leg-
nehezebb megfogalmazni, s éppen ezek-
nek az embereknek a hangja hiányzik
még ma is az irodalomból. Noha Illyés
Gyula (és mások) már-már az irodalom
elbátellizálásától óvnak, — a munkásság,
a munka alig van jelen az irodalomban.
A munkásembernek külön szóincse van
a munka fázisainak a megnevezésére, az
élet dolgaira; szépirodalom, költészet még-
is csak ritkán születik ebből. Nem az in-
dulat, az élmény hiányzik hozzá, hanem
az alkalom, a helyzet. Hasonlatot hívunk
segítségül. A Duna közepén az ember
nem énekel a folyó szépségéről. Ott érzé-
keli az úszó a víz hőmérsékletét, sodrá-
sát, vagy éppen szennyezettségét, de lát-
ni igazán csak a partról lehet a folyót.
Iluh István verseskönyve a csoda: a ki-
vétel, hiszen a bennléte, bennlevőséget,
a konkrétat, az érzéket és az általánosít-
hatót is ki tudja fejezni. *Még nem* nagy
költészet ez, *de már* költészet: Iluh Ist-
ván átlépte a küszöböt, amely a köznyel-
vit a költőtől, az esetleges, egyedít az ál-
talanostól, egyetemestől elválasztja. Azt,
hogy *költő*, néhány sora után egyértel-
műen felismerjük, ahhoz azonban, hogy
költőként is teljesen birtokba vegye ezt
a világot, tovább kell lépnie. Méltatlan
lenne, ha most néhány suta sorát gombos-
tűhegyre tűznénk. Tágítania, gazdagítania
kell világgképét. eszköztárát is: magya-
rán, tanulnia kell! (Csak egy műfajt ismer:
a dalt, formában pedig a gondolat-
ritmussal tagolt szabad verset. Erőteljes,
szép sorai vannak a gyermekkorról, a
munkáseletről, a gondokról, dühökről, de
alig van szava pl. a természetről, szere-
lemlről.)

Iluh mondanivalója igen fontos ne-
künk, oda kell rá figyelni! Érvénye-
sen ad hangot a munkásságnak. Esz-
közei ma még szegényesebbek, talán nem
is eléggé tudatos, de tehetsége, nyitottsá-
ga megnyugtató garancia: egy izgalmas
költői pályaindulásnak vagyunk (lehetünk)
tanúi. A munkásságot szeretjük homo-
gén, minden tagjában öntudatos osztá-
lynak látni, holott „a” munkás nem léte-
zik — kinek-kinek magának kell végig-
járnia a tudatosodás, osztályöntudatra éb-
redés útját. Iluh István verskötetében
nyomon követhető ez a folyamat is. Mint
ember, munkás rést vágott és tágított a
bozótban, mint költő mutatja, ki is jelöli
társainak a járható és járandó utat.
(*Magvető*, 1975.)

Horpácsi Sándor

